

Nr 80

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag angående ändring i lagen den 16 maj 1930 (nr 138) om arbetstidens begränsning, m. m.; given Stockholms slott den 15 februari 1957.

Under åberopande av bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll vill Kungl. Maj:t härmed, jämlikt § 87 regeringsformen, föreslå riksdagen att antaga härvid fogade förslag till

- 1) lag angående ändring i lagen den 16 maj 1930 (nr 138) om arbetstidens begränsning;
- 2) lag om ändring i lantarbetstidslagen den 4 juni 1948 (nr 281);
- 3) lag om ändring i arbetstidslagen för detaljhandeln den 18 juli 1942 (nr 652); samt
- 4) lag om ändring i arbetstidslagen den 23 maj 1947 (nr 216) för hotell, restauranger och kaféer.

Under Hans Maj:ts

Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro:

BERTIL

John Ericsson

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås sådana ändringar i allmänna arbetstidslagen, lantarbetstidslagen, arbetstidslagen för detaljhandeln och arbetstidslagen för hotell, restauranger och kaféer, att nuvarande maximum för den ordinarie arbetstiden per vecka eller, i fall då begränsningsperioden är längre än en vecka, i genomsnitt för vecka nedsättes från 48 till 45 timmar. Övriga bestämmelser om begränsning av den ordinarie arbetstiden, d. v. s. reglerna om begränsningsperiod (en eller flera veckor) och dygnsmaximum lämnas, om man undantar lantarbetstidslagen, i huvudsak oförändrade. Beträffande lantarbetstidslagen innebär förslaget viss möjlighet till säsongvaria-

1 — *Bihang till riksdagens protokoll 1957. 1 saml. Nr 80*

tion av den ordinarie arbetstidens längd. Arbetstiden får sålunda utsträckas till 47 timmar för arbetsvecka, under förutsättning att genomsnittet för viss tidrymd, högst 12 månader, stannar vid 45 timmar i veckan. Dygnsmaximum utgör i överensstämmelse med nuvarande huvudregel 10 timmar. Någon motsvarighet till gällande särskilda bestämmelser för arbetare, som sysselsättes med djurskötsel, och för arbetare inom trädgårdsskötseln upptas inte i förslaget.

En principiell nyhet i förslaget är, att reglerna om den ordinarie arbetstidens begränsning föreslås bli på visst sätt dispositiva. Enligt förslaget blir det sålunda möjligt för arbetsgivare och arbetstagare att i form av kollektivavtal träffa överenskommelse om längre veckoarbetstid, längre begränsningsperiod eller högre dygnsmaximum än lagen anger. För giltigheten av kollektivavtalsöverenskommelse som nyss sagts kräves att den på arbetstagarsidan slutits eller godkänts av huvudorganisation (fackförbund).

Dispensreglerna och övertidsbestämmelserna föreslås i sak bli oförändrade.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 1958. Övergången till 45-timmarsvecka skall dock enligt förslaget ske successivt, så att den ordinarie veckoarbetstiden minskas med en timme från och med den 1 januari 1958, med ytterligare en timme från och med den 1 januari 1959 och med ännu en timme från och med den 1 januari 1960, då 45-timmarsveckan således skall vara genomförd. Även övergångsbestämmelserna är emellertid dispositiva på sätt förut angivits.

Fö r s l a g

till

L a g**angående ändring i lagen den 16 maj 1930 (nr 138) om arbetstidens begränsning**

Härigenom förordnas beträffande lagen den 16 maj 1930 om arbetstidens begränsning¹, *dels* att 10 § 2 mom. skall upphöra att gälla, *dels* att 4—6 §§, 7 § 1 och 2 mom. samt 8 och 9 §§ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives, *dels* att i 3 §, 7 § 3 och 4 mom., 10 § 3 mom. samt 15 § orden »arbetsrådet» och »arbetsrådets» skola ersättas med orden »arbetarskyddsstyrelsen» och »arbetarskyddsstyrelsens», *dels* att i lagen skall införas en ny paragraf, betecknad 4 a §, av nedan angiven lydelse, *dels* ock att omedelbart framför 1, 4, 6 och 9 §§ skola införas överskrifter av nedan angiven lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

Lagens tillämpningsområde

1 §.

Ordinarie arbetstid

4 §.

Arbetsgivare må icke använda arbetare till arbete under längre tid, raster oräknade, än 8 timmar av dygnet eller 48 timmar i veckan; dock må, därest nyssnämnda begränsning av arbetstiden för vecka icke därigenom överskrides, arbetstiden under något eller några av veckans dygn utsträckas till högst 9 timmar.

Bedrives arbete med regelbunden skiftindelning, må annan arbetstid än nyss angivits tillämpas, såvitt därigenom icke uppkommer längre sammanlagd arbetstid för en tidrymd av högst tre veckor, än att den motsvarar 48 timmar i veckan.

Arbetsgivare må icke använda arbetare till arbete under längre tid, raster oräknade, än 45 timmar i veckan. Arbetstiden må ej något dygn överstiga 9 timmar.

Bedrives arbete med regelbunden skiftindelning, må annan arbetstid än nyss angivits tillämpas, såframt arbetstiden under en tidrymd av högst tre veckor icke överstiger i genomsnitt 45 timmar i veckan.

Vecka räknas från och med måndag eller annan dag, som tillämpas för arbetsstället.

¹ Senaste lydelse, se beträffande 9 § 2 mom. SFS 1945:755, beträffande 9 § 7 mom. SFS 1938:214 och beträffande 15 § SFS 1945:77.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

4 a §.

Från de begränsningar, som stadgas i 4 §, må avsteg göras genom kollektivavtal, som å arbetarsidan slutits eller godkänts av organisation vilken enligt lagen om förenings- och förhandlingsrätt är att anse såsom huvudorganisation.

Arbetsgivare, som är bunden av kollektivavtal varom i första stycket stadgas, äger tillämpa avtalet beträffande arbetare, vilken sysselsättes i sådant arbete som avses därmed, även om arbetaren ej är medlem av den avtalsslutande organisationen på arbetarsidan. Vad nu sagts gäller dock ej arbetare, som omfattas av annat tillämpligt kollektivavtal.

5 §.

1 m o m. Är för visst arbete arbetstiden i väsentlig mån beroende av årstiden eller väderleken eller är den på grund av annat förhållande av växlande längd, må arbetsrådet, i den mån så prövas påkallat, medgiva, att arbetstiden, med avvikelse från vad i 4 § stadgas, allenast begränsas så, att den i genomsnitt för viss angiven tidrymd kommer att uppgå till högst 48 timmar i veckan.

2 m o m. Finnes arbete, som bedrives med tre skiftlag, på grund av synnerliga skäl böra fortgå jämväl under sön- och helgdagar, må arbetsrådet, i den mån så prövas påkallat, medgiva därför erforderligt undantag.

3 m o m. Beträffande arbete, som fortgår allenast under kortare tid eller medför synnerligen ringa ansträngning eller tillgodoser ändamål

Arbetskyddsstyrelsen må medgiva undantag från bestämmelserna i 4 §. Undantag må dock icke, utan att det stora flertalet av de berörda arbetarna samtycker därtill eller eljest särskilda skäl föreligga, göras i vidare mån än att arbetstiden under en tidrymd, som ej må överstiga 12 månader, uppgår till i genomsnitt högst 45 timmar i veckan.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

av synnerligen stort allmänt intresse, må arbetsrådet, i den mån så prövas påkallat, medgiva undantag från de i 4 § angivna begränsningar.

4 m o m. Skulle i annat fall, än som avses i 1, 2 eller 3 mom., undantag från bestämmelse i 4 § prövas påkallat till undvikande av allvarligt missförhållande, äger arbetsrådet lämna medgivande därtill.

5 m o m. Undantag må ock av arbetsrådet medgivas, då det av uttalande av arbetarnas sammanslutning eller sammanslutningar eller annorledes framgår, att det stora flertalet av de arbetare, som skulle beröras av undantaget, finna detsamma önskvärt och arbetstiden ej därigenom kommer att oskäligt utsträckas.

Arbete å övertid

6 §.

Har natur- eller olyckshändelse eller annan omständighet, som ej kunnat förutses, vållat avbrott i ett företags drift eller ock medfört överhängande fara för sådant avbrott eller för skada å liv, hälsa eller egendom, må arbetare, i den mån så är nödigt med hänsyn till berörda förhållande, användas till arbete *utöver tid, som angives i 4 § eller kan hava bestämts med stöd av 5 §*. Om sådant arbete samt dess anledning, omfattning och varaktighet åligger det arbetsgivaren att senast inom två dygn från dess början göra anmälan till arbetsrådet.

Arbetet må icke fortsättas utöver sist angivna tid, utan att tillstånd därtill sökts hos nämnda myndighet. Angående sådan ansökan har ar-

Har natur- eller olyckshändelse eller annan omständighet, som ej kunnat förutses, vållat avbrott i ett företags drift eller ock medfört överhängande fara för sådant avbrott eller för skada å liv, hälsa eller egendom, må arbetare, i den mån så är nödigt med hänsyn till berörda förhållande, användas till arbete *å övertid*. Om sådant arbete samt dess anledning, omfattning och varaktighet åligger det arbetsgivaren att senast inom två dygn från dess början göra anmälan till *arbetarskyddsstyrelsen*.

Arbetet må icke fortsättas utöver sist angivna tid, utan att tillstånd därtill sökts hos nämnda myndighet. Angående sådan ansökan har arbe-

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

betsrådet att ofördröjligen meddela beslut.

tarskyddsstyrelsen att ofördröjligen meddela beslut.

Anmälan eller — — — — — allmänna posten.

7 §.

1 m o m. Till sådana förberedelse- eller avslutningsarbeten, som för driftens ohindrade gång nödvändigtvis måste utföras före eller efter den allmänna arbetstiden, må nödigt antal arbetare, vilka fyllt aderton år, användas under högst sju timmar i veckan *utöver den tid, varunder de enligt denna lag eller med stöd av densamma meddelad eftergift eljest få användas till arbete.*

2 m o m. Finner arbetsgivare i annat fall, än som avses i 6 §, med hänsyn till särskilt förhållande påkallat att använda arbetare till arbete *utöver tid, som angives i 4 § eller kan hava bestämts med stöd av 5 §*, vare därtill berättigad i avseende å arbetare, som fyllt aderton år, för högst 48 timmar under loppet av fyra kalenderveckor och 200 timmar under loppet av ett kalenderår.

Utsträckt arbetstid, varom här är fråga, må även, med iakttagande av motsvarande begränsning, beräknas för kortare tidrymd än fyra veckor; åliggande det i sådant fall arbetsgivaren att på förhand i journal eller annan handling, vari anteckning enligt 8 § skall göras, anteckna ej mindre dagen, då dylik utsträckt arbetstid skall börja tillämpas, än även den tidrymd, för vilken beräkningen skall ske.

1 m o m. Till sådana förberedelse- eller avslutningsarbeten, som för driftens ohindrade gång nödvändigtvis måste utföras före eller efter den allmänna arbetstiden, må nödigt antal arbetare, vilka fyllt aderton år, användas *å overtid* under högst sju timmar i veckan.

2 m o m. Finner arbetsgivare i annat fall, än som avses i 6 §, med hänsyn till särskilt förhållande påkallat att använda arbetare till arbete *å overtid*, vare därtill berättigad i avseende å arbetare, som fyllt aderton år, för högst 48 timmar under loppet av fyra *veckor* och 200 timmar under loppet av ett kalenderår.

8 §.

Rörande arbetares användande till arbete enligt 6 eller 7 § åligger det

Rörande arbetares användande till arbete enligt 6 eller 7 § åligger det

(Nuvarande lydelse)

arbetsgivaren att senast den första söckendagen i näst därpå följande *kalendervecka* eller, därest då icke kan avgöras, huruvida arbetstiden är att hänföra till sådan, som avses i nämnda paragrafer, så snart sådant kan bedömas, göra anteckning i särskild journal, upprättad enligt formulär, som fastställles av *arbetsrådet*. Nämnda myndighet äger dock föreskriva, att anteckning om övertid får verkställas å annan tid och på annat sätt än nu angivits. I fråga om *sådan förlängd arbetstid*, som avses i 7 § 1 mom., är arbetsgivaren icke pliktig göra dylik anteckning, där *arbetstiden* finnes behörigen upptagen å det i 11 § 2 mom. föreskrivna arbetstidsschema.

Arbetarna äga — — — — — av

Beslut av *arbetsrådet* enligt 6 eller 7 § skall biläggas journal eller annan handling, däri anteckning enligt första stycket skall göras, och skall journalen eller handlingen jämte bilagda beslut förvaras å arbetsstället under minst tre år, räknat beträffande journalen eller handlingen från den tid, då sista anteckningen gjordes däri, och beträffande beslutet från detsammes datum.

(Föreslagen lydelse)

arbetsgivaren att senast den första söckendagen i näst därpå följande *vecka* eller, därest då icke kan avgöras, huruvida arbetstiden är att hänföra till sådan, som avses i nämnda paragrafer, så snart sådant kan bedömas, göra anteckning i särskild journal, upprättad enligt formulär, som fastställles av *arbetarskyddsstyrelsen*. Nämnda myndighet äger dock föreskriva, att anteckning om övertid får verkställas å annan tid och på annat sätt än nu angivits. I fråga om *sådant arbete å övertid*, som avses i 7 § 1 mom., är arbetsgivaren icke pliktig göra dylik anteckning, där *övertiden* finnes behörigen upptagen å det i 11 § 2 mom. föreskrivna arbetstidsschema.

övertidsjournalen.

Beslut av *arbetarskyddsstyrelsen* enligt 6 eller 7 § skall biläggas journal eller annan handling, däri anteckning enligt första stycket skall göras, och skall journalen eller handlingen jämte bilagda beslut förvaras å arbetsstället under minst tre år, räknat beträffande journalen eller handlingen från den tid, då sista anteckningen gjordes däri, och beträffande beslutet från detsammes datum.

Allmänna bestämmelser

9 §.

1 m o m. *Arbetsrådet* består av minst sju ledamöter, vilka utses av Konungen för en tid av två år i sänder. Av ledamöterna skola två utses bland personer, föreslagna av sådana rikssammanslutningar av arbetsgivare, vilkas medlemmar sysselsät-

1 handläggningen hos *arbetarskyddsstyrelsen* av ärende rörande tillämpningen av denna lag eller med stöd av densamma meddelad föreskrift skola, i den omfattning Konungen bestämmer, deltaga särskilda ledamöter, utsedda efter förslag av

(Nuvarande lydelse)

ta tillhoppa minst 50 000 arbetare, samt två bland personer, föreslagna av sådana rikssammanslutningar av arbetare, som räkna minst 50 000 medlemmar. För nämnda fyra ledamöter skola i enahanda ordning utses minst dubbelt så många suppleanter. Förslag, som ovan sägs, skall, för att vinna avseende, upptaga minst dubbelt så många personer som de, vilka skola med ledning av förslaget förordnas till ledamöter eller suppleanter. Har förslag icke avgivits, varde förordnande ändock av Konungen meddelat.

Övriga ledamöter skola utses bland personer, som icke kunna anses företräda arbetsgivar- eller arbetarintressen, och förordnar Konungen en av dessa ledamöter till rådets ordförande och chef samt en till ställföreträdare för denne. Minst en av de utan förslag utsedda ledamöterna skall vara lagkunnig man, vilken fullgjort vad författningarna föreskriva om dem, som må nyttjas uti domarämbeten.

2 m o m. Ledamot eller suppleant, som i 1 mom. avses, skall vara svensk medborgare och hava uppnått tjugutre års ålder. Ej må befattningen innehavas av den, som icke råder över sig och sitt gods.

3 m o m. Mot ledamot av arbetsrådet gälla samma jäv, som i rättegångsbalken stadgas i fråga om domare.

4 m o m. Har ledamot eller suppleant, som representerar arbetsgivare eller arbetare, åtagit sig uppdraget, äge han ej att vardas därifrån entledigad, med mindre särskilda omstän-

(Föreslagen lydelse)

rikssammanslutningar av arbetsgivare och av arbetare.

Till utredning av ärende, som avses i första stycket, må arbetarskyddsstyrelsen låta vid allmän underrätt höra vittnen och sakkunniga. Finner arbetarskyddsstyrelsen sådan åtgärd nödig, har styrelsen att därom göra framställning hos den under rätt, som med hänsyn till tid och plats för dess sammanträden prövas lämplig. Förhöret skall anses som bevisupptagning utom huvudförhandling. Ersättningen till vittne eller sakkunnig skall gäldas av allmänna medel. Protokoll över förhöret skall av rätten tillställas arbetarskyddsstyrelsen.

Över arbetarskyddsstyrelsens beslut i ärende som avses i denna lag må klagan ej föras.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

digheter därtill föranleda. Avsägelse av uppdraget prövas av Konungen.

Avgår ledamot eller suppleant, förordnar Konungen för återstående delen av den tid, för vilken den avgångne varit förordnad, annan ledamot eller suppleant.

5 m o m. Skulle ledamot, som representerar arbetsgivare eller arbetare, vid sammanträde utebliva eller finnas vara av jäv hindrad att tjänstgöra, och kan ej suppleant tillkallas, äger arbetsrådet utse lämplig person att vid det tillfället träda i den utblivne eller jävige ledamotens ställe.

6 m o m. Ärenden, som behandlas av arbetsrådet, må avgöras av fem ledamöter, så ock av fyra, där de äro om beslutet ense. Ej må flera än sju ledamöter deltaga i behandlingen av ärende inför arbetsrådet.

Vid besluts fattande skola lika antal representanter för arbetsgivare och arbetare samt minst en lagfaren ledamot bland dem, som utsetts utan förslag, närvara.

7 m o m. Vid handläggning av annat på arbetsrådet ankommande ärende rörande förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare än sådant, som avses i 5 § 5 mom. eller 10 § 2 mom., bör rådet i regel ej blott bereda vederbörande arbetsgivare och arbetare tillfälle att yttra sig utan även på lämpligt sätt söka samråd med representanter för arbetsgivare och arbetare inom verksamhetsområdet i fråga. Beslut, som avses i 7 § 4 mom., skall, såvitt möjligt, fattas efter samråd med yrkesinspektionens chefsmyndighet.

Till utredning av ärende må ar-

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

betsrådet låta vid allmän underrätt höra vittnen och sakkunniga. Finner arbetsrådet sådan åtgärd nödig, äger rådet därom göra framställning hos den underrätt, inom vars område den, som skall höras, har sitt hemvist eller någon tid uppehåller sig, och varde denne genom rättens eller domarens försorg till rätten kallad. Rätten äger tillägga vittne och sakkunnig ersättning med vad som prövas skäligt. Sedan förhöret hållits, skall rätten tillställa arbetsrådet protokoll däröver.

Kostnaderna för förhör, som ovan sägs, bestridas av allmänna medel. Arbetsrådets beslut och utlåtanden meddelas avgiftsfritt.

8 m o m. Beslut, som enligt 6 eller 7 § ankommer på arbetsrådet, må i brådskande fall meddelas av dess ordförande eller vid förfall för ordföranden av hans ställföreträdare eller, om jämväl denne är hindrad, av den återstående utan förslag utsedde ledamoten eller, där de utan förslag utsedda ledamöternas antal överstiger tre, den bland dem, som rådet därtill förordnat. Har beslut i sådan ordning meddelats, tage arbetsrådet vid sitt första därefter följande sammanträde under omprövning, huruvida beslutet skall äga bestånd.

9 m o m. Arbetsrådet äger att, när skäl därtill föreligga, i anbudan på närmare utredning meddela beslut, som gäller endast tills vidare.

10 m o m. Över arbetsrådets beslut må klagan ej föras.

11 m o m. Närmare föreskrifter angående avgivande av förslag, som i 1 mom. sägs, och om arbetsrådets

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

verksamhet må meddelas av Konungen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1958.

Den i 4 och 5 §§ angivna arbetstiden för vecka skall dock, i stället för 45 timmar, utgöra 47 timmar under år 1958 och 46 timmar under år 1959.

Förslag

till

Lag

om ändring i lantarbetstidslagen den 4 juni 1948 (nr 281)

Härigenom förordnas beträffande lantarbetstidslagen den 4 juni 1948, *dels* att 10 § 1 mom. skall upphöra att gälla, *dels* att 4, 5 och 9 §§ skola er- hålla ändrad lydelse på sätt nedan angives, *dels* att i 3 §, 6 § 1 mom., 7 § 3 mom., 8 §, 10 § 2 mom. och 15 § orden »arbetsrådet» och »arbetsrådets» skola ersättas med orden »arbetarskyddsstyrelsen» och »arbetarskyddsstyrelsens», *dels* ock att i lagen skall införas en ny paragraf, betecknad 4 a §, av nedan angiven lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

4 §.

1 m o m. Till arbete, som avses i 1 § första stycket under 1), må arbetsgivare icke använda arbetare under längre tid, raster oräknade, än för dygn 10 timmar samt för arbetsvecka under tiden november—februari 45 timmar och under tiden mars—oktober 50 timmar.

Från vad sålunda stadgats skola gälla följande undantag:

a) För varje brukningsdel må en arbetare, som i regel användes till såväl djurskötsel som annat arbete (arbetare med blandat arbete), under tiden november—februari användas till arbete högst 47 timmar för arbetsvecka.

Vad nu sagts gälle ock den, som ersätter arbetare med blandat arbete under ledighet.

b) För arbetare, som huvudsakligen användes till djurskötsel (djurskötare), samt för arbetare, som

Arbetsgivare må icke använda arbetare till arbete under längre tid, raster oräknade, än 45 timmar för arbetsvecka. Arbetstiden må dock utsträckas till 47 timmar för arbetsvecka, såframt arbetstiden under en tidrymd, som ej må överstiga 12 månader, uppgår till i genomsnitt högst 45 timmar för arbetsvecka.

Arbetstiden må ej något dygn överstiga 10 timmar.

Med arbetsvecka förstås tiden från och med måndag till och med söndag.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

under minst en vecka ersätter djurskötare, må arbetstiden icke överstiga för dygn nio timmar och för två arbetsveckor i följd 96 timmar.

För arbetare, som ersätter djurskötare under kortare tid än en vecka, må arbetstiden under tiden november—februari utsträckas till 48 timmar för arbetsvecka.

2 m o m. Till arbete, som avses i 1 § första stycket under 2), må arbetsgivare icke använda arbetare under längre tid, raster oräknade, än för dygn 10 timmar samt för arbetsvecka

antingen 48 timmar

eller ock under tiden november—februari 45 timmar och under tiden mars—oktober 50 timmar.

3 m o m. Med arbetsvecka förstås tiden från och med måndag till och med söndag. Vad i 1 mom. föreskrivits beträffande två arbetsveckor i följd skall gälla för perioder om två arbetsveckor, räknade från första måndagen i november månad varje år.

För viss månad given föreskrift om arbetstid skall tillämpas under arbetsvecka eller tvåveckorsperiod, som nyss sagts, vars första dag infaller under månaden.

4 a §.

Från de begränsningar, som stadgas i 4 §, må avsteg göras genom kollektivavtal, som å arbetarsidan slutits eller godkänts av organisation vilken enligt lagen om förenings- och förhandlingsrätt är att anse såsom huvudorganisation.

Arbetsgivare, som är bunden av

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

kollektivavtal varom i första stycket stadgas, äger tillämpa avtalet beträffande arbetare, vilken sysselsättes i sådant arbete som avses därmed, även om arbetaren ej är medlem av den avtalsslutande organisationen på arbetarsidan. Vad nu sagts gäller dock ej arbetare, som omfattas av annat tillämpligt kollektivavtal.

5 §.

1 m o m. Arbetsrådet må, när skäl därtill äro, medgiva, att den i 4 § angivna arbetstiden, utan att förlängas för år räknat, fördelas på annat sätt än i nämnda paragraf sägs.

2 m o m. Finnes i visst fall av särskilda skäl påkallat, att arbetstiden utsträcker längre än i 4 § sägs, äger arbetsrådet lämna medgivande därtill.

3 m o m. Undantag från de i 4 § angivna begränsningarna må ock av arbetsrådet medgivas, då det av uttalanden av arbetarnas sammanslutning eller sammanslutningar eller annorledes framgår, att det stora flertalet av de arbetare, som skulle beröras av undantaget, finner det samma önskvärt och arbetstiden ej därigenom kommer att oskäligt utsträckas.

Arbeterskyddsstyrelsen må medgiva undantag från bestämmelserna i 4 §. Undantag må dock icke, utan att det stora flertalet av de berörda arbetarna samtycker därtill eller eljest särskilda skäl föreligga, göras i vidare mån än att arbetstiden under en tidrymd, som ej må överstiga 12 månader, uppgår till i genomsnitt högst 45 timmar under loppet av sju dagar.

9 §.

För tjänstgöring i arbetsrådet vid handläggning av ärende, som avses i denna lag, utser Konungen för viss tid två med jordbruksförhållanden förtrogna ledamöter. En ledamot skall utses bland personer, föreslagna av de svenska arbetsgivareför-

I handläggningen hos arbetskyddsstyrelsen av ärende rörande tillämpningen av denna lag eller med stöd av densamma meddelad föreskrift skola, i den omfattning Konungen bestämmer, deltaga särskilda ledamöter, utsedda efter förslag

(Nuvarande lydelse)

eningarnas förtroenderåd, och vid tjänstgöring i arbetsrådet ersätta en av dess ledamöter, som utsetts efter förslag av arbetsgivarsammanslutningar; en ledamot skall utses bland personer, föreslagna av landsorganisationen i Sverige, samt vid tjänstgöring i arbetsrådet ersätta en av dess ledamöter, som utsetts efter förslag av arbetarsammanslutningar. För var och en av ledamöterna utses i enahanda ordning minst två suppleanter, av vilka en bör vara förtrogen med förhållandena inom trädgårds-skötseln.

Vid arbetsrådets behandling av ärende, som avses i denna lag, skola, med iakttagande av vad i 9 § 6 mom. lagen den 16 maj 1930 om arbetstidens begränsning stadgas, närvara båda de ledamöter, vilka utsetts i här nämnd ordning, eller för dem utsedda suppleanter. I övrigt skola bestämmelserna i nämnda paragraf i tillämpliga delar äga motsvarande giltighet.

(Föreslagen lydelse)

av rikssammanslutningar av arbetsgivare och av arbetare.

Till utredning av ärende, som avses i första stycket, må arbetarskyddsstyrelsen låta vid allmän under rätt höra vittnen och sakkunniga. Finner arbetarskyddsstyrelsen sådan åtgärd nödig, har styrelsen att därom göra framställning hos den under rätt, som med hänsyn till tid och plats för dess sammanträden prövas lämplig. Förhöret skall anses som bevisupptagning utom huvudförhandling. Ersättningen till vittne eller sakkunnig skall gäldas av allmänna medel. Protokoll över förhöret skall av rätten tillställas arbetarskyddsstyrelsen.

Över arbetarskyddsstyrelsens beslut i ärende som avses i denna lag må klagan ej föras.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1958.

De i 4 och 5 §§ angivna arbetstiderna för arbetsvecka eller sju dagar skola dock, i stället för 45 och 47 timmar, utgöra 47 och 49 timmar under år 1958 samt 46 och 48 timmar under år 1959.

Förslag

till

Lag

om ändring i arbetstidslagen för detaljhandeln den 18 juli 1942 (nr 652)

Härigenom förordnas beträffande arbetstidslagen för detaljhandeln den 18 juli 1942¹, dels att 12 § 1 mom. skall upphöra att gälla, dels att 4 och 5 §§, 7 § 2 mom. samt 10 och 11 §§ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives, dels att i 3 och 6 §§, 7 § 1 och 3 mom., 9 § 2 mom., 12 § 2 mom. samt 17 § orden »arbetsrådet» och »arbetsrådets» skola ersättas med orden »arbetarskyddsstyrelsen» och »arbetarskyddsstyrelsens», dels ock att i lagen skall införas en ny paragraf, betecknad 4 a §, av nedan angiven lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

4 §.

Arbetsgivare må icke använda arbetstagare till arbete under längre tid, raster oräknade, än 48 timmar i veckan. Arbetstiden må ej något dygn överstiga 10 timmar.

Arbetsgivare må icke använda arbetstagare till arbete under längre tid, raster oräknade, än 45 timmar i veckan. Arbetstiden må ej något dygn överstiga 10 timmar.

Å arbetsställe — — — — 11 timmar.

Beträffande arbetstagare å försäljningsställe, som i regel hålles öppet såväl söckendag som sön- och helgdag, skall i stället för vad i första och andra styckena stadgas gälla, att arbetstiden icke må överstiga för dygn 10 timmar och för två veckor i följd 96 timmar.

Beträffande arbetstagare å försäljningsställe, som i regel hålles öppet såväl söckendag som sön- och helgdag, skall i stället för vad i första och andra styckena stadgas gälla, att arbetstiden icke må överstiga för dygn 10 timmar och för två veckor i följd i genomsnitt 45 timmar i veckan.

Vecka räknas från och med måndag eller annan dag, som tillämpas för arbetsstället.

4 a §.

Från de begränsningar, som stadgas i 4 §, må avsteg göras genom kollektivavtal, som å arbetstagersidan

¹ Senaste lydelse av 10 § se SFS 1945:270.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

slutits eller godkänts av organisation vilken enligt lagen om förenings- och förhandlingsrätt är att anse såsom huvudorganisation.

Arbetsgivare, som är bunden av kollektivavtal varom i första stycket stadgas, äger tillämpa avtalet beträffande arbetstagare, vilken sysselsättes i sådant arbete som avses därmed, även om arbetstagaren ej är medlem av den avtalsslutande organisationen på arbetstagarsidan. Vad nu sagts gäller dock ej arbetstagare, som omfattas av annat tillämpligt kollektivavtal.

5 §.

1 m o m. Arbetsrådet må, när skäl därtill äro, medgiva, att den i 4 § angivna arbetstiden, utan att förlängas för år räknat, fördelas på annat sätt än i nämnda paragraf sägs.

2 m o m. Finnes i visst fall av särskilda skäl påkallat, att arbetstiden utsträcker längre än i 4 § sägs, äger arbetsrådet lämna medgivande därtill.

3 m o m. Undantag från de i 4 § angivna begränsningarna må ock av arbetsrådet medgivas, då det av uttalande av arbetstagarnas sammanslutning eller sammanslutningar eller annorledes framgår, att det stora flertalet av de arbetstagare, som skul- le beröras av undantaget, finner det- samma önskvärt och arbetstiden ej därigenom kommer att oskäligt ut- sträckas.

7 §.

2 m o m. Finner arbetsgivare i annat fall än som avses i 6 § med
2 — Bihang till riksdagens protokoll 1957. 1 saml. Nr 80

Arbetarskyddsstyrelsen må med- giva undantag från bestämmelserna i 4 §. Undantag må dock icke, utan att det stora flertalet av de berörda arbetstagarna samtycker därtill eller eljest särskilda skäl föreligga, göras i vidare mån än att arbetstiden un- der en tidrymd, som ej må överstiga 12 månader, uppgår till i genomsnitt högst 45 timmar i veckan.

2 m o m. Finner arbetsgivare i an- nat fall än som avses i 6 § med hän-

(Nuvarande lydelse)

hänsyn till särskilt förhållande påkallat att använda arbetstagare till arbete å övertid, vare därtill berättigad för högst 48 timmar under loppet av fyra *kalenderveckor* och 200 timmar under loppet av ett kalenderår.

(Föreslagen lydelse)

syn till särskilt förhållande påkallat att använda arbetstagare till arbete å övertid, vare därtill berättigad för högst 48 timmar under loppet av fyra *veckor* och 200 timmar under loppet av ett kalenderår.

10 §.

Arbetsgivare bör anskaffa och å arbetsstället eller annan plats, som av *arbetsrådet* godkännes, förvara övertidsjournal, upprättad enligt formulär, som fastställs av *arbetsrådet*.

Har övertid uttagits, skall anteckning härom göras i sådan övertidsjournal senast den första söckendagen i näst därpå följande *kalendervecka* eller därest då icke kan avgöras, huruvida övertid uttagits, så snart sådant kan bedömas. *Arbetsrådet* äger dock föreskriva, att anteckning om arbete å övertid får verkställas å annan tid och på annat sätt än nu angivits. I fråga om sådant arbete å övertid, som avses i 7 § 1 mom., är arbetsgivaren icke pliktig att göra dylik anteckning, där övertiden finnes behörigen upptagen å arbetstidsschema, anslaget å arbetsstället och angivande tiden för det dagliga arbetets början och slut samt längden av raster, som avbryta arbetstiden.

Arbetstagare äge — — — — — honom rör.

Beslut av *arbetsrådet* enligt 6 eller 7 § skall biläggas journal eller annan handling, däri anteckning enligt andra stycket skall göras, och skall journalen eller handlingen jämte bilagda beslut förvaras å plats, som i

Arbetsgivare bör anskaffa och å arbetsstället eller annan plats, som av *arbetarskyddsstyrelsen* godkännes, förvara övertidsjournal, upprättad enligt formulär, som fastställs av *styrelsen*.

Har övertid uttagits, skall anteckning härom göras i sådan övertidsjournal senast den första söckendagen i näst därpå följande *vecka* eller därest då icke kan avgöras, huruvida övertid uttagits, så snart sådant kan bedömas. *Arbetarskyddsstyrelsen* äger dock föreskriva, att anteckning om arbete å övertid får verkställas å annan tid och på annat sätt än nu angivits. I fråga om sådant arbete å övertid, som avses i 7 § 1 mom., är arbetsgivaren icke pliktig att göra dylik anteckning, där övertiden finnes behörigen upptagen å arbetstidsschema, anslaget å arbetsstället och angivande tiden för det dagliga arbetets början och slut samt längden av raster, som avbryta arbetstiden.

Beslut av *arbetarskyddsstyrelsen* enligt 6 eller 7 § skall biläggas journal eller annan handling, däri anteckning enligt andra stycket skall göras, och skall journalen eller handlingen jämte bilagda beslut förvaras

(Nuvarande lydelse)

första stycket avses, under minst tre år, räknat beträffande journalen eller handlingen från den tid, då sista anteckningen gjordes däri, och beträffande beslutet från detsammas datum.

(Föreslagen lydelse)

å plats, som i första stycket avses, under minst tre år, räknat beträffande journalen eller handlingen från den tid, då sista anteckningen gjordes däri, och beträffande beslutet från detsammas datum.

11 §.

För tjänstgöring i arbetsrådet vid handläggning av ärende, som avses i denna lag, utser Konungen för viss tid två med detaljhandelns förhållanden förtrogna ledamöter. En ledamot skall utses bland personer, föreslagna av de svenska arbetsgivareföreningarnas förtroenderåd, och vid tjänstgöring i arbetsrådet ersätta en av dess ledamöter, som utsetts efter förslag av arbetsgivarsammanslutningar; en ledamot skall utses bland personer, föreslagna av landsorganisationen i Sverige, samt vid tjänstgöring i arbetsrådet ersätta en av dess ledamöter, som utsetts efter förslag av arbetarsammanslutningar. För var och en av ledamöterna utses i enahanda ordning minst två suppleanter, förtrogna med förhållandena inom detaljhandel eller annan verksamhet, som avses i denna lag.

Vid arbetsrådets behandling av ärende, som avses i denna lag, skola, med iakttagande av vad i 9 § 6 mom. lagen den 16 maj 1930 om arbetstidens begränsning stadgas, närvara båda de ledamöter, vilka utsetts i här nämnd ordning, eller för dem utsedda suppleanter. I övrigt skola bestämmelserna i nämnda paragraf i tillämpliga delar äga motsvarande giltighet.

I handläggningen hos arbetarskyddsstyrelsen av ärende rörande tillämpningen av denna lag eller med stöd av densamma meddelad föreskrift skola, i den omfattning Konungen bestämmer, deltaga särskilda ledamöter, utsedda efter förslag av rikssammanslutningar av arbetsgivare och av arbetstagare.

Till utredning av ärende, som avses i första stycket, må arbetarskyddsstyrelsen låta vid allmän underrätt höra vittnen och sakkunniga. Finner arbetarskyddsstyrelsen sådan åtgärd nödig, har styrelsen att därom göra framställning hos den under rätt, som med hänsyn till tid och plats för dess sammanträden prövas lämplig. Förhöret skall anses som bevisupptagning utom huvudförhandling. Ersättningen till vittne eller sakkunnig skall gäldas av allmänna medel. Protokoll över förhöret skall av rätten tillställas arbetarskyddsstyrelsen.

Över arbetarskyddsstyrelsens beslut i ärende som avses i denna lag må klagan ej föras.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1958.

Den i 4 och 5 §§ angivna arbetstiden för vecka skall dock, i stället för 45 timmar, utgöra 47 timmar under år 1958 och 46 timmar under år 1959.

Förslag

till

Lag**om ändring i arbetstidslagen den 23 maj 1947 (nr 216) för hotell,
restauranger och kaféer**

Häri genom förordnas beträffande arbetstidslagen den 23 maj 1947 för hotell, restauranger och kaféer, *dels* att 10 § 1 mom. skall upphöra att gälla, *dels* att 4 och 5 §§, 7 § 1 och 2 mom. samt 9 § skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives, *dels* att i 3 och 6 §§, 7 § 3 och 4 mom., 8 §, 10 § 2 mom., 11 § 2 mom. samt 15 § orden »arbetsrådet» och »arbetsrådets» skola ersättas med orden »arbetarskyddsstyrelsen» och »arbetarskyddsstyrelsens», *dels ock* att i lagen skall införas en ny paragraf, betecknad 4 a §, av nedan angiven lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

4 §.

Arbetsgivare må icke använda arbetstagare till arbete under längre tid, raster och måltidsuppehåll oräknade, än *144 timmar under loppet av tre kalenderveckor*. Arbetstiden må under en tidrymd av tjugufyra timmar, räknad från klockan 6 på morgonen ena dagen till samma tid påföljande dag, ej överstiga 11 timmar.

Arbetsgivare må icke använda arbetstagare till arbete under längre tid, raster och måltidsuppehåll oräknade, än *att arbetstiden under loppet av tre veckor icke överstiger i genomsnitt 45 timmar i veckan*. Arbetstiden må under en tidrymd av tjugufyra timmar, räknad från klockan 6 på morgonen ena dagen till samma tid påföljande dag, ej överstiga 11 timmar.

Vecka räknas från och med måndag eller annan dag, som tillämpas för arbetsstället.

4 a §.

Från de begränsningar, som stadgas i 4 §, må avsteg göras genom kollektivavtal, som å arbetstagersidan slutits eller godkänts av organisation vilken enligt lagen om förenings- och

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

förhandlingsrätt är att anse såsom huvudorganisation.

Arbetsgivare, som är bunden av kollektivavtal varom i första stycket stadgas, äger tillämpa avtalet beträffande arbetstagare, vilken sysselsättes i sådant arbete som avses därmed, även om arbetstagaren ej är medlem av den avtalsslutande organisationen på arbetstagsidan. Vad nu sagts gäller dock ej arbetstagare, som omfattas av annat tillämpligt kollektivavtal.

5 §.

1 m o m. Arbetsrådet må, när skäl därtill äro, medgiva, att den i 4 § angivna arbetstiden, utan att förlängas för år räknat, fördelas på annat sätt än i nämnda paragraf sägs.

2 m o m. Finnes i visst fall av särskilda skäl påkallat, att arbetstiden utsträcker längre än i 4 § sägs, äger arbetsrådet lämna medgivande därtill.

3 m o m. Undantag från de i 4 § angivna begränsningarna må ock av arbetsrådet medgivas, då det av uttalande av arbetstagarnas sammanslutning eller sammanslutningar eller annorledes framgår, att det stora flertalet av de arbetstagare, som skulle beröras av undantaget, finner detsamma önskvärt och arbetstiden ej därigenom kommer att oskäligt utsträckas.

Arbeterskyddsstyrelsen må medgiva undantag från bestämmelserna i 4 §. Undantag må dock icke, utan att det stora flertalet av de berörda arbetstagarna samtycker därtill eller eljest särskilda skäl föreligga, göras i vidare mån än att arbetstiden under en tidrymd, som ej må överstiga 12 månader, uppgår till i genomsnitt högst 45 timmar i veckan.

7 §.

1 m o m. Till betjäning av gäster, som vid upphörande av servering befinna sig inom det för serveringen avsedda området, samt till sådana

1 m o m. Till betjäning av gäster, som vid upphörande av servering befinna sig inom det för serveringen avsedda området, samt till sådana

(Nuvarande lydelse)

förberedelse- eller avslutningsarbeten, som för driftens ohindrade gång nödvändigtvis måste utföras före eller efter den allmänna arbetstiden, må nödigt antal arbetstagare användas å övertid under högst 21 timmar under loppet av tre *kalenderveckor*, dock att under en tidrymd av tjugufyra timmar, räknad från klockan 6 på morgonen ena dagen till samma tid påföljande dag, arbetstagare icke må användas till sådant arbete å övertid mer än en och en halv timme.

2 m o m. Finner arbetsgivare i annat fall än som avses i 6 § med hänsyn till särskilt förhållande påkallat att använda arbetstagare till arbete å övertid, vare därtill berättigad i avseende å arbetare, som fyllt aderton år, för högst 36 timmar under loppet av tre *kalenderveckor* och 200 timmar under loppet av ett kalenderår.

(Föreslagen lydelse)

förberedelse- eller avslutningsarbeten, som för driftens ohindrade gång nödvändigtvis måste utföras före eller efter den allmänna arbetstiden, må nödigt antal arbetstagare användas å övertid under högst 21 timmar under loppet av tre *veckor*, dock att under en tidrymd av tjugufyra timmar, räknad från klockan 6 på morgonen ena dagen till samma tid påföljande dag, arbetstagare icke må användas till sådant arbete å övertid mer än en och en halv timme.

2 m o m. Finner arbetsgivare i annat fall än som avses i 6 § med hänsyn till särskilt förhållande påkallat att använda arbetstagare till arbete å övertid, vare därtill berättigad i avseende å arbetare, som fyllt aderton år, för högst 36 timmar under loppet av tre *veckor* och 200 timmar under loppet av ett kalenderår.

9 §.

För tjänstgöring i arbetsrådet vid handläggning av ärende, som avses i denna lag, utser Konungen för viss tid två ledamöter, vilka äro förtrogna med förhållandena inom hotell-, restaurang- och kafénäringen. En ledamot skall utses bland personer, föreslagna av de svenska arbetsgivareföreningarnas förtroenderåd, och vid tjänstgöring i arbetsrådet ersätta en av dess ledamöter, som utsetts efter förslag av arbetsgivarsammanslutningar; en ledamot skall utses bland personer, föreslagna av landsorganisationen i Sverige, samt vid tjänstgöring i arbetsrådet ersätta en av

I handläggningen hos arbetarskyddsstyrelsen av ärende rörande tillämpningen av denna lag eller med stöd av densamma meddelad föreskrift skola, i den omfattning Konungen bestämmer, deltaga särskilda ledamöter, utsedda efter förslag av rikssammanslutningar av arbetsgivare och av arbetstagare.

Till utredning av ärende, som avses i första stycket, må arbetarskyddsstyrelsen låta vid allmän underrätt höra vittnen och sakkunniga. Finner arbetarskyddsstyrelsen sådan åtgärd nödig, har styrelsen att därom göra framställning hos den under-

(Nuvarande lydelse)

dess ledamöter, som utsetts efter förslag av arbetarsammanslutningar. För var och en av ledamöterna utses i enahanda ordning minst två suppleanter, förtrogna med förhållandena inom omförmälda näring.

Vid arbetsrådets behandling av ärende, som avses i denna lag, skola, med iakttagande av vad i 9 § 6 mom. lagen den 16 maj 1930 om arbetstidens begränsning stadgas, närvara båda de ledamöter, som utsetts i här nämnd ordning, eller för dem utsedda suppleanter. I övrigt skola bestämmelserna i nämnda paragraf i tillämpliga delar äga motsvarande giltighet.

(Föreslagen lydelse)

rätt, som med hänsyn till tid och plats för dess sammanträden prövas lämplig. Förhöret skall anses som bevisupptagning utom huvudförhandling. Ersättningen till vittne eller sakkunnig skall gäldas av allmänna medel. Protokoll över förhöret skall av rätten tillställas arbetarskyddsstyrelsen.

Över arbetarskyddsstyrelsens beslut i ärende som avses i denna lag må klagan ej föras.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1958.

Den i 4 och 5 §§ angivna arbetstiden för vecka skall dock, i stället för 45 timmar, utgöra 47 timmar under år 1958 och 46 timmar under år 1959.

*Utdrag av protokollet över socialärenden, hållet inför Hans Maj:t
Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 18 ja-
nuari 1957.*

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden
ZETTERBERG, TORSTEN NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, ANDERSSON, NORUP,
HEDLUND, PERSSON, LINDELL, NORDENSTAM, LINDSTRÖM, LANGE, LINDHOLM.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anmäler
chefen för socialdepartementet, statsrådet Ericsson, fråga om *lagstiftning
rörande allmän arbetstidsförkortning* samt anför.

Inledning

Principen om 48 timmars arbetsvecka lagfästes i vårt land år 1919 och
ligger alltså till grund för vår arbetstidslagstiftning. De grundläggande
bestämmelserna i detta ämne återfinns i lagen den 16 maj 1930 (nr 138)
om arbetstidens begränsning, vanligen benämnd allmänna arbetstidslagen.
Till stadgandena i denna lag ansluter sig reglerna i de s. k. speciella arbets-
tidslagarna, nämligen lantarbetstidslagen, arbetstidslagen för detaljhandeln,
arbetstidslagen för hotell, restauranger och kaféer samt sjöarbetstidslagen.
Även i vissa andra lagar och författningar förekommer bestämmelser som
behandlar arbetstidens längd.

Ehuru arbetstidslagstiftningen omfattar en betydande del av landets
arbetstagare, står stora grupper formellt utanför densamma. Som exempel
må blott nämnas, att allmänna arbetstidslagen inte gäller arbetare i företag
med mindre än fem anställda och att arbetstagare i statens tjänst liksom
huvudparten av tjänstemännen i enskild tjänst inte omfattas av arbets-
tidslagstiftningen.

Mot bakgrunden av att 48-timmarsveckan så länge fått gälla som norm
för arbetstidens längd, trots att de ekonomiska och sociala förhållandena
undergått en genomgripande förändring, är det naturligt, att krav rests
på en revision av arbetstidslagstiftningen. Den omständigheten att anse-
liga grupper av arbetstagare står utanför denna lagstiftning har även utgjort
anledning till att en översyn av lagstiftningen ansetts påkallad. År 1947 till-
kallades därför sakkunniga med uppdrag att överse arbetstidslagstiftningen.
Vid denna tidpunkt ansågs förutsättningar ej föreligga för en allmän för-
kortning av normalarbetstiden och de sakkunnigas uppdrag begränsades

därför, såvitt angår arbetstidens längd, till att avse frågan om en förkortning av arbetstiden för vissa grupper med särskilt påfrestande arbete. I övrigt skulle de sakkunniga underkasta lagstiftningen en allmän översyn. Bland de spörsmål, som därvid skulle övervägas, nämndes i direktiven bl. a. behovet av ändrade regler för uttagande av övertid, lämpligheten att i den allmänna arbetstidslagen inrymma en reglering av arbetstiden på de områden, där speciallagstiftning gällde, samt förutsättningarna för att slopa eller begränsa gällande undantag från lagstiftningens tillämpningsområde.

De sakkunniga, som antog benämningen *Arbetstidsutredningen*, avgav 1954 betänkande (SOU 1954: 22—23) med förslag dels till allmän arbetstidslag samt arbetstidslag för hotell, restauranger och kaféer och dels till lag om förkortad ordinarie arbetstid för arbetstagare med särskilt påfrestande eller hälsofarligt arbete. Förslaget till allmän arbetstidslag innebär i korthet, att principen om 48 timmars ordinarie arbetsvecka bibehålles, att arbetstidslagstiftningen utvidgas så att den med få undantag — det viktigaste gäller tjänstemännen — blir tillämplig på alla arbetstagare, vilka mot vederlag användes till arbete för arbetsgivares räkning, samt att snävare gränser uppdrages för hur mycket övertid som skall vara tillåten. De särskilda arbetstidslagarna för lantarbete och för arbete inom detaljhandeln föreslås upphävida, medan särskild arbetstidslag för hotell, restauranger och kaféer ävensom särskild sjöarbetstidslag anses böra bibehållas. Enligt utredningens förslag till lag om förkortad ordinarie arbetstid för arbetstagare med särskilt påfrestande eller hälsofarligt arbete skall den ordinarie arbetsveckan förkortas till 40 timmar i veckan vid vissa arbeten under jord och till 42 timmar i veckan vid kontinuerligt skiftarbete, vid arbete, i vilket arbetstagare utsättes för röntgenstrålning eller radioaktiv strålning som kan innebära hälsofara, samt vid arbete, som utföres av sjuksköterska vid kirurgisk operationsavdelning på lasarett.

Arbetstidsutredningens betänkande har varit föremål för vidlyftig remissbehandling, varvid åsikterna gått starkt isär i åtskilliga av de frågor, som behandlas i betänkandet.

Redan innan arbetstidsutredningen framlade sitt betänkande hade min företrädare i ämbetet i juni 1954 efter vederbörligt bemyndigande tillkallat sakkunniga för att biträda med utredning om arbetstidens längd och förläggning i syfte att uppnå en allmän förkortning av den lagstadgade arbetstiden. De sakkunniga, som arbetat under namnet *Utredningen om kortare arbetstid*¹ har i juli 1956 framlagt betänkande (SOU 1956: 20—21) med

¹ Utredningen har bestått av landshövdingen Eije Mossberg, ordförande, samt ledamoten av riksdagens andra kammare Ingemund Bengtsson, direktören Lars Gabrielson, byråchefen numera statssekreteraren Ernst Michanek, förste sekreteraren Otto Nordenskiöld, docenten Ingvar Ohlsson, direktören Gustaf Rudenstam, ledamoten av riksdagens andra kammare Nils G. Stenberg och ombudsmannen Edvard Vilhelmsson. Vilhelmsson efterträdde i november 1955 andre ordföranden i LO Einar Norrman; ledamoten av riksdagens första kammare Bernhard Näsgård frånträdde efter avsägelse i februari 1956 uppdraget som ledamot av utredningen.

förslag till lagstiftning om allmän förkortning av den ordinarie arbetstiden till 45 timmar i veckan (sjöarbetstidslagen berörs dock inte av förslaget). I överensstämmelse med sina direktiv har utredningen inte föreslagit någon ändring beträffande lagstiftningens tillämpningsområde eller upptagit andra spörsmål, som behandlats av arbetstidsutredningen. Förslaget, som är enhälligt, har remissbehandlats i vanlig ordning, varvid remissinstanserna på några undantag när tillstyrkt eller i vart fall inte motsatt sig detsamma.

I stort sett råder således enighet om att en allmän arbetstidsförkortning av den omfattning utredningen om kortare arbetstid föreslagit är möjlig att genomföra och att den också bör komma till stånd. En på utredningens föranstaltande gjord opinionsundersökning visar också, att önskemålet om en arbetstidsförkortning är vida utbrett bland arbetstagarna. För egen del anser jag det angeläget, att en allmän arbetstidsförkortning genomföres så snabbt som omständigheterna tillåter. Det synes mig härvid lämpligast att gå fram på den av utredningen om kortare arbetstid anvisade vägen och i huvudsak endast göra de ändringar i gällande lagstiftning som påkallas för att nedbringa längden av den ordinarie arbetsveckan. Först sedan erfarenhet vunnits rörande verkningarna av denna reform, torde tiden vara inne att ta ställning till de av arbetstidsutredningen framlagda förslagen angående arbetstidslagstiftningens tillämpningsområde och systematiska utformning m. m. Även spörsmålet om ytterligare arbetstidsförkortning, allmän eller begränsad till vissa arbetstagargrupper, torde få upptagas i sådant sammanhang.

Jag anhåller nu att få anmäla frågan om lagstiftning angående allmän arbetstidsförkortning.

Arbetstiden i Sverige för närvarande

Gällande lagbestämmelser

Allmänna arbetstidslagen

Lagen den 16 maj 1930 (nr 138) om arbetstidens begränsning är enligt 1 § tillämplig på *rörelse*, industriell eller icke, samt på hus-, väg- eller vattenbyggnad, vattenavledning eller annat sådant särskilt *arbetsföretag*. Verksamhet, som bedrivs i former, vilka inte kan hänföras till rörelse eller arbetsföretag, exempelvis hushåll och viss offentlig eller ideell verksamhet, faller således utanför lagen.

Från lagens tillämpning undantages vidare följande slag av arbete:

a) arbete, som utföres i arbetarens hem eller eljest under sådana förhållanden, att det inte kan anses tillkomma arbetsgivaren att vaka över arbetets anordnande;

b) arbete, som till sin natur är så oregelbundet, att det icke kan förläggas till bestämda tider;

c) arbete, som bedrivs av staten;

d) arbete, som har till ändamål att bereda sjukvård, fattigvård, uppfostran eller undervisning eller att tillgodose annat därmed jämförligt behov;

e) skeppstjänst, som omnämnes i sjöarbetstidslagen, samt fiske;

f) skogsarbete samt kolning i mila, även om arbetet inte är att hänföra till skogsarbete;

g) upptagning av torv samt tillverkning av bränntorv och torvströ;

h) jordbruk jämte därtill hörande binärningar, vilka icke bedrivs såsom självständiga företag, och byggnadsarbete för jordbruk eller nämnda binärningar, samt vidare trädgårdsskötsel och djurskötsel även i de fall då arbetet bedrivs utan samband med jordbruk;

i) arbete, vilket åligger trafikpersonal vid järnväg, som är upplåten för allmän trafik;

j) arbete, varpå arbetstidslagen för detaljhandeln äger tillämpning;

k) arbete, varpå arbetstidslagen för hotell, restauranger och kaféer äger tillämpning; samt

l) arbete, som åligger portvakt och av honom väsentligen förrättas i hans bostad.

Såsom förutsättning för lagens tillämpning gäller ytterligare, att i rörelsen eller arbetsföretaget för arbetsgivarens räkning i regel användes *fler än fyra arbetare* för annat arbete än sådant som uppräknats under a)–l).

Till *arbetare* räknas vid lagens tillämpning inte medlem av arbetsgivarens familj samt inte heller verkmästare eller annan befattningshavare i överordnad ställning, ritare, bokhållare eller därmed jämställd person eller kontorsvaktmästare eller annat underordnat kontorsbiträde (2 §).

Frågor om lagens tillämplighet på visst arbete eller om huruvida en arbetstagare är att räkna som arbetare enligt lagen avgöres av arbetarskyddsstyrelsen (3 §).

Den *ordinarie arbetstiden* får, raster oräknade, inte överstiga 48 timmar i veckan. Den ordinarie arbetstiden får uppgå till högst 9 timmar på ett dygn (4 § 1 st.). Bedrivs arbete med regelbunden skiftindelning, får arbetstiden förläggas så, att den under en tidrymd av högst tre veckor motsvarar 48 timmar i veckan. Någon maximering av antalet arbetstimmar under ett dygn förekommer inte i detta fall (4 § 2 st.).

Arbetarskyddsstyrelsen kan enligt 5 § meddela *dispens* från bestämmelserna om den ordinarie arbetstidens begränsning i följande fall nämligen:

a) om arbetstiden för ett visst arbete i väsentlig mån är beroende av årstiden eller väderleken eller på grund av annat förhållande är av växlande längd; i detta fall — men inte i de följande fallen — gäller den begränsningen i arbetarskyddsstyrelsens befogenhet, att arbetstiden i genomsnitt för en viss angiven tidrymd skall uppgå till högst 48 timmar i veckan;

b) om arbete, som bedrives med tre skiftlag, på grund av synnerliga skäl anses böra pågå även under sön- och helgdagar;

c) om ett arbete fortgår endast under en kortare tid eller medför synnerligen ringa ansträngning eller tillgodoser ett ändamål av synnerligen stort allmänt intresse;

d) om dispens i annat fall än som avses under a)—c) är påkallad till undvikande av allvarligt missförhållande; samt

e) om det av uttalande av arbetarnas organisationer eller på annat sätt framgår, att det stora flertalet av de berörda arbetarna finner ett undantag önskvärt och arbetstiden ej därigenom kommer att oskäligt utsträckas.

Arbetsgivaren äger under vissa villkor, som närmare anges i det följande, använda arbetare till arbete på *overtid*.

I 6 § behandlas tid för s. k. *nödfallsarbete*. Har en natur- eller olyckshändelse eller någon annan omständighet, som inte kunnat förutses, vållat avbrott i ett företags drift eller medfört överhängande fara för sådant avbrott eller för skada på liv, hälsa eller egendom, må arbetare användas till arbete på *overtid*. Anmälan skall göras hos arbetarskyddsstyrelsen inom två dygn från arbetets början, och arbetet får inte fortsättas utöver denna tid utan att tillstånd därtill sökts hos styrelsen.

Bestämmelser om övriga former av *overtid* återfinnes i 7 §.

Till sådana *förberedelse- eller avslutningsarbeten*, som för driftens ohindrade gång nödvändigtvis måste utföras före eller efter den allmänna arbetstiden, får arbetare, som fyllt 18 år, användas till arbete på *overtid* under högst 7 timmar i veckan (7 § 1 mom.).

Om det i något annat fall än en nödfallssituation enligt 6 § är påkallat med hänsyn till något särskilt förhållande, må arbetsgivare använda arbetare, som fyllt 18 år, till arbete på *overtid* under högst 48 timmar under loppet av fyra kalenderveckor och högst 200 timmar under ett kalenderår. Denna form av *overtid* brukar benämnas *allmän overtid* (7 § 2 mom.).

Tillstånd att uttaga *overtid* utöver vad som nu nämnts, s. k. *extra overtid*, meddelas av arbetarskyddsstyrelsen, då så påkallas av ett trängande behov. Sådan *overtid* må beviljas för högst 150 timmar under ett kalenderår (7 § 3 mom.).

Arbetarskyddsstyrelsen prövar i vad mån arbetare, som fyllt 16 men inte 18 år, må användas till sådant *overtidsarbete*, som avses i 7 § (7 § 4 mom.).

I fråga om arbetares skyldighet att utföra *overtidsarbete* enligt 7 § — skyldigheten att utföra *nödfallsarbete* är ovillkorlig — gäller vad som kan anses vara överenskommet med arbetsgivaren därom. Det åligger arbetsgivaren att tillse, att en arbetare inte utsättes för överansträngning eller ohälsa genom *overtidsarbete* (7 § 5 mom.).

Arbetsgivaren är skyldig att föra anteckningar om *overtidsarbete* (8 §).

Om sådana rikssammanslutningar av arbetsgivare och arbetare, som kan anses företräda flertalet arbetsgivare och arbetare inom ett verksamhetsom-

råde, är ense om eftergift i något avseende, som behandlas i 5 § (ordinarie arbetstid) eller i 7 § 3 mom. (extra övertid) må Konungen på framställning av arbetarskyddsstyrelsen eller efter dess hörande förordna om allmän tillämpning av eftergifter inom verksamhetsområdet i fråga (10 § 2 mom.).

Skulle tillämpningen av lagen medföra sådana svårigheter för något visst arbete eller företag, att dess fortsatta bedrivande äventyras, kan Konungen på framställning eller efter hörande av arbetarskyddsstyrelsen medge undantag från lagens tillämpning (10 § 3 mom.).

Tillsyn över lagens efterlevnad utövas av yrkesinspektionen (11 § 1 mom.).

Överträdelse av lagen eller av någon föreskrift, som meddelats med stöd av lagen, straffas med böter (12 §).

Lantarbetstidslagen

Lantarbetstidslagen den 4 juni 1948 (nr 281) är enligt 1 § tillämplig dels på *jordbruk* jämte därtill hörande *binärings*, vilka inte bedrivs som självständiga företag, samt byggnadsarbete för jordbruk och nämnda *binärings*, och dels på *trädgårdsskötsel*, som bedrivs såsom självständigt företag.

Från lagens tillämpning undantages följande uppräknade slag av arbete:

a) arbete, som utföres under sådana förhållanden, att det inte kan anses tillkomma arbetsgivaren att vaka över arbetets anordnande;

b) kolning i mila;

c) mjölkning, skötsel och upptagning av rotfrukter, skogsarbete, upptagning av torv samt tillverkning av brännrot och torvströ, allt i den mån dessa arbeten utföres på ackord;

d) husligt arbete;

e) arbete, som bedrivs av staten; samt

f) arbete, varpå arbetstidslagen för detaljhandeln äger tillämpning.

Såsom ytterligare förutsättning för lagens tillämpning gäller, att för arbetsgivarens räkning i företaget i regel användes *en arbetare* för annat arbete än som uppräknats under a)—f).

Till arbetare räknas vid lagens tillämpning inte medlem av arbetsgivarens familj, inte heller lantbruksinspektor eller annan befattningshavare i överordnad ställning eller bokhållare eller annat kontorsbiträde (2 §).

I fråga om skyldighet för arbetarskyddsstyrelsen att avgöra frågor om lagens tillämplighet m. m. gäller motsvarande bestämmelser som i allmänna arbetstidslagen (3 §).

Reglerna om den *ordinarie arbetstiden* återfinnes i 4 §.

För arbete i *jordbruk med binärings* och byggnadsarbete stadgas en ordinarie arbetstid, raster oräknade, under tiden november—februari av högst 45 timmar och under tiden mars—oktober av högst 50 timmar per arbetsvecka. Under ett dygn får den ordinarie arbetstiden inte överstiga 10 timmar. Från dessa regler göres följande undantag. För varje brukningsdel må en arbetare, som i regel användes till såväl djurskötsel som annat arbete (*arbe-*

tare med blandat arbete), under tiden november—februari användas till arbete högst 47 timmar per arbetsvecka. Detsamma gäller den, som ersätter arbetare med blandat arbete under ledighet. För arbetare, som huvudsakligen användes till djurskötsel (*djurskötare*), samt för arbetare, som under minst en vecka ersätter djurskötare, må arbetstiden för två arbetsveckor i följd inte överstiga 96 timmar. För dessa arbetargrupper får arbetstiden uppgå till högst 9 timmar på ett dygn. För arbetare, som ersätter djurskötare under kortare tid än en vecka, får arbetstiden under tiden november—februari utsträckas till 48 timmar per arbetsvecka (4 § 1 mom.).

Beträffande *trädgårdsskötseln* står det arbetsgivaren fritt att tillämpa en arbetstid antingen på högst 48 timmar per arbetsvecka året om eller på högst 45 timmar under tiden november—februari och högst 50 timmar per arbetsvecka under tiden mars—oktober. Arbetstiden får inte något dygn överstiga 10 timmar (4 § 2 mom.).

Med arbetsvecka menas tiden från och med måndag till och med söndag. De i fråga om djurskötare föreskrivna begränsningsperioderna på två veckor räknas från första måndagen i november varje år. En för en viss månad angiven arbetstid tillämpas under varje arbetsvecka eller tvåveckorsperiod, vars första dag infaller under månaden (4 § 3 mom.).

Arbetskyddsstyrelsen kan meddela *dispens* från bestämmelserna om begränsning av den ordinarie arbetstiden.

Om skäl därtill finnes kan tillstånd sålunda lämnas till annan fördelning av den ordinarie arbetstiden än som föreskrives i 4 §. Den begränsningen skall dock iakttagas, att arbetstiden per år inte får förlängas (5 § 1 mom.).

Då det påkallas av särskilda skäl får även en förlängning av arbetstiden medgivas (5 § 2 mom.).

Därest det framgår av ett uttalande av arbetarnas organisationer eller på annat sätt, att det stora flertalet av de berörda arbetarna finner det önskvärt och arbetstiden inte kommer att oskäligt utsträckas därigenom, får arbetskyddsstyrelsen lämna dispens, varvid någon särskild prövning av skälen för undantag inte fordras (5 § 3 mom.).

Övertidsbestämmelserna i lantarbetstidslagen överensstämmer i huvudsak med motsvarande stadganden i allmänna arbetstidslagen.

Sålunda kan arbetare få tagas i anspråk för *nödfallsarbete* på övertid under samma villkor som enligt den allmänna lagen (6 § 1 mom.). Därutöver innehåller lantarbetstidslagen en specialregel om att arbetare utan anmälan eller ansökan hos arbetskyddsstyrelsen må användas till arbete å övertid, som föranledes av födelser, sjukdomsfall och olycksfall hos djuren. Några begränsningar i fråga om denna form av nödfallsarbete uppställas inte (6 § 2 mom.).

Om det för driftens ohindrade gång är nödvändigt, att *förberedelse- eller avslutningsarbeten* utföres före eller efter den allmänna arbetstiden eller att s. k. *vaktjänst* inom trädgårdsskötseln utföres utom den allmänna arbets-

tiden, får arbetare användas till sådant arbete på övertid under högst 7 timmar per arbetsvecka (7 § 1 mom.).

Allmän övertid får tagas ut med högst 48 timmar under loppet av fyra arbetsveckor eller, om arbetsgivaren föredrar en sådan beräkning, högst 50 timmar i månaden. Under en tidrymd av 12 månader i följd får högst 200 timmar allmän övertid förekomma (7 § 2 mom.).

Den extra övertiden är i lantarbetstidslagen maximerad till 100 timmar under 12 månader i följd (7 § 3 mom.).

Något hinder att använda arbetare under 18 år till övertidsarbete föreligger inte enligt lantarbetstidslagen.

I fråga om arbetares skyldighet att utföra övertidsarbete (7 § 4 mom.) samt beträffande anteckningar om övertid (8 §), Konungens undantagsrätt (10 §), tillsyn över lagens efterlevnad (11 §) och straff för överträdelse (12 §) är reglerna i stort sett överensstämmande med allmänna arbetstidslagens motsvarande bestämmelser. Enligt lantarbetstidslagen må Konungen meddela undantag från lagens tillämpning även för det fall att tillämpningen skulle medföra särskilda svårigheter inom en viss del av riket (10 § 2 mom.).

Arbetstidslagen för detaljhandeln

Arbetstidslagen för detaljhandeln den 18 juli 1942 (nr 652) är jämlikt 1 § tillämplig på rörelse, som avser detaljhandel och i omedelbar anslutning därtill bedriven verksamhet. Lagen äger vidare tillämpning på rörelse, som bedrivs i rakstuga, frisersalong, fotografiateljé och badinrättning.

Från lagens tillämpning undantages följande uppräknade slag av arbete:

a) arbete, som utföres under sådana förhållanden, att det inte kan anses tillkomma arbetsgivaren att vaka över arbetets anordnande;

b) arbete, som till sin natur är så oregelbundet, att det inte kan förläggas till bestämda tider;

c) arbete såsom handelsresande eller platsförsäljare;

d) arbete, som bedrivs av staten;

e) husligt arbete;

f) sådant arbete i samband med hotell-, restaurang- eller kaféerörelse, som är att hänföra till allmänhetens direkta betjänande, under förutsättning att arbetstagaren uteslutande sysselsättes med nämnda arbete eller endast undantagsvis deltar i arbete, på vilket lagen äger tillämpning; samt

g) arbete, varpå sjöarbetstidslagen äger tillämpning.

Såsom förutsättning för lagens tillämplighet gäller dessutom, att för arbetsgivarens räkning i rörelsen användes arbetstagare till arbete av annat slag än som avses under a)—g). Något krav på att ett visst minsta antal arbetare i regel skall användas till arbete i rörelsen uppställs inte i denna lag, vilket såsom förut nämnts är fallet med allmänna arbetstidslagen och lantarbetstidslagen.

Till arbetstagare räknas vid lagens tillämpning inte medlem av arbetsgivarens familj, inte heller företagsledare eller annan befattningshavare i överordnad ställning eller farmaceut på apotek. Detaljhandelslagen gör således inte undantag för kontorspersonal, som ej är i överordnad ställning (2 §).

Arbetsarkyddsstyrelsen har att avgöra frågor om lagens tillämpningsområde m. m. (3 §).

Den *ordinarie arbetstiden* får, raster oräknade, uppgå till högst 48 timmar i veckan. Arbetstiden får inte något dygn överstiga 10 timmar. I fråga om dygnsmaximum stadgas det undantaget, att arbetstiden på arbetsställe, där i regel inte användes flera än en arbetstagare, under två av veckans dygn får uppgå till 11 timmar. Veckomaximum på 48 timmar får dock inte överskridas. Beträffande arbetstagare på ett försäljningsställe, som i regel hålles öppet såväl vardag som sön- och helgdag, gäller i stället för de nyss angivna reglerna, att arbetstiden inte får överstiga 96 timmar för två veckor i följd och 10 timmar om dygnet (4 §).

Detaljhandelslagens regler om *dispens* från bestämmelserna om den ordinarie arbetstiden överensstämmer med lantarbetstidslagens motsvarande stadganden (5 §).

Bestämmelserna om *overtid* är i allmänna drag överensstämmande med allmänna arbetstidslagens, men avvikelser i detaljer förekommer.

Sålunda är de båda lagarnas regler av samma innehåll vad angår tid för *nödfallsarbete* (6 §), *allmän overtid* (7 § 2 mom.) och *extra overtid* (7 § 3 mom.); något hinder mot att använda arbetstagare under 18 år till övertidsarbete föreligger dock inte enligt detaljhandelslagen. Med *förberedelse- och avslutningsarbeten* likställes i detaljhandelslagen betjäning av kunder, som vid stängning av försäljningslokal, rakstuga, frisersalong, fotografiateljé eller badinrättning befinner sig i lokalen. För dessa slag av arbete får arbetstagare användas till arbete på overtid under högst 7 timmar i veckan, dock inte mer än 1½ timme per dygn. Ordinarie arbetstid och overtid av detta slag får tillhoppa inte något dygn uppgå till mer än 10 timmar. Arbetsarkyddsstyrelsen kan dock medge undantag (7 § 1 mom.).

Detaljhandelslagen innehåller vissa bestämmelser om ersättning för övertidsarbete (8 §) och om raster (9 §).

I fråga om skyldighet för arbetstagare att utföra övertidsarbete (7 § 4 mom.) samt beträffande anteckningar om overtid (10 §), tillsyn över lagens efterlevnad (13 §) och rörande straff (14 §) överensstämmer detaljhandelslagen i huvudsak med allmänna arbetstidslagen, och beträffande Konungens undantagsrätt har stadgandena samma innehåll som motsvarande i lantarbetstidslagen (12 §).

Arbetstidslagen för hotell, restauranger och kaféer

Arbetstidslagen den 23 maj 1947 (nr 216) för hotell, restauranger och
3 — Bihang till riksdagens protokoll 1957. 1 saml. Nr 80

kaféer äger enligt 1 § tillämpning på hotell-, restaurang- och kaféerörelse samt i omedelbar anslutning därtill utövad verksamhet av annat slag, vilken ej bedrives såsom självständigt företag.

Från lagens tillämpningsområde undantages följande slags arbete:

a) arbete, som utföres under sådana förhållanden, att det inte kan anses ankomma på arbetsgivaren att vaka över arbetets anordnande;

b) arbete, som till sin natur är så oregelbundet, att det inte kan förläggas till bestämda tider;

c) arbete, som bedrives av staten;

d) arbete, som har till ändamål att bereda sjukvård, fattigvård, uppföstran eller undervisning eller att tillgodose annat därmed jämförligt behov;

e) arbete, varpå arbetstidslagen för detaljhandeln äger tillämpning;

f) skeppstjänst.

Såsom förutsättning för lagens tillämplighet gäller, att i rörelsen för arbetsgivarens räkning användes arbetstagare till annat arbete än som uppräknas under a)—f). Någon fordran på visst minsta antal arbetstagare gäller inte.

Till arbetstagare räknas vid lagens tillämpning inte medlem av arbetsgivarens familj, och inte heller företagsledare, personalchef eller därmed jämförlig befattningshavare i överordnad ställning, bokhållare eller annat kontorsbiträde (2 §).

Arbetskyddsstyrelsen har att avgöra frågor om lagens tillämpningsområde m. m. (3 §).

Den *ordinarie arbetstiden*, raster och måltidsuppehåll oräknade, är angiven till högst 144 timmar under loppet av tre kalenderveckor. Under en tidrymd av 24 timmar, räknad från klockan 6 på morgonen den ena dagen till samma tid följande dag, får den ordinarie arbetstiden inte överstiga 11 timmar (4 §).

Dispens kan meddelas av arbetskyddsstyrelsen enligt regler av samma innehåll som i lantarbetstidslagen och detaljhandelslagen (5 §).

Vad angår bestämmelserna om *overtid* föreligger överensstämmelse med allmänna arbetstidslagen beträffande tid för *nödfallsarbete* (6 §).

I analogi med detaljhandelslagen likställer hotellagen betjäning av gäster, som vid upphörande av servering befinner sig inom det för serveringen avsedda området, med *förberedelse- och avslutningsarbeten*. Till sådant arbete får arbetstagare användas på *overtid* under högst 21 timmar under loppet av tre kalenderveckor. Under en 24-timmarsperiod från klockan 6 på morgonen den ena dagen till samma tid nästa dag får *overtid* av detta slag uppgå till högst 11½ timme (7 § 1 mom.).

Den *allmänna overtiden* får uppgå till högst 36 timmar under loppet av tre kalenderveckor och 200 timmar under ett kalenderår (7 § 2 mom.).

Extra overtid kan medgivnas av arbetskyddsstyrelsen upp till 150 timmar om året (7 § 3 mom.).

Till arbete på allmän eller extra övertid får inte användas arbetstagare, som inte fyllt 18 år. Arbetarskyddsstyrelsen kan dock bevilja dispens beträffande den, som fyllt 16 år men inte 18 år (7 § 4 mom.).

I fråga om skyldighet för arbetstagare att utföra övertidsarbete (7 § 5 mom.) samt angående anteckningar om övertid (8 §), tillsyn över lagens efterlevnad (11 § 1 mom.) och straff (12 §) är bestämmelserna i hotellagen i huvudsak desamma som i allmänna arbetstidslagen. Beträffande Konungens undantagsrätt föreligger överensstämmelse med lantarbetstidslagen och detaljhandelslagen (10 §).

Arbetarskyddslagen

Bestämmelser, som berör arbetstidens begränsning, förekommer även i en del andra författningar än de förut nämnda. I detta sammanhang synes det emellertid endast erforderligt att redogöra för vissa regler i arbetarskyddslagen den 3 januari 1949 (nr 1).

Denna lag, vars tillämpningsområde är mera vidsträckt än arbetstidslagstiftningens (bortsett från sjöarbetstidslagen), meddelar beträffande arbetstagare i allmänhet bestämmelser om raster (17 §) och arbetspauser (18 §).

Vidare föreskrives, att arbetstagare skall åtnjuta ledighet för *nattvila*, vari skall ingå tiden mellan klockan 23 och klockan 5. Avvikelse från dessa bestämmelser må ske, om det är nödvändigt med hänsyn till arbetets natur, allmänhetens behov eller någon annan särskild omständighet. Likaså får nödfallsarbete fortgå mellan klockan 23 och klockan 5 (19 §). Dispens från bestämmelserna om nattvila, alltså från det s. k. nattarbetsförbudet, kan meddelas av arbetarskyddsstyrelsen, om särskilda skäl föreligger eller om det stora flertalet av de berörda arbetstagarna finner det önskvärt och ohälsa eller överansträngning inte kan befaras uppkomma (20 §).

För varje period av sju dagar skall en arbetstagare åtnjuta minst 24 timmars sammanhängande ledighet (*veckovila*). Dispens kan meddelas av arbetarskyddsstyrelsen (21 §).

I fråga om *minderårig*, varmed förstås den som inte fyllt 18 år, meddelas vissa särskilda bestämmelser.

För minderårig gäller en absolut maximering av arbetstiden till 10 timmar om dygnet och 54 timmar i veckan. Endast för nödfallsarbete får arbetstiden utsträckas därutöver. Arbetarskyddsstyrelsen kan också, för kortare tid, meddela dispens (31 §). En minderårigs nattvila skall i regel uppgå till minst 11 timmar om dygnet, och den skall för den som inte fyllt 16 år omfatta tiden mellan klockan 19 och klockan 6 och för andra tiden mellan klockan 22 och klockan 5 (33 §).

För *kvinnor* i hantverksarbete eller industriellt arbete föreskrives i princip 11 timmars nattvila, vari skall ingå tiden mellan klockan 22 och klockan 5 (36 §). Dispens kan dock meddelas.

Tillämpningen av 48-timmarsprincipen utanför lagstiftningens område

Den föregående redogörelsen för innehållet i gällande lagbestämmelser angående arbetstidens begränsning har visat, att principen om 48 timmar ordinarie arbetstid per vecka ligger till grund för samtliga arbetstidslagar (härvid bortses från sjöarbetstidslagen). Det har vidare framgått, att stora grupper av den förvärvsarbetande befolkningen inte omfattas av arbetstidslagstiftningen. Utredningen har med hjälp av uppgifter ur 1950 års folkräkning och 1951 års företagsräkning belyst vidden av de olika undantagen från lagstiftningen och därvid beräknat, att undantagen omkring år 1950 berörde så många, att av landets vid folkräkningen till 3 120 000 personer uppgående förvärvsarbetande befolkning endast något mer än en tredjedel eller i runt tal 1 100 000 personer formellt omfattades av arbetstidslagstiftningen.

Arbetstidsförhållandena bestämmes emellertid inte endast av lagstiftningen. I praktiken regleras arbetstiden mestadels genom kollektivavtal och liknande överenskommelser eller genom tjänstgöringsföreskrifter (för statens anställda). På detta sätt har för åtskilliga arbetare, som formellt inte omfattas av arbetstidslagstiftningen, arbetstidsförhållandena fått en reglering i huvudsaklig överensstämmelse med denna lagstiftnings principer. Med hänsyn till den svenska arbetsmarknadens höga organisationsprocent och avtalsreglernas stora genomslagskraft även utanför deras egentliga tillämpningsområde har man enligt utredningens mening skäl att förmoda, att endast ett fåtal arbetstagare i vårt land har en ordinarie veckoarbetstid, som överstiger 48 timmar i genomsnitt för vecka.

Avtal om kortare ordinarie arbetstid än 48 timmar per vecka

I det föregående har framhållits, att arbetstidsförhållandena i stor omfattning regleras genom kollektivavtal o. d. För de största arbetstagargrupperna ansluter sig avtalen i fråga om den ordinarie veckoarbetstidens längd till lagstiftningens på 48-timmarsprincipen vilande maximiregler. Ett antal arbetstagargrupper är dock genom avtal tillförsäkrade kortare ordinarie arbetstid per vecka än 48 timmar.

De arbetare, som på dylikt sätt fått sin ordinarie arbetstid förkortad, har i allmänhet arbeten, vilka betraktas som särskilt ansträngande. Såsom exempel på avtalsmässigt genomförda arbetstidsförkortningar av mera allmän räckvidd må nämnas följande. Arbetare med *arbete under jord* dels i gruvor och stenbrott och dels vid sprängnings- och förstärkningsarbete, som bedrives på tre skift inom byggnadsindustrin eller vattenbyggnadsfacket (exempelvis skyddsrum- och kraftverksanläggningar), har en ordinarie arbetstid av 40 timmar i veckan. Vid sådant underjordsarbete inom byggnadsindustrin, som bedrives i tvåskift eller som dagarbete, är den vanliga arbets-

tiden 41 $\frac{1}{4}$ timmar i veckan. I princip tillämpas 5-dagarsvecka för ifråga-varande arbetarkategorier. Antalet underjordsarbetare med förkortad arbetstid beräknas till omkring 6 500 inom gruvindustrin och närmare 3 000 inom övriga berörda näringsgrenar. För *treskiftsarbete med söndagsuppehåll* (intermittent drift) vid järnbruken och inom gummiindustrin samt i mindre utsträckning vissa andra industrier gäller en ordinarie veckoarbetstid av 45 $\frac{1}{3}$ timmar. Nämda siffra erhålles som ett genomsnitt för en skiftcykel om tre veckor, under vilken 17 skift på 8 timmar fullgöres. Antalet arbetare med sådan arbetstid uppskattas till omkring 7 500 man. Nästan alla industriarbetare i *treskiftsarbete utan söndagsuppehåll* (kontinuerlig drift) har en genomsnittlig veckoarbetstid av 42 timmar. Sammanlagt 12 000—13 000 arbetare vid järnbruken ävensom inom metallframställnings-, pappers- och massa-, byggnadsämnes- samt kemiska industrierna med flera har sin arbetstid reglerad på detta sätt. Arbetargrupper — uppskattningsvis i allt omkring 30 000 personer — med *tvåskiftsarbete* samt *kvälls- och nattarbete* har arbetstider, som för olika kategorier varierar mellan 40 och 47 timmar i veckan. Som exempel på verksamhetsområden, inom vilka sådana arbetstidsförkortningar förekommer, kan nämnas textil- och bageriindustrierna samt typografyrket. Inom praktiskt taget hela *målerifacket* gäller kortare arbetstid än 48 timmar i veckan. Måleriarbetare har sålunda i Stockholm och vissa andra städer 40 timmars arbetsvecka och i övriga delar av landet en arbetstid av 42 $\frac{1}{2}$ timmar i veckan. I båda fallen tillämpas 5-dagarsvecka. Omkring 19 000 måleriarbetare, varav 4 000 med 40-timmarsvecka, omfattas av denna arbetstidsförkortning. Kortare arbetstider än 48 timmar i veckan förekommer också för betydande grupper — uppskattningsvis 30 000 personer — inom *kommunikationsväsendet* och för somliga *handelsanställda*, framförallt kvinnor.

Tjänstemännen, vilka bortsett från detaljhandelns kontorspersonal inte omfattas av arbetstidslagstiftningen, har i stor utsträckning kortare arbetstid än 48 timmar i veckan. Undantag gäller i huvudsak för flertalet arbetsledare och andra, vilkas arbete är direkt knutet till arbetarna, för vissa kontorstjänstemän inom detaljhandeln och för en del grupper i offentlig tjänst, såsom militär personal, vårdpersonal inom sjukvård och fångvård samt tullmän. För det stora flertalet övriga tjänstemän i såväl allmän som enskild tjänst gäller arbetstider på omkring 42 timmar i veckan eller därunder.

Semester och helgledigheter

Om man skall beräkna det totala bortfallet av ordinarie arbetstid genom en allmän arbetstidsförkortning, kan man inte nöja sig med att utgå från arbetstiden per vecka. Man måste räkna med arbetstidsutbudet under ett helt år. Därmed kommer semestern och helgdagsledigheterna in i bilden.

Av årets 52 veckor går minst tre arbetsveckor bort på grund av den lagstadgade semestern. Med hänsyn till att betydande arbetargrupper, i synnerhet statstjänare, har längre semester än den lagstadgade räknar utredningen med att det totala årliga utbudet av »arbetar-arbetsveckor» minskas med $3\frac{1}{3}$ per arbetare, motsvarande vid 48-timmarsvecka 160 arbetstimmar.

Vad angår helgledigheter finns i Sverige, förutom dem som alltid infaller på en söndag, 11 helgdagar, av vilka 5 kan infalla på söndagar medan 6 alltid är förlagda till andra veckodagar. Vid sidan om helgdagarna är vissa helgdaysaftnar i större eller mindre utsträckning arbetsfria eller i arbetstids-hänseende att jämställa med lördagar. Som regel — i stor utsträckning garanterad av kollektivavtal — är sålunda jul-, påsk- och midsommaraftnarna arbetsfria, och för stora grupper torde detsamma vara fallet med nyårs- och pingstaftnarna. Utredningen anser det realistiskt att räkna med att antalet helgledighetsdagar — helgdagar och arbetsfria helgdaysaftnar — i genomsnitt för samtliga arbetare uppgår till 15 om året, varav minst 4 lördagar, vilket för en arbetare med 48-timmarsvecka motsvarar nära $2\frac{1}{2}$ arbetsveckor eller minst 112 timmar om året.

Arbetstidsförhållanden i utlandet

Principen om 48 timmars arbetsvecka är fastslagen i olika internationella konventioner. Bland dessa märkes främst den av Internationella arbetsorganisationen (ILO) år 1919 antagna Washingtonkonventionen, vilken omfattar industri och byggnadsverksamhet samt transportväsende till lands, och vidare ILO:s konvention av 1930 rörande handel och kontorsarbete. Dessa konventioner har ratificerats endast av ett fåtal stater, bland vilka Sverige inte befinner sig. Trots att så få länder anslutit sig till de av ILO antagna konventionerna, har principen om 48 timmars ordinarie arbetstid per vecka efterhand vunnit så gott som universell anslutning vad gäller industrin. Inom andra näringsgrenar däremot förekommer utomlands längre arbetstider i betydande omfattning.

Utredningen om kortare arbetstid har gjort vissa jämförelser mellan arbetstidsförhållandena — huvudsakligen vad angår den ordinarie veckoarbetstidens längd — i å ena sidan Sverige samt å andra sidan vissa främmande stater, som ansetts vara jämförbara med vårt land i avseende på de politiska, ekonomiska och sociala förhållandena. Jämförelsen har sålunda avsett de nordiska grannländerna, Storbritannien, Frankrike, Belgien, Holland, Luxemburg, Västtyskland, Österrike, Schweiz, USA, Canada, Australien och Nya Zeeland.

Metoderna för arbetstidsregleringen i de olika länderna växlar. Lagstiftning är den vanligaste men i vissa stater regleras arbetstiden genom kollek-

tivavtal och i andra genom skiljedomsförfarande. Kombinationer av de olika metoderna förekommer i stor utsträckning.

Sammanfattningsvis anför utredningen, att i de nordiska och västeuropeiska länderna principen om 48 timmars arbetsvecka slagit igenom inom industrin och för större delen av arbetsmarknaden i övrigt men att inom vissa verksamhetsområden, såsom t. ex. handeln, restaurangnäringen och särskilt jordbruket, längre arbetstider förekommer i avsevärd omfattning.

Kortare ordinarie arbetstid än 48 timmar i veckan förekommer i flera länder. Finland har lagstiftning om högst 47 timmars arbetsvecka för vanligt dagarbete; undantag gäller dock för jordbruk och skogsbruk. I Storbritannien, där arbetstiden i huvudsak regleras avtalsvägen, gäller i de flesta fall en ordinarie veckoarbetstid av 44 eller 45 timmar inom industrin och 47 timmar i lantbruket. I Belgien pågår för närvarande genom överenskomelser mellan arbetsmarknadsorganisationerna under statens medverkan en successiv förkortning av den ordinarie arbetstiden till 45 timmar i veckan för betydande delar av näringslivet. Frankrike har 40 timmar i veckan som lagenligt veckomaximum för den ordinarie arbetstiden inom större delar av arbetsmarknaden. Förhållandena i Canada uppvisar stora variationer de olika delstaterna emellan, men genomsnittet för ordinarie arbetstid inom industrin synes ligga vid 42 timmar i veckan eller något därunder. I Förenta Staterna, Australien och Nya Zeeland är en ordinarie arbetstid av 40 timmar i veckan regel för den övervägande delen av näringslivet, jordbruket undantaget.

I de fall utomlands, där en arbetsvecka av högst 45 timmar tillämpas, är det vanligast, att veckoarbetstiden fördelas på fem arbetsdagar.

Bestämmelserna om begränsning av den ordinarie arbetstiden kompletteras i alla länder av regler om övertid. I stort sett kan sägas, att ju kortare den ordinarie arbetstiden är, desto större är vanligen de legala möjligheterna till övertidsuttag. I somliga fall har övertidsarbetet sådan omfattning och förekommer med sådan regelbundenhet, att den normala arbetstiden per vecka icke oväsentligt överstiger den enligt lag eller avtal fastställda ordinarie arbetstiden. Sålunda torde Frankrike, trots lagfäst 40-timmarsvecka för större delen av näringslivet, inte kunna betraktas som ett land med särskilt kort arbetstid. På grund av regelbundet övertidsarbete ligger den normala veckoarbetstiden i många branscher betydligt högre och genomsnittet för industrin antages ligga vid omkring 45 timmar i veckan. Även i Storbritannien har övertiden stor omfattning och den faktiska arbetstiden ligger ofta betydligt över den i avtalen i allmänhet stadgade ordinarie veckoarbetstiden om 44—45 timmar. Den i Belgien pågående arbetstidsförkortningen kan antagas, i varje fall under en övergångsperiod, komma att i icke obetydlig utsträckning neutraliseras genom övertidsarbete.

Vid en jämförelse mellan arbetstidsförhållandena i olika länder är det även av intresse att beakta den genomsnittliga veckoarbetstiden för år

räknat, varvid arbetstidsbortfallet på grund av semester och helgledigheter blir av betydelse. Det visar sig då, vad semestern angår, att de nordiska länderna samt, efter ett beslut år 1956, Frankrike står i en klass för sig med omkring tre veckors semester. I de övriga av utredningens undersökning berörda länderna synes normalsemestern vara två veckor. Även i fråga om helgledigheter står Sverige, i detta fall jämte Finland, främst med ett bortfall av omkring 15 arbetsdagar om året på grund av sådana ledigheter. I de anglosachsiska länderna (Storbritannien, USA, Canada, Australien, Nya Zeeland) samt Frankrike och Holland stannar antalet vid 6—8 och i Danmark, Norge, Västtyskland, Österrike och Schweiz vid 10—12.

På grund härav leder en jämförelse av den genomsnittliga veckoarbets-tiden för år mellan Sverige och exempelvis USA till att den amerikanska 40-timmarsveckan för Sveriges vidkommande i stort sett skulle motsvaras av en arbetsvecka om 42 timmar.

I de av de förutnämnda länderna, där arbetsveckan normalt utgör 48 timmar, har under de senare åren strävanden efter en arbetstidsförkortning gjort sig gällande. Frågan härom har uppmärksamrats inom ILO och utredningar och förhandlingar försiggår på många håll. Även i USA diskuteras en arbetstidsförkortning och inom vissa näringsgrenar ligger arbetstiden i detta land redan under 40-timmarsnivån.

Utredningens förslag

Motiven för en arbetstidsförkortning

Skyddsmotivet

I sin presentation av de motiv, som kan anföras för en allmän arbetstidsförkortning, erinrar utredningen om att det i olika sammanhang, då arbetstidsfrågan tidigare varit på tal, hävdats, att en förkortning av arbetstiden skulle vara ägnad att främja arbetstagarnas hälsa. Detta motiv för en arbetstidsförkortning benämnes av utredningen skyddsmotivet. Även i dagens debatt göres ofta gällande, framhåller utredningen, att omsorgen om arbetstagarnas hälsa kräver en förkortning av 48-timmarsveckan, varvid åberopas, att olycksfallsfrekvensen stegrats och sjukligheten såväl kroppsligt som psykiskt ökat samt att arbetet blivit slitsammare och hetsigare osv.

Utredningen har sökt att med hjälp av statistik och andra uppgifter bedöma i vad mån hälsoskäl i nuvarande läge talar för en allmän arbetstidsförkortning. I fråga om yrkesskadefrekvensens utveckling begagnar sig utredningen i första hand av riksförsäkringsanstaltens statistik över skador, som föranlett ersättning från den obligatoriska yrkesskadeförsäkringen. Anstalten har för utredningens räkning sammanställt en del siffror ur denna statistik, avseende åren 1933—1953. Av dessa siffror

framgår att antalet olycksfall hos arbetsgivare med mer än 5 arbetare (staten undantagen) i *absoluta tal* visar en kraftig stegring under perioden 1933—1937, därefter stagnation till 1941, en inte obetydlig ökning 1942 och 1943, fortsatt ökning 1946 och 1947, viss ytterligare ökning 1949—1950 men därefter återgång till 1947 års siffra. De kraftigaste ökningarna sammanfaller i tiden med förändringar i för arbetstagarna gynnsam riktning av olycksfallsförsäkringslagstiftningen. *Relativt sett*, räknat per 100 årsarbetare, har olycksfallsfrekvensen stigit under periodens 10 sista år, dock utan klar tendens. Omkring tidpunkten för varje viktigare förändring i olycksfallsförsäkringslagstiftningen har inträtt en stegring av frekvenstalen, varefter siffrorna åter sjunkit. Bortsett från de lyftningar till högre nivå, som sammanhänger med lagändringarna, är frekvensen ständigt avtagande, och efter 1950 har minskningen varit så kraftig att 1952 års siffra, som ligger vid något mer än 13 olycksfall per 100 årsarbetare, är den lägsta sedan 1945.

Beträffande yrkesskadornas svårighetsgrad visar siffrorna, att bagatellskadorna under hela perioden utgjort drygt 20 procent av samtliga skador. Antalet sjukdagar i genomsnitt per olycksfall är också i stort sett oförändrat (23,3 år 1933 och 23,6 år 1952). Invaliditetsfallen vid samtliga arbetsplatser visar i absoluta tal en svagt stigande tendens fram till 1947 och därefter en ganska kraftigt nedåtgående. I förhållande till antalet årsarbetare har invaliditetsfallen minskat från över 18 per 10 000 årsarbetare vid mitten av 1930-talet till under 12 efter 1950. Dödsfallens antal utvisar ingen klar tendens i absoluta tal, men i förhållande till antalet årsarbetare har dödsfallen tydligt minskat. Av hela antalet olycksfall i arbete och särskilt antalet invaliditets- och dödsfall bildar färdolycksfallen en växande andel. Sålunda utgjorde av hela antalet olycksfall färdolycksfallen 4,3 procent år 1933 och 7,9 procent år 1952. Av samtliga invaliditets- och dödsfall hänförde sig 1933 6 procent till färdolycksfallen, medan motsvarande siffra 1952 var 13,7 procent.

Utredningen anser det inte möjligt att av yrkesskadestatistiken draga några alldeles bestämda slutsatser rörande den faktiska utvecklingen av riskerna för skador i arbetslivet. Alla reservationer till trots synes man emellertid enligt utredningens uppfattning ha goda skäl för den slutsatsen av den officiella olycksfallsstatistiken, att frekvensen av kroppsskador i arbetet inte ökat på senare år och att det finns tecken på att utvecklingen snarast gått i motsatt riktning. Detta anser utredningen äga giltighet inte bara för näringslivet som helhet betraktat utan även för de flesta näringsgrenar tagna var för sig.

Som stöd för denna sin uppfattning åberopar utredningen bl. a. verkstadsföreningens statistik över olycksfall vid verkstadsföretag med mer än 50 anställda. Efter att ha företett endast små variationer under åren 1943—1950, visar denna statistik en successiv nedgång av olycksfallsfrekvensen per 100 årsarbetare från 16,6 år 1950 till 10,4 år 1954. Ur den av arbets-

givareföreningens och landsorganisationens gemensamma arbetarskyddsnämnd upprättade statistiken kan utläsas, att olycksfallsfrekvensen för hela undersökningsmaterialet sjunkit från 20,4 olycksfall per 100 årsarbetare år 1950 till 17,1 år 1952 samt att även färdolycksfallsfrekvensen gått ner, ehuru inte så markant, nämligen från 1,8 per 100 årsarbetare år 1950 till 1,6 år 1952.

Om det är vanskligt att klarlägga utvecklingen av yrkesskadefrekvensen, är svårigheterna inte mindre när det gäller att bedöma h ä l s o t i l l s t å n d e t i s t o r t hos den förvärvsarbetande delen av befolkningen. Någon svensk statistik över frekvensen av olika sjukdomar, vilken skulle kunna tjäna till vägledning vid bedömningen av denna fråga, existerar inte. Utredningen erinrar om att det i arbetstidsdebatten i olika sammanhang gjorts allmänt hållna uttalanden av innebörd att sjukligheten och förslitningen av den mänskliga organismen ökat och att dessa företeelser tillskrivits det slitsamma och hälsofarliga arbetet. Om detta vore riktigt kunde man, anför utredningen, vänta sig att denna utveckling lett till en förkortning av den genomsnittliga livslängden. Emellertid har motsatsen inträffat, och medellivslängden har ökat från 56 år i början av detta århundrade till omkring 70 år för närvarande. Eftersom denna ökning av medellivslängden i väsentlig mån beror på minskad spädbarnsdödlighet, är det för bedömningen av arbetslivets inverkan på den mänskliga organismen dock av större intresse att studera den återstående livslängden efter viss uppnådd ålder. Det visar sig därvid, att enligt nyligen gjorda beräkningar den återstående medellivslängden för män vid 15 års ålder mot slutet av 1800-talet var drygt 46 år och att motsvarande siffra nu är nära 56 år. För män vid 50 års ålder har den genomsnittliga återstående livslängden stigit från knappt 21 år vid slutet av 1800-talet till 25 år för närvarande. Den tid en 15-åring kan beräkna att få leva av de 50 år, som återstår till dess han skulle fylla 65 år, utgör nu 47 år mot mindre än 41 år vid slutet av förra århundradet.

I fråga om sjuklighetens verkliga utbredning och sjukdomarnas orsaker finner utredningen efter en genomgång av tänkbara källor till upplysning i ämnet, att det sammanfattningsvis kan sägas, att kunskapen om dessa förhållanden såväl inom hela befolkningen som inom särskilda grupper av densamma är så begränsad, att några bestämda uttalanden inte är möjliga.

När det gäller att ta ställning till frågan huruvida en generellt giltig övre gräns för den tillåtna arbetstiden kan motiveras med medicinska skäl kommer utredningen till följande slutsatser. De uppgifter som utredningen inhämtat angående utvecklingen på yrkesskadornas, arbetshygienens och folkhälsans områden, tyder närmast på en förbättrad folkhälsa och en minskning av yrkesskaderiskerna. Man bör emellertid vara försiktig med att på grundval av detta material dra några allmängiltiga slutsatser rörande befolkningens hälsa. Inte heller går det att avgöra i vad mån utvecklingen påverkas av förhållandena inom arbetslivet. Utredningen begränsar sig där-

för till att uttala, att utredningen inte funnit skäl för antagandet, att arbetsförhållandena, däri inberäknat rådande arbetstider, generellt sett utgör någon risk för en försämring av folkhälsan. Utredningen säger sig härmed inte vilja ifrågasätta riktigheten i uttalanden, som går ut på att ökad trötthet besvärar åtskilliga människor, men framhåller, att man bör vara försiktig med att hänföra detta förhållande till arbetet. Många tröttande arbeten har mekaniserats, men å andra sidan har många både fysiskt och psykiskt tröttande arbetsmoment tillkommit. Generellt kan man inte våga påstå, att arbetet blivit mera tröttande. Trötthetssymtomen kan bero likaväl på ett intensivare fritidsliv som på en intensivare arbetsinsats.

Man synes alltså enligt utredningens mening inte kunna motivera en allmän arbetstidsförkortning med hänvisning till någon konstaterad försämring av svenska folkets hälsotillstånd. Ett annat spørsmål är huruvida det från dagens utgångsläge finns möjligheter att genom en arbetstidsförkortning förbättra folkhälsan, nedbringa yrkesskadefrekvensen och minska tröttheten i arbetet. Om den utveckling mot en av allt att döma förbättrad folkhälsa, som kunnat konstateras, till någon del kan tillskrivas den arbetstidsförkortning, som successivt genomförts i vårt land under detta århundrade, kan det, säger utredningen, ligga nära till hands att antaga att en fortsättning på arbetstidsförkortningens väg skulle vara gynnsam från hälsosynpunkt. Utredningen vågar dock inte ha någon bestämd mening om betydelsen av en arbetstidsförkortning för en fortsatt utveckling i riktning mot förbättrad folkhälsa.

Med det anförda avser utredningen inte att uttala, att en arbetstidsförkortning inte skulle ha fördelaktiga verkningar för vissa kategorier av medborgare. Som exempel på dylika grupper nämner utredningen kvinnor, som har ett hem att förestå vid sidan om förvärvsarbetet, den äldre arbetskraften och vissa jämförliga arbetstagare, vilka har svårigheter att orka med vid en hög arbetstakt, samt ungdomar, som fortsätter sin utbildning vid sidan om förvärvsarbetet. I dessa fall synes dock, framhåller utredningen, större hänsyn till individens skiftande möjligheter vara viktigare än generella ändringar i arbetsbetingelserna.

Andra motiv

Utredningen finner sig således inte kunna ta skyddsmotivet, dvs. arbetstagarnas behov av skydd mot att utnyttjas alltför hårt i arbetet, till utgångspunkt för en allmän förkortning av arbetstiden.

Frågan i vad mån en dylik åtgärd bör vidtagas bedömes därför av utredningen ur andra synvinklar. Utredningen konstaterar därvid inledningsvis, att fritiden är en beståndsdel i den materiella levnadsnivån, som i valet mellan olika former av konsumtion principiellt intar samma ställning för konsumenterna som livsmedel, kläder eller vilka varor eller tjänster som helst. På samma sätt har ökad fritid också sitt pris. För den

enskilde utgöres detta pris av den inkomst eller inkomstökning han måste avstå från vid en förkortning av arbetstiden. Samhällsekonomiskt är priset på ökad fritid lika med det produktionsresultat, som man går miste om genom att arbetstiden göres kortare.

Av den principiella jämslälldheten mellan fritid och annan konsumtion drar utredningen den slutsatsen, att den enskilde borde ha möjlighet till ett fritt val mellan fritid, varor och tjänster. Det fria konsumtionsvalet i ett samhälle är emellertid alltid inskränkt på olika områden och när det gäller fritiden är valfriheten särskilt beskuren. Av tekniskt-organisatoriska skäl måste arbetstiden och därmed fritiden vara enhetlig inom större och mindre arbetsgrupper och det har dessutom av ekonomiska och andra skäl ansetts nödvändigt att reglera arbetstiden efter enhetliga normer inom stora delar av arbetslivet. Denna enhetssträvan har, påpekar utredningen, haft ett stöd i lagstiftningen, som kommit att bli normbildande oaktat den endast fastställt maximigränser för arbetstidens längd. Under sådana förhållanden anser utredningen sig våga påstå, att den aktuella arbetstidssituationen knappast avspeglar de individuella värderingarna av fritiden. Man vet inte utan vidare, vilken arbetstid de olika konsumenterna skulle vilja välja vid givna löner. Vissa möjligheter finns dock för den enskilde arbetstagaren att träffa ett val mellan fritid och annan konsumtion. Den enskilde kan sålunda öka sin fritid genom att exempelvis ta anställning på deltid eller utebli från arbetet vissa dagar. Denna förfallolösa frånvaro kan, framhåller utredningen, anses som ett symptom på önskemålen om kortare arbetstid. Omvänt kan en arbetstagare förlänga sin arbetstid genom att ta extraarbete eller genom att där tillfälle gives arbeta på övertid.

Utredningen framhåller att en total individuell valfrihet i fråga om fritiden inte kan förverkligas. Om i stället valet mellan fritid och annan konsumtion i viss utsträckning överlämnas åt statens lagstiftningsmakt uppkommer en rad avvägningsfrågor av socialt och ekonomiskt slag. Ställningstagandet påverkas bland annat av samhällets skyldighet att upprätthålla vissa normer för skyddet av arbetstagarnas hälsa — det i det föregående behandlade skyddsmotivet — och vidare kommer kostnadsfrågan in som en viktig faktor vid valet. Uppgiften blir därvid närmast, säger utredningen, att bedöma de ekonomiska följderna av olika valmöjligheter, exempelvis mellan sociala reformer av olika slag och löneökningar m. m. Frågan blir med andra ord vad man vill avstå och vad man vill vinna.

Utredningen anser sig, bland annat på grundval av den opinionsundersökning, som utredningen låtit verkställa, kunna konstatera, att fritiden av ett mycket stort antal människor tillmäts ett allt större värde. Som ett utslag av en högre fritidsvärdering kan man enligt utredningens åsikt djupare sett uppfatta det krav på utjämning av olikheterna i arbetstidens

längd mellan olika arbetstagargrupper, som kommit till synes och framför allt tagit sikte på skillnaden mellan arbetare och tjänstemän. Den höjda fritidsvärderingen sammanhänger med den allmänna höjningen av inkomsterna och levnadsnivån i övrigt, som på senare år givit flertalet människor i landet möjlighet att utnyttja sin fritid till angenäma sysselsättningar. Frågan om en arbetstidsförkortning bör därför, säger utredningen, ses som ett val mellan fritid och andra sätt att tillgodogöra vårt folk ett förbättrat produktionsresultat. Arbetstidslagstiftningen kommer då visserligen att i väsentliga stycken behålla sin karaktär av skyddslagstiftning men dess regler om den genomsnittliga veckoarbetstidens maximum fastställs på grundval av en ekonomisk avvägning och inte såsom ett resultat av överväganden om vad som från medicinska eller liknande utgångspunkter är objektivt riktigt. Vidare måste många praktiska hänsyn tagas till arbetslivets och produktionens krav på rationell organisation.

Ekonomiska frågor

När det gäller att bedöma de ekonomiska verkningarna av -- och därmed de ekonomiska förutsättningarna för — en arbetstidsförkortning delar utredningen upp sin undersökning på två typer av problem, vilka utredningen betecknar som den direkta och den indirekta effekten på produktionen av en förkortning av arbetstiden. Avsnittet om den direkta effekten behandlar vad som händer med landets produktion, totalt och per arbetstimme, när antalet ordinarie arbetstimmar minskar, under förutsättning att inga samhällsekonomiska komplikationer tillstöter. I samband härmed redogöres för erfarenheterna av tidigare arbetstidsförkortningar, varjämte produktionsutvecklingen i Sverige belyses. I framställningen av de indirekta verkningarna upptas frågan om de förändringar i betingelserna för produktionen, som blir en följd av arbetstidsförkortningen, eller med andra ord anpassningsproblemen. Under detta avsnitt behandlas sålunda förskjutningar i kostnadsrelationerna och i efterfrågan på varor och tjänster för investering och konsumtion, varvid konjunkturproblemen vid övergången ägnas särskild uppmärksamhet. Utredningens resonemang bygger på förutsättningarna att full sysselsättning utgör en målsättning för den ekonomiska politiken och att inga radikala förändringar i det världspolitiska läget inträffar.

Arbetstidsförkortning och produktivitet

I fråga om den direkta effekten av en arbetstidsförkortning anför utredningen, att en inte ovanlig föreställning är, att minskningen i arbetstid medför en däremot proportionell nedgång i produktionen och vice versa. Detta är emellertid i allmänhet inte det verkliga förhållandet, säger ut-

redningen. I princip finnes nämligen en veckoarbetstid så beskaffad, att produktionsresultatet per vecka blir mindre vare sig man ökar eller minskar den. Denna arbetstid är den optimala arbetstiden sett från produktionssynpunkt. Tidigare, när arbetstiden var mycket längre än för närvarande, var den i allmänhet längre än den produktionsoptimala arbetstiden. En arbetstidsförkortning ledde då till ökat produktionsresultat, den lönade sig. Den arbetstid som för närvarande tillämpas i västeuropeiska industriländer, däribland vårt, brukar däremot antagas vara sådana, att en minskning eller ökning därav medför en förändring av produktionen i samma riktning som arbetstidsförändringen men relativt sett mindre än denna. Det vore därför önskvärt att kunna fastställa produktionsbortfallet vid en arbetstidsförkortning, dess »pris». Härvid kan det, anför utredningen, vara till hjälp att diskutera alla de faktorer av betydelse, som vid förkortningen kan väntas i olika riktningar påverka produktionsresultatet per arbetstimme. Utredningen särskiljer två olika typer av sådana faktorer, å ena sidan de, som närmast har samband med arbetskraftens reaktioner, och å andra sidan de, som berör produktionsutrustning och organisation, dvs. hänger samman med företagsledningens reaktioner och främst gäller realkapitalets effektivitet.

Vad angår arbetskraftens reaktioner tar utredningens resonemang sin utgångspunkt i att en individs arbetsprestation beror på dels hans förmåga att arbeta och dels hans villighet att utnyttja denna förmåga. Många undersökningar visar, att arbetsprestationen i allmänhet sjunker mot slutet av den dagliga arbetstiden, om denna uppgår till en viss längd. I den mån detta beror på trötthet, dvs. på bristande förmåga att uppehålla arbetsintensiteten under en så lång tidsperiod, skulle vid en arbetstidsförkortning, som innebär en minskning av den dagliga arbetstiden, produktionen inte minska proportionellt med arbetstidsförkortningen, eftersom det är de timmar, då arbetskraften är minst effektiv, som faller bort. Speciellt skulle detta gälla arbeten, som är kroppsligt ansträngande, enformiga eller fordrar särskild uppmärksamhet vid utförandet. Emellertid får man, framhåller utredningen, vara försiktig med att utan vidare anta, att fritiden enbart ökar arbetsförmågan. Hela det dagliga livet, både arbetstid och fritid, inverkar på arbetsförmågan, och även fritiden kan innebära påfrestningar på individens fysiska och psykiska tillstånd.

Arbetsvilligheten står, fortsätter utredningen, i många avseenden arbetsförmågan nära, och det är inte alltid möjligt att skilja olika psykologiska element från varandra och hänföra dem till antingen förmåga eller villighet. Påtagligt är emellertid att en arbetstagare inte alltid utnyttjar hela sin arbetsförmåga. Erfarenheten visar, att det finns medel att stimulera en människa att öka sina prestationer även utan tekniska förändringar; ackordsarbetet utgör en bekräftelse härpå.

Om man vill påverka produktionsresultatet per arbetstimme via arbets-

kraften kan, fortsätter utredningen, medlen påverka antingen villigheten eller förmågan att arbeta. Utredningen antar för sin del, att en arbetstidsförkortning på lång sikt snarast påverkar förmågan att arbeta. I vilken grad och i vilken riktning detta sker beror bl. a. på allmänna levnadsbetingelser och sättet att utnyttja fritiden. På kort sikt däremot skulle enligt utredningens uppfattning både förmågan och villigheten att arbeta bli påverkade. En förändring av arbetstiden, som medför ökad fritid, skulle sålunda kunna verka som en stimulans på arbetstagarna på kort sikt. När den nya arbetstiden varit i kraft en längre tid och arbetslivet tillförts nya årsklasser, som inte upplevt den tidigare längre arbetstiden, torde denna stimulans ha spelat ut sin roll. En slutsats härav blir att man, om arbetsförmågan inte utnyttjats fullt och om det finns möjligheter att genom olika åtgärder öka villigheten att arbeta, kan erhålla en smidigare övergång till kortare arbetstid. Arbetsprestationerna per timme kan ökas just vid övergången och stimulansen kan exempelvis åstadkommas över ackordslön. Ett sådant resonemang kan också leda till att det anses mera önskvärt att arbetstidsförkortningen sker successivt med på så vis upprepad stimulans till ökade prestationer i stället för genom en större engångsförkortning.

Utredningen övergår härafter till att behandla vissa aspekter av samspillet mellan arbetskraftens förmåga och villighet att arbeta, å ena, samt produktionsresultatet, å andra sidan, nämligen frekvensen av frånvaro och olycksfall.

Det procentuella antalet frånvarande från arbetet hel dag inom olika industrigrupper under våren 1955 framgår av följande tabell.

Industrigrupp	Av personliga skäl (inkl. sjukdom)				På grund av sjukdom			
	Män		Kvinnor		Män		Kvinnor	
	Måndag—fre—dag	Lördag	Måndag—fre—dag	Lördag	Måndag—fre—dag	Lördag	Måndag—fre—dag	Lördag
Metallindustri	6,2	8,8	10,0	15,6	5,2	6,0	8,3	10,6
Textil- och beklädnadsindustri . . .	5,1	6,5	7,9	14,0	4,5	4,8	6,7	8,3
Porslins-, kakel- och lergodsind. . .	6,6	9,0	9,4	16,0	4,7	4,9	6,4	7,2
Sågverk, hyvlerier	4,4	6,3	5,5	7,3	3,5	4,3	5,0	6,6
Byggn.-snickerier	4,3	5,6	7,5	16,6	3,8	3,8	7,5	10,1
Pappersmassefabriker	5,6	6,4	8,1	13,1	4,5	4,7	6,1	8,3
Grafisk industri	4,1	4,6	7,1	10,9	3,7	4,0	6,7	8,0
Choklad- och konfektindustri	4,3	6,7	9,2	15,3	3,6	4,4	7,5	8,5
Skoindustri	3,0	3,4	6,3	13,2	2,7	2,6	5,1	6,0
Tändsticksfabriker	7,0	8,0	9,8	14,1	6,5	6,9	7,3	7,1

Utredningen uppställer ett räkneexempel, i vilket med utgångspunkt från siffrorna i tabellen frånvaron i genomsnitt antages vara på lördagar 9 procent och på övriga dagar 6 procent. Exemplet visar, att en arbetstidsförkortning

från 48 till 45 timmar och ett samtidigt införande av ledig lördag skulle motsvara en effektiv förkortning inte med $\frac{3}{48}$ dvs. 6,25 procent utan med 5,9 procent. Den direkta verkan på produktionen, som fria lördagar kunde väntas medföra genom minskad frånvaro, skulle sålunda knappast bli stor. Om däremot frånvarofrekvensen skulle gå ned även på övriga dagar, skulle effekten på produktionen kunna bli betydande. Något bestämt uttalande om frånvarofrekvensens utveckling andra dagar än lördagar i samband med en arbetstidsförkortning kan enligt utredningen knappast göras. Utredningen antar, att denna utveckling i icke ringa grad kan bli beroende av servicetiderna inom servicenäringarna och därmed sammanhängande möjligheter för arbetstagarna att använda sin fria dag till uppköp m. m.

När det gäller olycksfallsfrekvensen finner utredningen, att verkningarna av en arbetstidsförkortning är svårare att bedöma. Frekvensen av olycksfall i arbete varierar bl. a. med arbetsdagens längd, med arbetstempot, med antalet raster och pauser. Olycksfallskurvan stiger sålunda ofta till en topp omedelbart före lunchrasten, sjunker efter lunchen för att sedan åter öka mot arbetsdagens slut. Detta framgår av följande, i utredningens betänkande intagna tabell, som utvisar resultatet av en stickprovsundersökning i Sverige år 1949.

Klockslag	Antalet olycksfall	
	Totalt	Därav sjukpenningfall
7—8	8 700	7 320
8—9	17 180	14 400
9—10	14 940	12 540
10—11	25 040	20 040
11—12	28 600	23 380
12—13	15 520	13 080
13—14	12 460	10 540
14—15	18 700	15 100
15—16	24 300	19 260
16—17	17 900	14 400
17—18	5 560	4 900

Olycksfallsfrekvensens fördelning på olika veckodagar enligt nämnda undersökning framgår av följande tabell.

Veckodag	Antalet olycksfall per arbetsdag	
	Totalt	Därav på arbetsplatsen
Måndag.....	892	839
Tisdag.....	789	750
Onsdag.....	775	733
Torsdag.....	771	726
Fredag.....	818	767
Lördag.....	908	839

I fråga om de verkningar man kan vänta av en arbetstidsförkortning anför utredningen, att om förkortningen medför ökat arbetstempo, skulle detta kunna innebära större olycksfallsrisk. Förknippas en tre timmars förkortning av arbetsveckan med införande av femdagarsvecka, förlänges övriga arbetsdagar, vilket även kan innebära risk för flera olycksfall, men å andra sidan skulle lördagen med dess högre olycksfallsfrekvens bortfalla. Utredningen finner således, att på kort sikt några entydiga verkningar på olycksfallsfrekvensen och därmed på produktionen knappast kan förutses vid en arbetstidsförkortning och att arbetstidens förläggning torde spela en icke oväsentlig roll i detta avseende.

Såsom den andra huvudtypen av faktorer, som direkt påverkar produktivitetens utvecklingen vid en arbetstidsförkortning, anger utredningen som förut nämnts *f ö r e t a g s l e d n i n g e n s r e a k t i o n e r*. Inledningsvis konstaterar utredningen, att eftersom vid en arbetstidsförkortning tillgången på arbetstimmar minskas, detta kan innebära, att även realkapitalet inom produktionen utnyttjas kortare tid än förut. Liksom frågeställningen beträffande arbetskraften gällde dess effektivitet per arbetstimme efter en arbetstidsförkortning blir, framhåller utredningen, beträffande realkapitalets roll vid arbetstidsförkortningen problemet en fråga om kapitalets genomsnittliga effektivitet per timme under hela dess varaktighet.

Utredningen utgår från skillnaden mellan bruksförslitning och tidsförslitning av realkapital. Sådana föremål, som i huvudsak utsättes för bruksförslitning, till exempel vissa maskiner med relativt kort varaktighet, kommer efter en arbetstidsförkortning att prestera ungefär lika många kapitalanvändningstimmar men deras livstid förlängs, eftersom de används kortare tid per vecka. Kapitalföremål, som huvudsakligen är utsatta för tidsförslitning, exempelvis fabriksbyggnader, kommer i sin tur att ha ungefär oförändrad varaktighet och presterar därför ett mindre antal kapitalanvändningstimmar under sin livslängd. Det är enligt utredningens mening tydligt, att det främst är beträffande det för tidsförslitning utsatta realkapitalet, som ett produktionsbortfall på längre sikt uppstår. Utöver den rent tekniska tidsförslitningen har man också att räkna med en ekonomisk tidsförslitning, som realkapitalet kan utsättas för oberoende av tidsförslitning och bruksförslitning i teknisk bemärkelse. Ett kapitalföremål kan sålunda på grund av den tekniska och ekonomiska utvecklingen bli föråldrat, så att det inte är lönande att använda trots att det i teknisk mening alltjämt är brukbart. Från denna synpunkt är det, påpekar utredningen, till fördel om realkapitalets användningstid kan förkortas så mycket som möjligt. Realkapitalet kan då hållas mera modernt och risken för ekonomisk tidsförslitning blir mindre.

Utredningen kommer fram till att karaktären hos realkapitalet inom ett samhälle skulle kunna spela en viktig roll vid en arbetstidsförkortning. Mot en eventuell ökning av arbetskraftens effektivitet genom ökade arbetspres-

tationer skulle stå en minskning av realkapitalets effektivitet i de fall, då realkapitalet i betydande mån är utsatt för tidsförslitning. Det vore därför, uttalar utredningen, av intresse att söka beräkna betydelsen av denna faktor i dagens Sverige, men svårigheterna består i bristen på uppgifter dels om avskrivningarnas storlek och dels om realkapitalets fördelning på tillgångar som bruksförslites och sådana som tidsförslites och på olika näringsgrenar. Utredningen anser sig emellertid med utgångspunkt från vissa enkla antaganden kunna beräkna, att en förkortning av arbetstiden med tre timmar per vecka på kort sikt skulle ge ett produktionsbortfall på grund av minskad effektivitet hos realkapitalet, som sannolikt är väsentligt lägre än en procent.¹ I detta sammanhang påpekar utredningen, att en övergång till skiftarbete spelar stor roll från realkapitalsynpunkt.

Utredningens resonemang angående realkapitalets effektivitet vid en arbetstidsförkortning belyses sammanfattningsvis i följande tabell, i vilken med utgångspunkt från en arbetsvecka om 48 timmar för både arbetskraft och kapital visas förändringarna vid arbetstidsförkortningar med 3 och 6 timmar i veckan samt vid övergång till tvåskiftarbete eller kontinuerlig drift.

Arbetsvecka	42 t.		45 t.		2-skift (84 t.)		Kont. drift (168 t.)	
Varaktighet av realkapitalet vid 48 t/v.	10 år	50 år	10 år	50 år	10 år	50 år	10 år	50 år
A. Bruksförslitning								
1. Varaktighet i år.....	11,4	57,1	10,7	53,3	5,7	28,6	2,9	14,3
2. Nuvärdeändring, %.....	— 2,6	— 9,0	— 1,2	— 4,4	+ 8,3	+ 37,3	+ 14,4	+ 74,7
3. Ändring i kapitalanvändningstimmar, %.....	0	0	0	0	0	0	0	0
B. Tidsförslitning								
1. Varaktighet i år.....	10	50	10	50	10	50	10	50
2. Nuvärdeändring, %.....	— 12,5	— 12,5	— 6,25	— 6,25	+ 75,0	+ 75,0	+ 250	+ 250
3. Ändring i kapitalanvändningstimmar, %.....	— 12,5	— 12,5	— 6,25	— 6,25	+ 75,0	+ 75,0	+ 250	+ 250

Utredningen har inte ansett det vara sin uppgift att närmare gå in på förutsättningarna för och innebörden av en allmän övergång till skiftarbete eller att ta ståndpunkt till lämpligheten av att införa skiftarbete inom olika branscher. Frågan om skiftarbete är enligt utredningens uppfattning i första hand ett ämne för förhandlingar mellan arbetsmarknadens parter. Utredningen nöjer sig med att konstatera, att en övergång till skiftarbete i viss utsträckning skulle kunna motverka produktionsbortfallet vid en arbetstidsförkortning men kanske framför allt dämpa investeringsbehoven.

¹ Angående beräkningen hänvisas till SOU 1956:20 s. 147 noten.

Erfarenheter av tidigare arbetstidsförkortningar

I sitt betänkande har utredningen sökt att med hjälp av erfarenheterna av tidigare arbetstidsförkortningar i Sverige och utomlands belysa en arbetstidsförkortnings inverkan på utvecklingen av produktionen per sysselsatt och per arbetstimme. Utredningen har gått igenom uppgifter angående dels ett antal arbetstidsförkortningar vid enstaka företag och dels vissa mera allmänna arbetstidsförkortningar. Sammanfattningsvis anför utredningen, att studiet av erfarenheterna från dessa arbetstidsförkortningar inte kunnat ge någon säker vägledning för en preciserad kalkyl över verkningarna av en arbetstidsförkortning. Problemet är, säger utredningen, alltför onyanserat och alltför mycket beroende av de omständigheter, under vilka förkortningen sker, och den samhällsekonomiska miljö, i vilken den äger rum. Utvecklingen beror vidare på näringslivets struktur, eftersom olika näringsgrenar påverkas olika av en arbetstidsförkortning, och den sammanhänger bl. a. med i vad mån arbetet är maskinstyrt eller handstyrt. Emellertid anser utredningen, att erfarenheterna från tidigare arbetstidsförkortningar givit vissa hållpunkter, som kan vara till nytta vid de produktionsberäkningar, som erfordras för att belysa kostnaderna för en arbetstidsförkortning. Erfarenheterna synes närmast tala för att en arbetstidsförkortning i dagens Sverige inte helt kan kompenseras genom ökad produktion per timme.

Produktionsutvecklingen

Utredningen försöker göra en kalkyl över produktionens utveckling vid en eventuell arbetstidsförkortning och utgår därvid från den produktionsökning, som ägt rum i Sverige under gångna år. Enligt vissa beräkningar, vars resultat utredningen anför¹, har den svenska bruttonationalprodukten i fasta priser stigit med i genomsnitt ungefär två procent om året under tiden 1861—1951, räknat per innevånare i åldern 15—65 år, låt vara att icke obetydliga variationer förekommer mellan de genomsnittliga produktionsökningstalen för olika perioder under denna tid. Denna ökning av bruttonationalprodukten är, anför utredningen, ett resultat dels av att produktionen per sysselsatt till följd av rationaliseringar med ökad användning av realkapital och organisatoriska förbättringar stigit kraftigt inom olika näringsgrenar och dels av att arbetskraft överförts från jordbruket till andra näringsgrenar, främst industri, byggnadsverksamhet och servicenäringsar, inom vilka produktionsvärdet per anställd legat väsentligt högre än inom jordbruksnäringen. Sålunda har enligt av utredningen anförda siffror befolkningsfördelningen i procent på olika näringsgrenar förskjutits från 72 på jordbruk, fiske och skogsbruk, 15 på industri och byggnadsverksamhet samt 13 på servicenäringsar år 1870 till 23, 41 och 36 procent på respektive grupper av näringsgrenar år 1950.

¹ Se SOU 1956:20 s. 168 f.

Mot bakgrund av siffrorna för bruttonationalproduktens utveckling sedan mitten av 1800-talet har utredningen något närmare behandlat utvecklingen efter det senaste världskriget. Bruttonationalproduktens utveckling i fasta (1954 års) priser under åren 1946—1955 redovisas av utredningen i följande tabell.

	1946— 1947	1947— 1948	1948— 1949	1949— 1950	1950— 1951	1951— 1952	1952— 1953	1953— 1954	1954— 1955	Ge- nom- snittlig årlig ökning 1946— 1955
Bruttonationalproduk- tens förändring	+ 2,1	+ 6,6	+ 4,6	+ 5,3	+ 0,2	+ 2,0	+ 3,8	+ 5,0	+ 3,4	+ 3,7
Ökning av antalet personer i åldern 15—65 år.....	+ 0,5	+ 0,5	+ 0,2	+ 0,3	+ 0,3	+ 0,3	+ 0,2	+ 0,4	+ 0,3	+ 0,3
Bruttonationalproduk- tens förändring per person i åldern 15—65 år.....	+ 1,6	+ 6,1	+ 4,4	+ 5,0	— 0,1	+ 1,7	+ 3,6	+ 4,6	+ 3,1	+ 3,4

Sammanfattningsvis anför utredningen, att produktionens volym under tiden 1946—1950 stigit mycket kraftigt men ganska ojämnt under olika delar av perioden. I detta hänseende påpekar utredningen bl. a. de låga ökningstalen åren 1950—1952, under vilka år samhällsekonomin stod under starkt inflytande av koreainflationen, samt att stegringen åren 1947—1950 och 1952—1954 i viss mån kan ses som återhämtningar, under den förra perioden efter krigsåren och under den senare efter koreainflationen.

Ökade möjligheter till användning av varor och tjänster inom landet kan uppkomma inte bara genom större inhemsk produktion; även transaktionerna med utlandet måste beaktas, påpekar utredningen. I den mån exportpriserna stiger mer eller faller mindre än importpriserna kan mera importvaror köpas för samma mängd exportvaror. Det motsatta gäller när importpriserna stiger mer eller faller mindre än exportpriserna. På längre sikt kan, anför utredningen, dylika förskjutningar i bytesförhållandet gentemot utlandet, om de är varaktiga, spela ganska stor roll för levnadsnivån inom ett land. Utredningen erinrar om att en markerad ändring skett i prisrelationerna på världsmarknaden sedan 1930-talet i det att råvarupriserna stigit mer än priserna på industriprodukter. Sverige har haft en fördelaktigt sammansatt export med en stor andel råvaror och en stor andel bearbetade varor på områden, som i allmänhet kännetecknats av en markerad ökad förbrukning ute i världen under de senaste åren. Vissa av utredningen anförda beräkningar visar, att ett genomsnitt för bytesförhållandet 1947—1955 ligger omkring 5 procent över 1938 års nivå, och vissa andra beräkningar pekar

enligt vad utredningen uppger på att 1938 års bytesförhållande låg i genomsnitt drygt 10 procent över de tre närmast föregående årens.¹ Efterkrigstidens bytesförhållande skulle således, anför utredningen till sist, för Sveriges del ha legat icke oväsentligt över den närmaste förkrigstidens, vilket motsvarar några procents produktionsökning.

När det gäller att mot bakgrunden av de redovisade uppgifterna om den hittillsvarande utvecklingen bedöma den framtida produktionsutvecklingen i landet uttalar utredningen till en början, att det inte finns några speciella omständigheter som tyder på att den totala produktionen per sysselsatt skulle upphöra att öka inom den tid, som främst är av intresse vid analysen av de samhällsekonomiska verkningarna av en arbetstidsförkortning. I sina beräkningar angående verkningarna av en arbetstidsförkortning förutsätter utredningen, att bytesförhållandet förblir genomsnittligt sett oförändrat under den tid man i detta sammanhang har anledning att räkna med, vilket utredningen snarast anser vara ett pessimistiskt antagande. Utredningen påpekar dock, att inte oväsentliga förändringar i bytesförhållandet kan komma att ske på kort sikt från år till år.

Vad angår den framtida produktionsökningens storlek framhåller utredningen, att produktionsutvecklingen i ett samhälle med full sysselsättning främst beror på investeringarnas storlek och inriktning. Med hänsyn till de många faktorer, som spelar sin roll för sambandet mellan produktion och realkapital, finner utredningen dock, att det knappast är möjligt att göra någon mera preciserad prognos. Emellertid måste, för att verkningarna av en arbetstidsförkortning skall kunna anges, en hypotes göras rörande produktionens utveckling per sysselsatt vid oförändrad arbetstid. Utredningen ulgår härvid från ett antagande, som enligt vad utredningen inhämtat preliminärt ligger till grund för arbetet inom 1955 års långtidsutredning och enligt vilket produktionen under de närmaste 10 åren kommer att stiga med ungefär 3 procent per år och sysselsatt. Utredningen om kortare arbetstid anser för sin del inte, att det vid dess arbete funnits anledning att uppställa andra förutsättningar än långtidsutredningen gjort, och räknar därför med samma produktionsökning som ett huvudalternativ. Eftersom det varit utredningens uppgift att undersöka vissa med en arbetstidsförkortning förbundna risker, har den ansett sig även böra räkna med ett lägre alternativ för den årliga produktionsökningen och har som sådant valt siffran 2 procent per sysselsatt.

När det gäller att bedöma kostnaderna för en arbetstidsförkortning måste man, framhåller utredningen, jämföra produktionen efter en arbetstidsförkortning med den produktion, som skulle ha uppnåtts om arbetstidsförkortningen inte kommit till stånd. Skillnaden mellan de båda fallen kan hänföra sig antingen till att antalet anställda undergår förändring på olika sätt, att antalet arbetade timmar per anställd förändras olika

¹Se vidare SOU 1956:20 s. 173.

eller att produktiviteten företer en olikartad utveckling om arbetstidsförkortning genomföres eller ej.

Utredningen behandlar först frågan huruvida en arbetstidsförkortning kan tänkas ha någon inverkan på antalet i produktionen sysselsatta personer och anför, att det skulle kunna tänkas att vid kortare arbetstid, eventuellt i form av femdagarsvecka, nya befolkningskategorier, främst kvinnor och äldre personer, söker sig ut på arbetsmarknaden. Sannolikt skulle dock, anser utredningen, betydligt större verkan i detta avseende uppnås, om möjligheterna till deltidarbete ökades. Utredningen finner det realistiskt att inte räkna med någon betydande effekt av arbetstidsförkortningen på antalet anställda, därmed inte någonting sagt om de förändringar, som indirekt kan komma att ske genom förändringar i konjunkturläget.

Viktigare för kalkylen över produktionens utveckling vid en arbetstidsförkortning är frågan hur många som kommer att få sin arbetstid förändrad genom åtgärden. Inom arbetsmarknadsstyrelsen har för utredningens räkning utförts vissa schematiska beräkningar, som redovisas i följande tabeller, av vilka den första avser den beräknade arbetstidsvolymen i Sverige 1952, angiven i milj. timmar, och den andra gäller minskningen i antalet ordinarie arbetstimmar vid olika alternativ för en arbetstidsförkortning.

Verksamhetsområden (i huvudsak enl. riksförsäkringsanstaltens indelning)	Utförda av		Summa
	Arbets- tagare	Övriga	
Jordbruk, skogsbruk och fiske (inkl. domänverket).....	480	795	1 275
Industri och gruvbrytning.....	1 719	176	1 895
Samfärdsl (exkl. statlig verksamhet).....	198	46	244
Byggnadsverksamhet.....	374	58	432
Kommunal verksamhet.....	248	—	248
Varuhandel.....	504	159	663
Hotell och restauranger.....	144	20	164
Bank, försäkring, föreningar m. m.	112	15	127
Statlig verksamhet (exkl. domänverket).....	567	—	567
Kontor.....	566	—	566
Hushåll.....	179	—	179
Hälsövärdsinstitutioner (exkl. statlig verksamhet).....	209	9	218
Diverse företag och yrken.....	84	39	123
Summa	5 384	1 317	6 701

I anslutning härtill anför utredningen.

Enligt dessa beräkningar skulle den totala arbetsvolymen år 1952 kunna uppskattas till 6 700 milj. arbetstimmar, varav 5 400 milj. arbetstimmar beräknas ha utförts av anställda och 1 300 milj. arbetstimmar av företagare, fria yrkesutövare och medhjälpande familjemedlemmar. I dessa tal ingår också arbete som utförts på övertid samt på deltid. Storleken av detta senare arbete är dock svår att ange, bl. a. av det skälet

Ordinarie arbetstid vid en förkortning	Minskning i antalet timmar arbetade av personer med nuvarande ordinarie arbetstid i t/v							% av totala antalet utförda ordinarie timmar (6,6 miljarder)
	48	47	46	45	44	43	Summa 48—43	
	Miljoner arbetstimmar							
47.....	73,7	—	—	—	—	—	73,7	1,1
46.....	147,4	0,7	—	—	—	—	148,1	2,2
45.....	221,1	1,4	0,7	—	—	—	223,2	3,4
44.....	294,8	2,1	1,4	0,7	—	—	299,0	4,5
43.....	368,5	2,8	2,1	1,4	0,7	—	375,5	5,7
42.....	442,2	3,5	2,8	2,1	1,4	0,7	452,7	6,9

att definitionerna på övertid och deltid är oklara inom åtskilliga näringsgrenar. Den av anställda i form av övertids- och deltidsarbete utförda arbetsvolymen har här uppskattats till 100 miljoner arbetstimmar. Den på ordinarie arbetstid av anställda utförda arbetsvolymen skulle sålunda utgöra ca 5 300 miljoner arbetstimmar och totala antalet ordinarie arbetstimmar (inklusive utförda timmar av företagare etc.) sålunda ca 6 600 miljoner.

Utredningens fortsatta resonemang bygger på dessa uppgifter. De förändringar som skett efter 1952 anses icke i väsentlig grad ändra resultaten. Med utgångspunkt från att omkring 90 procent av arbetarna i vårt land har en normal arbetsvecka på 48 timmar, anför utredningen vidare.

Om arbetstiden förkortades till 45 t/v för dessa, skulle detta innebära en reducering av antalet arbetade ordinarie timmar med 6,25 procent. Skulle man förkorta arbetstiden till 42 t/v, bleve minskningen 12,5 procent. Om vi förutsatte, att 10 procent av arbetarna redan hade 42 timmars arbetsvecka, skulle det *totala* antalet av arbetare utförda ordinarie arbetstimmar minska något mindre eller med ungefär 5,6 och 11,3 procent i respektive fall.

Flertalet tjänstemän har redan uppnått kortare ordinarie arbetstid. I genomsnitt synes deras ordinarie arbetstid vara högst 42 timmar per vecka, och de kommer inte att direkt beröras av en förkortning av den lagstadgade arbetstiden. Förkortningen berör direkt de tjänstemän, som är bundna till produktionen för arbetsledning, teknisk kontroll o. d., samt vissa grupper inom serviceyrkena. Det synes vara gynnsamt, att arbetstidsförkortningen i första hand gäller arbetarna och inte tjänstemannakåren, vars arbetsuppgifter relativt sett expanderar mer och mer inom samhället. Skulle man se på alla anställda, både arbetare och tjänstemän, och räkna ut deras totalt utförda antal ordinarie arbetstimmar för närvarande och därefter reducera detta antal timmar med hänsyn till en generell förkortning av den lagstadgade arbetstiden från 48 till 45 respektive 42 timmar per vecka, skulle detta enligt de utförda beräkningarna innebära en minskning av antalet utförda ordinarie arbetstimmar med 4,2 respektive 8,6 procent. Uttryckes i stället minskningen i procent av det totala antalet ordinarie arbetstimmar, blir siffrorna 3,4

respektive 6,9 procent. Uträknas de i procent av den totala arbetstidsvolymen (inklusive deltid och övertid) blir siffrorna 3,3 respektive 6,8 procent. Dessa siffror förutsätter då att arbetstiden för enskilda företagare, exempelvis inom detaljhandel och jordbruk, blir oförändrad.

Det går dock inte att utan vidare använda dessa siffror i produktionskalkylen. Arbetstidsförkortningen kan nämligen få en indirekt effekt. En arbetstidsförkortning för stora grupper anställda kan leda till att även de som redan uppnått en kortare arbetstid än 48 timmar vill ha ytterligare arbetstidsförkortning. Det är givet, att om stora grupper arbetstagare skulle få femdagarsvecka i samband med en arbetstidsförkortning, även andra grupper, t. ex. tjänstemännen, skulle vilja ha femdagarsvecka. Det kan tänkas, att överenskommelser därom kommer att träffas vid avtalsförhandlingarna och att ett bortfall av arbetstid en dag i veckan, ofta lördag, inte kommer att helt motsvaras av ökad arbetstid övriga dagar i veckan. På samma sätt är det tänkbart, att sådana arbetstagargrupper, som uppnått kortare arbetstid på grund av att de har mer ansträngande arbete, vill ha kompensation i ytterligare arbetstidsförkortningar. Detta gäller t. ex. arbetare i treskiftsarbete utan söndagsuppehåll.

Det är givetvis inte möjligt att på nuvarande stadium uttala sig om storleken av sådana indirekta verkningar på arbetstiden för icke direkt berörda grupper vid en allmän förkortning av den lagstadgade arbetstiden. Den beror på uppgörelserna mellan arbetsmarknadens parter och hänger intimt samman med hur frågan om lönekompensation löses och med det allmänna ekonomiska läget, då arbetstidsförkortningen genomföres. Även om det sålunda inte går att göra någon säker prognos över denna utveckling vill vi här antyda möjligheten att sådana indirekta arbetstidsförkortningar kan komma att äga rum i icke ringa omfattning.

Ett extremt alternativ i kalkylen vore att räkna med en procentuellt sett likartad arbetstidsförkortning för alla anställda. Detta skulle innebära, att den utförda volymen ordinarie arbetstid minskade med 5,0 procent vid en förkortning av arbetstiden med 3 t/v samt med 10,0 procent vid en förkortning med 6 t/v.

Därtill kommer givetvis de enskilda företagen och andra fria yrkesutövare. Beträffande dessa kan två tendenser tänkas göra sig gällande: 1) en önskan att uppnå ökad fritid liksom de anställda och 2) en önskan att genom ökad insats av egen arbetskraft kompensera arbetstidsbortfallet för de anställda. De fria yrkesutövarna har i viss utsträckning en större valfrihet beträffande sin arbetstid än olika kategorier anställda. Däremot kanske kostnaden för ökad fritid är relativt sett högre för dem. Vi vill i detta sammanhang understryka, att en arbetstidsförkortning för många småföretagare kan innebära svårbemästrade anpassningsproblem. I många fall kan en förkortning av arbetstiden för de anställda följas av förlängd arbetstid för småföretagarna. Det är å andra sidan rimligt att vid kalkylerna alternativt bereda utrymme även för en förkortning av småföretagarnas arbetstid, om de skulle finna det förenligt med sina intressen och värderingar att genomföra en sådan förkortning. Man kommer då — såsom extrema alternativ — till en minskning av antalet utförda ordinarie timmar med 6,3 vid en arbetstidsförkortning med 3 t/v och 12,5 procent vid 6 timmars förkortning av veckoarbetstiden.

Utredningen erinrar vidare om att den genomsnittliga arbetstiden kan

komma att reduceras i mindre grad, om övertidsarbete och extraarbete skulle bli vanligare efter en arbetstidsförkortning.

Efter att sålunda ha redogjort för de olika faktorer, som kan påverka produktionsutvecklingen vid en arbetstidsförkortning, gör utredningen en sammanfattande produktionskalkyl med utgångspunkt från de två i det föregående nämnda alternativa förutsättningarna för den årliga produktionsökningstakten per sysselsatt vid oförändrad veckoarbetstid, nämligen 3 respektive 2 procent. Beträffande minskningen i antalet utförda arbetstimmar uppställs likaledes två alternativ, vilka på grundval av den föregående framställningen anges till, vid en arbetstidsförkortning med 3 timmar i veckan 6 respektive 3 procent och vid en förkortning med 6 timmar i veckan 12 respektive 6 procent. Vid en sammanställning av dessa förutsättningar angående den normala produktionsökningstakten och förändringen i antalet utförda arbetstimmar erhålles vissa resultat angående nationalproduktens utveckling, vilka utredningen i följande tabell redovisar i indexform med 1955 som utgångsår.

	1955	1960 ³	1965	Antal år för återhämtning till utgångsårets produktionsnivå ⁴
I. Utan arbetstidsförkortning				
A. 3 % prod.....	100	116	134	—
B. 2 % prod.....	100	110	122	—
II. Med arbetstidsförkortning				
a. Högre alternativet för antalet berörda arbetstagare ¹				
C. 3 % prod, 3 t/v.....	100	109	126	2,1
D. 2 % prod, 3 t/v.....	100	104	115	3,1
E. 3 % prod, 6 t/v.....	100	102	118	4,3
F. 2 % prod, 6 t/v.....	100	97	107	6,4
b. Lägre alternativet för antalet berörda arbetstagare ²				
G. 3 % prod, 3 t/v.....	100	112	130	1,0
H. 2 % prod, 3 t/v.....	100	107	118	1,5
K. 3 % prod, 6 t/v.....	100	109	126	2,1
L. 2 % prod, 6 t/v.....	100	104	115	3,1

Anm. prod = normal produktivitetsstegring per år.
t/v = arbetstidsförkortning i timmar per vecka.

¹ Hypotesen är, att antalet utförda ordinarie timmar sjunker med 6 respektive 12 %.

² Hypotesen är, att antalet utförda ordinarie timmar sjunker med 3 respektive 6 %.

³ Arbetstidsförkortningen beräknas äga rum senast 1/1 1960.

⁴ Med utgångsåret avses året närmast före arbetstidsförkortningen.

Avvikelser från dessa standardalternativ kan, påpekar utredningen, inträffa allt efter den roll som kommer att spelas av vissa i det föregående beskrivna faktorer. Sålunda framhåller utredningen, att produk-

tionsbortfallet kan motverkas bl. a. genom höjd arbetsintensitet, ökad övertid, mer extraarbete, ökat skiftarbete och minskad frånvarofrekvens samt genom rationalisering och omorganisation, som inte direkt tar realkapital i anspråk. I motsatt riktning kan verkningar uppstå bl. a. genom att den effektiva arbetstiden i procent av den totala arbetstiden blir kortare på grund av att igångsättnings- och avslutningsarbeten tar proportionellt större andel av arbetstiden än tidigare. Större produktionsbortfall kan också bli en följd bl. a. av att realkapitalets effektivitet minskar. Utredningen framhåller, att det givetvis inte är möjligt att exakt mäta effekten på produktionsutvecklingen av olika faktorer, som påverkar densamma, och lägga samman dem till ett slutresultat men att man därför inte får underskatta verkningarna av dessa faktorer. På lång sikt kommer, anför utredningen, produktionsapparaten att anpassas efter de förändrade betingelser, som arbetstidsförkortningen medför, och utredningen anser därför, att verkan sannolikt blir mindre ogynnsam på lång än på kort sikt.

I fråga om de olika alternativen i den sist återopade tabellen anser utredningen, att alternativen C—F bygger på ett relativt extremt antagande om minskningen i antalet arbetstimmar på ordinarie arbetstid och att sannolikheten av en utveckling efter dessa alternativ torde vara förhållandevis liten. Utredningen finner i stället en utveckling enligt de gynnsammare alternativen G—L betydligt sannolikare men gör reservationer för att samtliga alternativ endast anger gränser för produktionsutvecklingen, som i själva verket mycket väl kan överskridas.

Utredningens hittillsvarande diskussion av produktionsbortfallet vid en arbetstidsförkortning har byggt på förutsättningen att inga samhällsekonomiska komplikationer inträffar vid övergången till kortare arbetstid. Själva övergången till de nya betingelserna för samhällsekonomin kan emellertid, påpekar utredningen, vara förknippad med vissa riskmoment. Utredningen framhåller härvid särskilt faran för en inflationistisk utveckling med åtföljande försämring av konkurrenskraften mot utlandet vid oförändrade växelkurser. Detta kan medföra störningar, som skulle kunna åstadkomma större produktionsbortfall på kort sikt än vad utredningen antagit i det föregående.

Det enskilda företags anpassning till en arbetstidsförkortning

Med utgångspunkt från material, som utredningen erhållit genom att låta göra vissa förfrågningar till företag av olika slag rörande deras syn på verkningarna av en arbetstidsförkortning för det egna företaget, gör utredningen en sammanfattning av de viktigare problemen vid det enskilda företags anpassning till en arbetstidsförkortning. Härvid skiljer utredningen mellan två typer av företag, nämligen dels det varnproducerande företaget, inom exempelvis jordbruk, skogsbruk, industri eller byggnadsverksamhet, och dels serviceföretaget.

Såsom typexempel på det varuproducerande företaget anför utredningen ett industriföretag. Vid behandlingen av dess problem utgår utredningen till en början från vissa förenklade förutsättningar. Sålunda bortses från utlandskonkurrensen. Vidare förutsättes, att de arbetstagare, som erhåller arbetstidsförkortning, får full lönekompensation och att produktionen sjunker proportionellt mot minskningen av antalet arbetstimmar.

De poster i ett varuproducerande företags bokföring, som närmast blir av intresse i detta sammanhang, är på intäktssidan försäljning av producerade varor samt på kostnadssidan utgifter för råvaror, halvfabrikat och bränslen, löner och kapitalkostnader i form av avskrivningar och räntor. Utredningen behandlar en arbetstidsförkortnings inverkan på dessa poster på följande sätt. Förändringen vid en arbetstidsförkortning blir, anför utredningen, på intäktssidan att produktionens volym sjunker, vilket vid oförändrade försäljningspriser skulle innebära, att de totala försäljningsintäkterna sjunker. I vad mån företaget kommer att få sänkta totala intäkter beror på prisutvecklingen för företagets produkter och därmed bl. a. på dess möjligheter att bedriva en självständig prispolitik. På kostnadssidan kan volymen av förbrukade råvaror, halvfabrikat och bränslen i stort sett antas vara proportionell mot produktionens volym. Om priserna är oförändrade, kommer dessa kostnader att sjunka absolut sett och att bli oförändrade relativt sett, när produktionsvolymen sjunker. Om de arbetstagare, som får kortare arbetstid, erhåller full lönekompensation härför, blir lönerna totalt sett oförändrade, vilket innebär att lönekostnaderna per producerad enhet stiger i samma mån som arbetstiden förkortas. Om man bortser från nyinvesteringar och därav föranledda nya kapitalkostnader, kan det sägas, att företagets årliga kapitalkostnader i form av avskrivningar blir oförändrade absolut sett vid tidsförslitning men minskas vid bruksförslitning, i vilket fall kapitalets användningstid ju förlänges. I hur hög grad avskrivningskostnaderna per producerad enhet kommer att stiga beror således på realkapitalets sammansättning med hänsyn till tidsförslitning och bruksförslitning. Räntekostnaden kommer vid oförändrad räntenivå att stiga per producerad enhet, vid tidsförslitning beroende på att räntekostnad blir oförändrad absolut sett och vid bruksförslitning beroende på att nyttjandeperioden blir längre.

Denna genomgång av utvecklingen av intäkter och kostnader vid en arbetstidsförkortning visar, att vinsten kommer att reduceras. Utredningen diskuterar vad företaget kan tänkas göra för att motverka denna vinstminskning. Vad först angår frågan huruvida detta kan ske genom prishöjningar påpekar utredningen, att svaret härpå i hög grad är beroende på den ekonomiska miljö, i vilken företaget arbetar. Det beror sålunda exempelvis på efterfrågan på företagets produkter. Om löneinkomsterna är oförändrade kan det kanske antagas att den nominella efterfrågan inte minskar. Eftersom produktionsvolymen förutsättes bli mindre och efter-

frågan inte kan helt tillfredsställas, kan företaget höja sina priser. Hur stor prishöjning som kan genomföras beror bl. a. på elasticiteten i efterfrågan vid prisförändringar. Möjligheten till prishöjningar beror också på företagets ställning på marknaden. Ett företag med monopolistisk ställning kan föra en självständig prispolitik medan möjligheterna härtill är mindre för företag, som är utsatta för konkurrens. Beträffande prissättningen över huvud poängterar utredningen, att förhållandena blir mycket olika för olika företag och olika näringsgrenar vid en arbetstidsförkortning.

Med hänsyn till att löneökningar och ökade kapitalkostnader slår igenom på olika stadier av produktionsprocessen kan det enligt utredningens mening tänkas, att det från ekonomisk synpunkt är lämpligast för företaget att ändra sin produktionsteknik; en ny kombination av råvaror, realkapital och olika slag av arbetskraft kan visa sig ge de lägsta kostnaderna vid en given produktionsvolym. Denna ändrade produktionsteknik skulle exempelvis kunna bestå i att arbetskraft ersättes med realkapital och med andra ord leda till ökade investeringar. Ökning av investeringarna anges i svaren på utredningens enkäter inom industri och jordbruk som ett medel att motverka arbetstidsförkortningens verkningar i vissa avseenden. Utredningen framhåller emellertid, att investeringsproblemet kan ses ur vidare samhälls-ekonomiska synpunkter. Nytt realkapital stiger kanske i pris samtidigt som det kan utnyttjas mindre genom kortare driftstid. Det är därför inte givet, att företaget söker kompensera sig för produktions- och vinstminskning genom ökade investeringar. Det kan dock tänkas, att en annan varaktighet och konstruktion av realkapitalet visar sig fördelaktigare. Möjligheten att ändra teknik och organisation med hjälp av investeringar beror givetvis även på likviditet och kreditmöjligheter, varvid vinstutvecklingen spelar sin givna roll.

I svaren på utredningens enkäter till industrin och jordbruket återspeglas en allmän önskan att uppehålla produktionsnivån vid en arbetstidsförkortning. Ett sätt härför anges vara att öka produktionskapaciteten, ett annat att övergå till skiftarbete. I båda fallen fordras mer arbetskraft.

Bland de åtgärder, som företaget kan tänkas vidtaga för att kompensera sig för minskade försäljningsinkomster i samband med en arbetstidsförkortning, nämner utredningen omläggning av produktionen till nya produkter. Den minst lönsamma delen av produktionen, den »marginella», kanske lägges ned, man övergår måhända till längre serier e. d. Tron på ökad specialisering av produktionen kommer till klart uttryck i industrienkäten. För jordbrukets del anges på motsvarande sätt minskad kreatursskötsel som en möjlighet.

Utredningens framställning av arbetstidsförkortningens verkningar på industriföretagets verksamhet har hittills inte tagit hänsyn till utlandskonkurrensen och har vidare utgått från förutsättningarna att lönekompensa-

tion utgår samt att produktionen sjunker proportionellt mot nedgången i antalet utförda arbetstimmar.

Utlandskonkurrensen medför, säger utredningen, modifikationer i det lidigare resonemanget. Om företagets produktion går på export och konkurrerar med utländska företags varor, försvåras sålunda en prispolitik mot ökade priser. Detsamma kan bli följden av att importerade varor konkurrerar med företagets produkter på hemmamarknaden. Verkan av en arbetstidsförkortning kan då bli minskad sysselsättning. Genom att en del av råvarorna och konsumtionsvarorna importeras erhålles en dämpande effekt på prisrörelser av inhemskt ursprung. De importerade varorna konkurrerar med och slår ut inhemska varor med importstegring som följd. Vid alltför tryckande utlandskonkurrens kan vissa tillverkningar komma att läggas ner och företagen kan komma att övergå till mera lönande tillverkningar med större koncentration på hemmamarknaden eller mindre importkonkurrens.

Om lönekomensation inte lämnas vid en arbetstidsförkortning blir, anför utredningen, kostnadsökningen väsentligt mindre än som förut antagits, och problemet med utlandskonkurrensen blir inte lika betydelsefullt som då full lönekomensation utgår. De sänkta nominella inkomsterna leder dock i detta fall sannolikt till minskad efterfrågan jämfört med det fall att ingen arbetstidsförkortning äger rum.

Vad slutligen angår betydelsen av att produktionen inte minskar i samma mån som antalet arbetstimmar nedgår eller med andra ord av att en produktivitetsoökning äger rum anför utredningen, att en dylik skulle kunna underlätta det enskilda företagets anpassning till de nya förhållanden, som en arbetstidsförkortning innebär, förutsatt att produktionsökningen inte är kombinerad med ytterligare ökad nominell förtjänstnivå för arbetstagarna.

När det gäller att belysa serviceföretagets problem vid en arbetstidsförkortning väljer utredningen som typföretag ett detaljhandelsföretag. Ett dylikt företag har, säger utredningen, i många avseenden liknande problem som industriföretaget. På ett område har emellertid serviceföretaget ofta en gynnsammare ställning, nämligen vad gäller den utländska konkurrensen. Bortsett från företag, som driver exporthandel, torde flertalet servicenäringar inte ha direkt kännning av utlandskonkurrensen. Handelsföretaget har inte heller några större svårigheter med konkurrensen inom landet i den mån alla företag inom branschen genomför en likartad arbetstidsförkortning samtidigt; härvid bortses från olikheter mellan små butiker, som till stor del skötes av innehavarna själva, och större affärer. En viss konkurrens om arbetskraft med andra näringsgrenar kan också föreligga, varvid servicenäringens ställning kan bli försämrad eller förbättrad genom arbetstidsförkortningen. Förändringar i efterfrågan kan också påverka olika företag på olika sätt. I ett annat avseende är emellertid serviceföretaget ofta sämre ställt än industriföretaget vid en arbetstidsförkortning

därigenom att serviceföretaget i allmänhet måste tillhandahålla sina tjänster under en viss tid, som inte alltid kan ändras med de anställdas arbetstid per vecka. Vid en arbetstidsförkortning kommer många serviceföretag, som har sin toppbelastning förlagd till obekvämt arbetstid, att få denna toppbelastning ökad. Kunderna kommer sannolikt att i ökad utsträckning förlägga sina inköp till lördagar, i den mån fria lördagar blir en följd av arbetstidsförkortningen. Serviceföretagens kapacitet måste således ofta byggas upp med hänsyn till toppbelastningar. Den obekväma arbetstiden kan därvid bli en nackdel för serviceföretaget i konkurrensen om arbetskraften. Å andra sidan kan utbudet av arbetskraft, som önskar ta extraarbete på lördagar komma att öka. Arbetstidsförkortningen kan således medföra konsekvenser både i riktning mot att försvåra och att underlätta uppehållet av en viss driftstid.

Utredningen framhåller, att problemet om förhållandet mellan driftstid, dvs. den tid under vilken produktiv verksamhet bedrivs vid företaget, och den vid företaget tillämpade ordinarie arbetstiden är betydelsefullt även för många varuproducerande näringsgrenar. Inom betydande verksamhetsområden, exempelvis stora delar av industrin, sammanfaller driftstid och arbetstid, vilket ofta är fördelaktigt från organisatorisk synpunkt. Ju mer realkapital, som kommer till användning per sysselsatt, desto fördelaktigare från kostnadssynpunkt blir det att förlänga drifttiden utöver den ordinarie arbetstiden och införa skiftgång. Produktionstekniken vid en varus framställande kan vidare vara sådan, att det fordras en kontinuerlig produktions-tid, som är längre än arbetstiden. Det kan antagas, att ju mer arbetstiden förkortas, desto mer kommer skiftgången i samhället att öka. Expanderande näringsgrenar med redan betydande rekryteringssvårigheter och driftstid dygnet runt kan därvid komma att få ökade svårigheter.

Konjunkturproblem vid övergången

Sedan utredningen konstaterat, att en arbetstidsförkortning sannolikt kommer att medföra kostnadsökningar för olika företag och att frågan om l ö n e k o m p e n s a t i o n därvid blir av stor betydelse, uttalar utredningen, att den inte har att ta ställning till frågan huruvida lönekomensation för bortfallen arbetstid skall utgå vid en arbetstidsförkortning. Eftersom lönebildningsprocessen i samband med förkortningen synes vara av väsentlig betydelse har utredningen dock ansett det nödvändigt att relativt ingående behandla detta problem under olika hypoteser om löneutvecklingen.

Utredningen konstaterar härvid, att under perioden 1946—1955 den genomsnittliga lönenivån för arbetare inom olika näringsgrenar stigit med i genomsnitt 9—10 procent om året samtidigt som konsumtionspriserna stigit med i genomsnitt drygt 4 procent om året. Vidare erinrar utredningen om att löneökningen bestått dels i avtalsmässiga lönehöjningar och dels i s. k. löneglidning. Den sistnämnda spelar enligt utredningens mening

en betydelsefull roll, eftersom den fördelas ojämnt på inkomsttagare inom olika grupper och lätt leder till krav på lönekomensation från deras sida, som ej haft någon löneglidning. För tjänstemännen uppskattar utredningen den genomsnittliga löneökningen under nyssnämnda period inom hela näringslivet till närmare 8 procent om året. Lönernas utveckling har dock inte varit likformig under hela den ifrågavarande perioden utan varierat mycket under olika år; enligt siffermaterial, som återopats av utredningen, har lönestegringarna varit störst från 1950 till 1951, från 1951 till 1952 och från 1954 till 1955, då löneindex för arbetare inom hela näringslivet gått upp respektive 19, 20 och 9 procent.

Utredningen gör härefter en beräkning av den löneökning, som en arbetstidsförkortning skulle motsvara, och anför.

Om en arbetstidsförkortning genomföres med 3 t/v (6,25 procent) för dem som har 48 timmars arbetstid per vecka, skulle detta, om lönekomensation gavs för den bortfallna arbetstiden, motsvara en genomsnittlig ökning av timlönen med 6,7 procent. Vid en förkortning med 6 t/v (12,5 procent) bleve ökningen av timlönen 14,3 procent. Här har då icke tagits hänsyn till de korrigeringar av dessa siffror som kan följa av helgdagarnas placering på olika veckodagar och av bestämmelserna om helgdagsersättning. — Varje år kommer därtill, sett ur samhällsekonomisk synpunkt, sedvanliga löneökningar genom överflyttningar av arbetskraft från låglönegrupper till höglönegrupper och genom löneglidning. Löneglidningen åter beror till stor del på det allmänna ekonomiska läget och speciellt arbetsmarknadsläget i samband med förkortningen av arbetstiden. En sammanlagd genomsnittlig ökning av timlönen på 9 respektive 17 procent i de båda fallen synes dock i vissa lägen vara en rimlig hypotes beträffande löneökningen det första året efter en förkortning. Löneökningar av den storleken över hela näringslivet kan icke äga rum utan prisökningar eller andra mindre önskvärda konsekvenser. De båda ökningstalen ovan kan närmast jämföras med löneutvecklingen 1954—1955 respektive 1950—1951. Vid båda dessa jämförelsetidpunkter utgjorde lönerörelserna och prisutvecklingen allvarliga problem för den ekonomiska politiken. Givetvis kan utvecklingen vid en arbetstidsförkortning bli mindre problematisk i dessa avseenden i den mån icke alla inkomsttagare följer med i ovanstående inkomstutveckling, eller om de som berörs direkt av förkortningen icke får full lönekomensation.

I detta sammanhang påpekar utredningen, att arbetstidsförkortningen får olika inverkan på lönerna när det gäller tidlön och när det är frågan om ackordslön. Om lönesatserna vid tidlön är oförändrade, medför en arbetstidsförkortning en däremot proportionell nedgång i arbetsförtjänsten medan oförändrade ackord innebär ett incitament för arbetstagarna att genom ökade prestationer hålla uppe sin förtjänst vid tidigare nivå.

Vid en genomgång av de olika faktorer, som påverkar lönebildningen i landet för närvarande, har utredningen ansett sig kunna urskilja tre karakteristiska drag. För det första finner utredningen påtagligt, att arbetstagarna oftast inte går med på en sänkning av den nominella inkomstnivån, även om den skulle vara förknippad med en arbetstidsförkortning. Av den opi-

nionsundersökning, som utredningen låtit utföra, framgår, att man i många fall inte velat utbyta den vid de senaste förhandlingarna erhållna löneökningen mot en arbetstidsförkortning men att man är fullt beredd att göra det vid en kommande löneförhandling. För det andra anser utredningen, att bland många arbetstagare numera torde råda den uppfattningen, att lönerörelserna i princip inte bör medföra större löneökningar totalt sett än produktionsutrymmet tillåter, fränsett kompensation för tidigare inträffade prisstegringar. Den tredje faktor bakom lönebildningsprocessen, som utredningen berör, är jämförelsenormerna vid lönekrav. Utredningen finner det rimligt att antaga, att arbetstagarna vid preciseringen av sina lönekrav ser dels på vinstutvecklingen inom vederbörande bransch och i landet i dess helhet, dels på inkomstutvecklingen för andra löntagare, speciellt på »eftersläpningsfenomen», och dels på prisutvecklingen, varvid kompensation för prisstegringen anses som ett självklart krav vid lönerörelser under normala tider. De båda sistnämnda jämförelsenormerna kan enligt utredningens mening sannolikt bli viktiga vid lönerörelser i samband med en arbetstidsförkortning. De löntagare, som inte får kortare arbetstid eller får mindre arbetstidsförkortning än andra, kan komma att kräva kompensation i ökade löner, och vid löneförhandlingar påföljande år kan de som fått arbetstidsförkortning tänkas åberopa löneutvecklingen för övriga. Härigenom skulle en saxningseffekt mellan olika löntagargrupper kunna uppstå. Genom en arbetstidsförkortning utöver en viss nivå skulle man vidare kunna komma in i en utveckling av stigande priser, vilket skulle kunna leda till saxningseffekter mellan priser och löner.

Med hänsyn till det anförda står man enligt utredningens mening vid en arbetstidsförkortning inför följande centrala problem. Hur stor skulle löneökningen kunna bli, om en arbetstidsförkortning inte genomfördes och vilken prisutveckling skulle förekomma i detta fall? Kommer under en aktiv ekonomisk politik lönekomensationen i samband med en arbetstidsförkortning att smälta in i de allmänna avtalsrörelserna på ett sådant sätt, att prisutvecklingen inte gestaltar sig mycket annorlunda än den skulle ha gjort om arbetstidsförkortningen inte kommit till stånd? Utredningen finner det sannolikt, att möjligheterna härtill är större om arbetstidsförkortningen ryms inom ett års produktivitetsstegring medan i motsatt fall, då förkortningen innebär ett »förskott» på kommande års produktionsutveckling, riskerna synes vara större för en kraftigare löne- och prisrörelse.

Utredningen framhåller, att avtalsparternas förhandlingar i samband med en arbetstidsförkortning blir av central betydelse. Det är först vid dessa förhandlingar som man kan se i vilken mån arbetstagarna är villiga att betala något för arbetstidsförkortningen. En arbetstidsförkortning är, understryker utredningen, givetvis ingenting som man får till skänks, även om den sker genom lagstiftning.

Bland de konjunkturproblem, som blir av betydelse vid en övergång till

kortare arbetstid, märks vidare förkortningens inverkan på investeringssamheten. Utredningen erinrar om att det ofta framhålls, att en arbetstidsförkortning verkar stimulerande på investeringsverksamheten. Företagen antages söka återhämta det av förkortningen orsakade produktionsbortfallet genom teknisk och organisatorisk omläggning av produktionen, och kostnadsrelationerna anses komma att förskjuta sig i sådan riktning, att det lönar sig att företaga investeringar, som tidigare inte varit lönande. Utredningen håller för sannolikt, att vissa faktorer av nämnda slag kan komma att verka ökande på investeringsviljan, framför allt just vid själva övergången, och tillägger, att utredningens enkäter bland olika näringsgrenar ger visst stöd för ett sådant antagande. Emellertid fortsätter utredningen på följande sätt.

Trots allt är det dock sannolikt inte rimligt att räkna med några större verkningar mot ökade investeringar. Flera faktorer kan verka i motsatt riktning. Det är inte bara lönerna som stigit vid en arbetstidsförkortning genom lönekomensationen. Såsom vi sett tidigare, sjunker nuvärdet av investeringsprojekten genom minskad effektivitet hos kapitalet. Även investeringskostnaderna kan stiga. Utvecklingen beror på hur prisrelationer och efterfrågan förändras. Det kan hända att vissa industrier vill expandera, medan andra får det svårare att hävda sig. Investerings efterfrågans utveckling på kort sikt beror även på graden av stelhet i de investeringsplaner, som är under förverkligande.

Sker det en ökad övergång till skiftarbete vid en arbetstidsförkortning, skulle detta i sin tur på kort sikt verka i riktning mot relativt sett minskad investeringsvilja. Produktionsutrustning finns tillgänglig för den genom skiftgång ökade produktionen. Däremot kan en ökning av personalen vid skiftarbete medföra ökat behov av bostäder i berörda orter.

Även vinsterna kan komma att förändras. Sannolikt kommer en minskning i de totala vinsterna att ske, varigenom självfinansieringsmöjligheterna sjunker. Detta bör bidra till att minska investeringsefterfrågan.

Det är emellertid av vikt att skilja mellan investeringsvilja och investeringsmöjligheter. Ovan har närmast investeringsviljan berörts. Det går sålunda inte att avgöra i vilken riktning denna påverkas av arbetstidsförkortningen. Det är sannolikt, att en viss tendens till ökad investeringsvilja skulle föreligga efter en arbetstidsförkortning inom näringsgrenar med en relativt sett gynnad position. I vilken mån denna investeringsvilja skulle kunna manifesteras vid en given ekonomisk politik är en annan fråga.

Utredningen påpekar vidare, att investeringarna f. n. begränsas genom byggnadsreglering och kreditpolitik samt att möjligheten till självfinansiering synes ha minskat. Det finns, anför utredningen, redan en mängd investeringsprojekt inom näringslivet, som hålles tillbaka av bristen på produktionsresurser och finanskapital. Om utrymme kunde skapas för dessa investeringsprojekt redan nu, skulle produktionsutvecklingen kunna påverkas. Utvecklingen i detta hänseende beror således i dagens läge kanske mindre på utvecklingen av investeringsefterfrågan än på det samhällsekonomiska utrymmet för investeringar. Skulle det finnas ett sådant utrymme,

som inte fylls ut av efterfrågan på realkapital från näringslivets sida, finns det alltid ekonomisk-politiska medel att stimulera denna efterfrågan och motverka eventuella förändringar i denna i samband med en arbetstidsförkortning.

Efter att ha närmare behandlat vissa andra faktorer av betydelse för bedömningen av en arbetstidsförkortnings betydelse från konjunktursynpunkt gör utredningen ett försök att beräkna de tendenser till balansrubbnings i samhällsekonomin, som skulle kunna bli en följd av förkortningen. Utredningen utgår därvid från hypotesen att en arbetstidsförkortning beslutats från och med 1956 och undersöker i vad mån detta skulle inverkat vid uppgörande av nationalbudgeten för detta år. Under antagande att den ordinarie arbetstiden förkortats med tre timmar i veckan anser utredningen sannolikt, att en viss mindre produktionsminskning blivit följden. Om det vidare förutsättes, att arbetstagarna fått full lönekomensation samt att bytesbalansen gentemot utlandet och lagerhållningen förblivit oförändrade, kommer utredningen fram till att en ganska betydande inflationseffekt skulle kunna ha uppstått, beroende på att nedgången i produktion och import blivit större än motsvarande förändring i efterfrågan för investeringar och konsumtion. Osäkerheten i alla bedömningar av detta slag framhäves dock starkt av utredningen. En mängd variationer i de angivna förutsättningarna vid en arbetstidsförkortning är naturligtvis möjliga. Här må endast återges utredningens uttalande om utvecklingen i händelse arbetstidsförkortningen göres större än tre timmar i veckan — exempelvis sex timmar — och om tretimmarsförkortningen genomföres successivt med t. ex. en timme i veckan årligen under tre år i följd. I det förra fallet kan, yttrar utredningen, den balansbrist, vilken utredningen befarar vid en engångsförkortning med tre timmar i veckan, antagas bli väsentligt större även om många reservationer måste göras beträffande antaganden om utvecklingen vid en så stor förändring av betingelserna för produktionen som en arbetstidsförkortning med sex timmar i veckan. Vid alternativet med en successiv förkortning av arbetstiden med en timme i veckan under tre år i följd skulle förkortningen, framhåller utredningen, genomsnittligt väl rymmas inom den normala produktivitetsökningen, varför balansproblemet skulle kunna bli väsentligt mindre. Den direkta årliga effekten av förkortningen skulle, åtminstone för avsevärda delar av näringslivet, från lönesynpunkt bli mindre än de årliga löneglidningar, som stundom förekommer.

Som det sista av konjunkturproblemen vid en arbetstidsförkortning behandlar utredningen arbetsmarknadsläget. Till en början uttalar utredningen härvidlag, att arbetstidsförkortning numera inte diskuteras som ett medel mot arbetslöshet. Vidare erinrar utredningen om att den fulla selsättningen under efterkrigstiden lett till att många företag känt bristen på arbetskraft som ett allvarligt problem. Som en ganska allmänt utbredd uppfattning betecknar utredningen, att företagarna kommer att söka kom-

pensera produktionsbortfallet eller den uteblivna produktionsökningen vid en arbetstidsförkortning genom att anställa mera arbetskraft.

För egen del finner utredningen sannolikt, att ett minskat utbud av arbete till marknaden uppstår genom en arbetstidsförkortning. Samtidigt kan man räkna med att även efterfrågan på varor kommer att förskjutas. Vissa företag kommer kanske att känna större behov än andra att kompensera produktionsbortfallet på grund av efterfrågeutvecklingen för deras varor efter arbetstidsförkortningen. Detta gäller särskilt företag, vilkas verksamhet står i nära samband med fritiden, samt exportindustrin, om exportkonjunkturererna är goda. Skulle arbetstidsförkortningen leda till ett ökat tryck på samhällsekonomin från efterfrågesidan, kommer vidare varje företag, som får del av efterfrågeökningen, att söka anställa mer arbetskraft än tidigare, varigenom ökad press från efterfrågesidan skulle uppstå även på arbetsmarknaden. Å andra sidan kommer troligen trycket på arbetsmarknaden att lätta i den mån efterfrågetrycket när det gäller varor och tjänster skulle dämpas genom exempelvis ekonomisk-politiska åtgärder. Utredningen citerar ett uttalande av internationella arbetsbyrån, enligt vilket en arbetstidsförkortning med full lönekomensation borde leda till minskning av både tillgång och efterfrågan på arbetskraft; i stort sett syntes det rimligt att anta, att — åtminstone i mer industrialiserade länder — arbetstidsförkortningen inte komme att väsentligt förändra antalet sysselsatta personer. Utredningen understryker dock starkt, att utvecklingen blir olikartad inom olika näringsgrenar alltefter de förhållanden, varunder de arbetar. De näringsgrenar, som påverkas relativt sett gynnsammast vid en arbetstidsförkortning, kommer kanske att väsentligt öka sin efterfrågan på arbetskraft. Andra företag, som hamnar på den ekonomiska utvecklingens skuggsida, kommer kanske att få svårigheter att upprätthålla sysselsättningen. Hur det går totalt sett, beror till stor del på det allmänna konjunkturläget.

Utredningens förfrågningar har givit vid handen, att speciellt service-näringar måste öka sin arbetsstyrka vid en arbetstidsförkortning. Utredningen framhåller, att redan nu en förskjutning av arbetskraften sker från de varuproducerande näringsgrenarna till servicenäringarna. Med hänsyn till erfarenheterna av utvecklingen i USA kan det förmodas, att förändringen i riktning mot ökad sysselsättning i servicenäringarna kommer att fortsätta i Sverige. Denna utveckling beror, säger utredningen, på bl. a. två faktorer. För det första har efterfrågan på tjänster i vissa fall, t. ex. beträffande bilreparationer, resor, sjukvård o. dyl., ökat mer än annan efterfrågan. För det andra torde, när det gäller handeln, produktivitetsoökningen gå långsammare än inom de varuproducerande näringsgrenarna med påföljd att handeln måste öka sin arbetsstyrka mer än industrin för att kunna omsätta de producerade varorna. Om vid en arbetstidsförkortning arbetstid och produktion går ner lika mycket inom de varuproducerande näringarna och inom servicenäringarna kommer servicenäringarna inte att beträffande arbets-

kraften ställas inför svårare problem än tidigare. Däremot kommer service-näringarna att få större arbetskraftsproblem än tidigare, såvida arbetstids-förkortningen direkt medför större produktivitetsökning inom de varupro-ducerande näringarna än inom servicenäringarna. En eventuellt ökad topp-belastning av uppköpen på lördagar, som får till följd att de anställdas antal måste ökas just den dagen, samt svårigheten med skiftgång i handeln, sär-skilt i små butiker, kan medföra en produktivitetsförsämring med därav följande behov av nyanställning. Utredningen påpekar också, att många små-företagare inom handeln till en början torde komma att möta arbetstidsför-kortningen med en ökad egen arbetsinsats.

Betydelsen för arbetskraftsproblemen av att de stora årskullarna inom en nära framtid träder ut på arbetsmarknaden belyses i följande inom ar-betsmarknadsstyrelsen sammanställda tabell, som visar folkmängden i 1 000-tal personer inom olika åldersgrupper vid slutet av åren 1955—1960.

Åldersgrupp	1955	1956	1957	1958	1959	1960
15—20.....	451	478	506	533	561	589
20—25.....	422	427	433	438	444	449
25—30.....	466	456	447	438	429	420
30—65.....	3 396	3 378	3 375	3 381	3 406	3 430
Summa 15—65	4 735	4 739	4 761	4 790	4 840	4 888

I anslutning till det sålunda redovisade siffermaterialet framhåller utred-ningen bl. a., att det i en tid, då det speciellt är brist på yrkesutbildad arbets-kraft, kan vara svårt att i näringslivet inpassa växande skaror av arbets-kraft utan erfarenhet. Behovet av icke yrkesutbildad arbetskraft förändras knappast relativt sett genom en arbetstidsförkortning, åtminstone inte till förmån för oskolad arbetskraft. Ur denna synpunkt kan varken arbetstids-förkortningen underlätta placeringen av nya årskullar i näringslivet eller de nya årsklasserna lösa arbetskraftsproblemen i samband med förkort-ningen. Om däremot arbetstidsförkortningen medför sådana förändringar i samhällsekonomin struktur, att sysselsättningen på längre sikt skall för-skjutas från vissa näringsgrenar till andra, kan det dock, anför utredningen, vara gynnsamt, att arbetstidsförkortningen äger rum samtidigt som de nya årskullarna är relativt stora.

Som avslutning på sin behandling av arbetskraftsfrågorna i samband med en arbetstidsförkortning anför utredningen vissa siffror angående effekten på arbetsmarknaden av en arbetstidsförkortning med 3 timmar i veckan i jämförelse med andra likartade förändringar. Beräkningarna har för ut-redningens räkning utförts av arbetsmarknadsstyrelsen. Siffrorna, som en-dast avser att antyda den ungefärliga storleksordningen av de ifrågavarande företeelserna, sammanfattas i följande tabell.

	Miljoner arbets- timmar årligen	I procent av totala ordi- narie arbets- tidsvolymen 1952
I. Inverkan på den på ordinarie arbetstid utförda arbetsvoly- men av en allmän arbetstidsförkortning till 45 t/v		
1. För av arbetstidsförkortningen direkt berörda arbetstagare	223	3,4
2. Om tjänstemän med kortare normalarbetstid samtidigt får fria lördagar utan inarbetning	313	4,7
3. Om samtliga arbetstagare får en förkortning av arbets- tiden med 6¼ procent (motsv. minskningen från 48 till 45 timmar)	330	5,0
4. Om samtliga yrkesutövare får en förkortning av arbets- tiden med 6¼ procent	400	6,1
II. Exempel på andra företeelser som påverkat den normalt till- gängliga arbetsvolymen (utbudet av arbetskraft)		
1. Minskning till följd av skoltidens förlängning i genomsnitt per läsår 1945/46—1953/54	12	0,2
2. Minskning som skulle bli följden om minst 9-årig skolgång allmänt genomfördes läsåret 1956/57	160	2,4
3. Minskning till följd av förskjutningar i proportionen mel- lan arbetare och tjänstemän (i genomsnitt per år 1945/ 1950)	5	0,1
4. Minskning till följd av sänkning av den ålder, vid vilken yrkesverksamheten upphör (i genomsnitt per år 1940/ 1950)	4	0,1
5. Minskning till följd av semesterns förlängning (1952— 1953)	77	1,2
III. Exempel på företeelser som begränsar utnyttjandet av den normalt tillgängliga arbetsvolymen		
1. Sjukledighet (1955)	281	4,3
En ökning eller minskning av den genomsnittliga sjuk- ledigheten med 1 dag per år skulle innebära	23	0,3
2. Militärtjänstgöring (budgetåret 1954/55)	85	1,3
Inställande av repetitionsövningarna 1956/57	20	0,3
3. Arbetslöshet (1949—1955)		
Högsta årliga antal förlorade arbetstimmar under perioden (1953)	103	1,7
Lägsta årliga antal förlorade arbetstimmar under perioden (1951)	81	1,2
Skillnad mellan högsta och lägsta årliga antal	22	0,3
Helgpermitteringar 1952/53	8	0,1
» 1955/56	3	0
4. Arbetskonflikter		
År 1945 (metallarbetarstrejk)	90	1,4
IV. Exempel på konjunkturmässiga förändringar som inverkat på arbetsvolymen		
Utgjorda arbetstimmar inom industrin 1950—1955		
Högsta antal (1951)	1 450	
Lägsta » (1953)	1 364	
Skillnad mellan högsta och lägsta antal	86	1,4

Utredningens slutsatser

Utredningens överväganden av de ekonomiska frågorna utmynnar i vissa slutsatser, som torde kunna sammanfattas på följande sätt.

Den direkta produktionseffekten av en arbetstidsförkortning beror dels på hur många som beröres av förkortningen och dels på utvecklingen av

produktiviteten per arbetad timme inom olika näringsgrenar. I det förra avseendet får man sannolikt räkna med att fler arbetstagare än de som direkt berörs av arbetstidsförkortningen får ökad fritid, särskilt om förkortningen leder till femdagarsvecka för de direkt berörda. I det senare hänseendet är det sannolikt, att produktionsbortfallet vid en förkortning av arbetstiden inte blir proportionellt mot arbetstidsbortfallet utan mindre men att å andra sidan en ökad produktion per timme inte kommer att helt kunna kompensera arbetstidsbortfallet, bortsett från den produktionsökning per arbetstimme, som normalt äger rum från år till år.

Med utgångspunkt från en normal produktionsökning av tre procent om året finner utredningen sannolikt, att en arbetstidsförkortning om tre timmar i veckan, som sprider sig även till dem, som nu har kortare arbetstid än 48 timmar i veckan, inte leder till bortfall av mer än två års normal produktionsökning utan att effekten blir inte oväsentligt mindre. En förkortning med sex timmar i veckan däremot torde enligt utredningens uppfattning leda till att minst två och under ogynnsamma omständigheter högst fyra års normal produktionsökning kommer att falla bort.

Hur stor del av produktionsökningen man på lång sikt vill byta ut mot ökad fritid blir enligt utredningens uppfattning en avvägningsfråga, och när valet väl träffats ligger svårigheten i själva anpassningen av samhälls-ekonomin till en kortare arbetstid än den nuvarande. Konjunkturmässigt kan denna anpassning få effekt på priser, löner och konkurrensläge gentemot utlandet. I dessa avseenden kan en större engångsförkortning av arbetstiden få icke önskvärda följder för strävandena att upprätthålla samhällsekonomisk balans. Vid anpassningen till en kortare arbetstid spelar löneutvecklingen en central roll. Om full lönekomensation skall erhållas vid en arbetstidsförkortning, kan varje försök att förkorta arbetstiden mera än som svarar mot den genomsnittliga produktivitetsökningen i näringslivet leda till inflationstendenser och i vissa lägen till sysselsättningssvårigheter. Man kan inte öka fritiden utöver vad som svarar mot normal produktionsökning och samtidigt bibehålla konsumtion och investering oförändrade.

Genom den inflationsmekanism, som kan sättas igång genom en arbetstidsförkortning, kan utrikeshandeln komma att påverkas. En stigande kostnadsnivå kan försämra landets konkurrenskraft vid givna växelkurser. Från denna synpunkt anser utredningen, att en god exportkonjunktur utan större belastning på valutareserven är ett gynnsamt läge för en arbetstidsförkortning.

Om anpassningsproblemet till stor del är ett problem om konjunktur-utvecklingen, har det även en annan sida, som består i att tillgång och efterfrågan skall anpassas på en lägre nivå av produktion och realinkomster än som annars skulle uppnåts. Även utvecklingen på arbetsmarknaden i samband med en arbetstidsförkortning bör uppmärksammas. På detta område finns enligt utredningens mening risker för en ökad arbetskraftsbrist vid

övergången till den kortare arbetstiden, innan företagen anpassat sig till de nya betingelserna. Utvecklingen blir givetvis mycket skiftande inom olika näringsgrenar.

Utredningen framhåller, att stora osäkerhetsmoment föreligger i fråga om de verkningar, som en arbetstidsförkortning kan få i olika avseenden, samt yttrar vidare.

Det är möjligt, att en arbetstidsförkortning med 3 t/v under gynnsamma betingelser skulle kunna genomföras utan svårigheter av sådan art att de föranleder betänkligheter. Det är också möjligt, att i vissa lägen en arbetstidsförkortning av denna storlek skulle vålla relativt betydande anpassningssvårigheter. En engångsförkortning av arbetstiden med 6 t/v torde under alla förhållanden få ses som en stor engångsförändring som kan leda till betydande anpassningssvårigheter.

Vill man i största utsträckning undvika de riskmoment som finnes beträffande produktionsbortfall, lönerörelser och olika företags anpassning till en kortare arbetstid, synes det oss lämpligt att genomföra arbetstidsförkortningen successivt. I varje fall bör det skapas möjlighet för avtalsparterna inom olika näringsgrenar att välja en successiv förkortning av arbetstiden. Visserligen har näringslivet en stor anpassningsförmåga vid förändringar i de samhällsekonomiska betingelserna, men det synes mindre riskfyllt att låta en arbetstidsförkortning ske i etapper, så att den kan inpassas smidigt i den snabba utveckling på det samhällsekonomiska området, som kännetecknat efterkrigstidens Sverige.

Som sin slutsats anför utredningen, att det inte synes föranleda större betänkligheter att genomföra en förkortning av den lagstadgade arbetstiden med tre timmar i veckan, om förkortningen företages under aktiv ekonomisk politik utan alltför kraftiga lönerörelser. En arbetstidsförkortning av denna storlek bör dock enligt utredningens mening ske på sådant sätt, att möjligheter finns till en successiv anpassning t. ex. inom tre år.

Förslagets utformning

I fråga om den principiella uppläggningsen av sitt förslag anför utredningen — efter att ha erinrat om att en tendens till kortare arbetstider för de enskilda arbetstagarna gjort sig gällande i alla industriellt utvecklade länder ända sedan förra århundradet — bl. a. följande.

Det finns ingen anledning antaga, att inte denna strävan mot kortare arbetstider kommer att fortsätta. En allt kortare arbetstid för de enskilda individerna måste emellertid, om en snabb produktivitetsökning skall säkerställas, i viss omfattning samordnas med kravet på att produktionsapparaternas effektiva drifttid inte förkortas i samma mån som individernas arbetstid minskar. Ju kortare arbetstiden för de enskilda individerna blir, desto större bör också utrymmet vara för att tillgodose det önskemål om variationsmöjligheter för grupper eller individer, som flera gånger tidigare berörts i detta betänkande. Ur samhällets synpunkt kan det under nu rådande förhållanden inte vara erforderligt att beträffande arbetstidens längd

inskrida med föreskrifter, som kan strida mot vad parterna inom ett visst arbetsområde finner vara klokt och ändamålsenligt. För en viss återhållsamhet från statsmakternas sida talar också det förhållandet, att parterna på arbetsmarknaden numera uppträder i starka organisationer, som väl kan tillvarata medlemmarnas intressen. I och för sig kan det därför inte betraktas som uteslutet, att man i framtiden prövar ett system, enligt vilket arbetstiden lika väl som lönerna helt ligger i händerna på arbetsmarknadens organisationer och göres till föremål för förhandlingar dem emellan. Det bör i detta sammanhang erinras om att åtskilliga av de arbetstidsförkortningar, som på senare år genomförts här i landet, tillkommit genom överenskommelser mellan arbetsmarknadens parter.

Våra överväganden har lett fram till den ståndpunkten, att man nu bör söka åstadkomma en arbetstidsförkortning inom ramen för bestående anordningar — dvs. genom lagstiftning — men samtidigt försiktigt pröva en väg att lämna partsorganisationerna större frihet och därmed ökat ansvar.

Utredningens förslag är utformat som ändringar i allmänna arbetstidslagen, lantarbetstidslagen, arbetstidslagen för detaljhandeln samt arbetstidslagen för hotell, restauranger och kaféer.

Ändringarna innebär i första hand, att lagarnas bestämmelser om *veckomaximum* för den ordinarie arbetstidens längd ändras till 45 timmar. Beträffande lantarbetstidslagen föreslås, att den ordinarie veckoarbetstiden under viss tid skall få uppgå till 47 timmar under förutsättning av motsvarande förkortning under annan tid, så att en utjämning till 45 timmar i genomsnitt för vecka uppnås under en tidrymd av högst ett år.

Begränsningsperioderna lämnas orörda i de olika lagarna med undantag för vissa ändringar i lantarbetstidslagen.

Inte heller föreslås någon ändring i bestämmelserna om *dygnsmaximum* om man bortser från en mindre jämkning i lantarbetstidslagen. Vad angår allmänna arbetstidslagen kommer den längsta tillåtna dagliga arbetstiden således alltjämt att vara nio timmar. Detta innebär i praktiken, framhåller utredningen, att de arbetstagare, som för närvarande har 48 timmars arbetsvecka med gängse fördelning på arbetsdagarna, måste medverka till en förlängning av arbetsdagen till nio timmar, om *femdagarsveckan* skall kunna förverkligas inom ramen för en veckoarbetstid av 45 timmar. Utredningen anser det vara en utbredd mening att en sådan förlängning av arbetsdagen kan godtas, såvida veckovilan därigenom blir längre, men tillägger, att en förlängning av den dagliga arbetstiden likväl för många torde framstå som en icke önskvärd förändring. Samtidigt förhåller det sig av allt att döma så, anför utredningen, att önskemålet om fem dagars arbetsvecka inte lika starkt inriktar sig på vinterhalvåret som på den ljusare årstiden. Utredningen finner, att det är möjligt att med 45 timmars ordinarie arbetstid per vecka förena önskemålen om att den dagliga arbetstiden inte förlänges och att femdagarsvecka genomföres under den ljusare delen av året, nämligen under förutsättning att man inte fastläser begränsningsperioden vid en vecka (eller annan kort period) utan tillåter annan fördel-

ning av arbetstiden med utjämning till i genomsnitt 45 timmar i veckan under en längre tidrymd, exempelvis ett år. Under denna förutsättning skulle 45-timmarsveckan inom verksamheter, som tillåter en dylik organisation av arbetet, kunna medge arbetstider på $42\frac{1}{2}$ timmar (fem dagar i veckan om $8\frac{1}{2}$ timmar) under 27 arbetsveckor och 48 timmar, dvs. oförändrad arbetstid, under årets återstående veckor eller också 40 timmar under 18 veckor och 48 timmar under återstoden av året.

Utredningen föreslår inte någon ändring i gällande regler om tillåten övertid. Spörsmålet huruvida de särskilda arbetskraftsproblem, som i vissa verksamhetsområden kan uppkomma vid en förkortning av den ordinarie veckoarbetstiden, bör lösas med tillhjälp av en ökning av det medgivna övertidsuttaget diskuteras av utredningen. Ett sätt vore därvid, säger utredningen, att den utan dispens medgivna övertiden höjdes i samma mån som den ordinarie arbetstiden förkortas eller från 200 till 350 timmar om året. Tanken härpå avvisas dock av utredningen, som anför, att genom ett i samband med arbetstidsförkortningen infört regelbundet övertidsarbete reformen skulle kunna neutraliseras och för arbetstagarens del endast leda till en löneförhöjning. Det påpekas också, att redan de nuvarande övertidsreglerna lämnar ett avsevärt utrymme för att motverka arbetstidsbortfallet vid en arbetstidsförkortning samt att det kunde befaras, att ökade möjligheter till övertidsuttag särskilt skulle medföra arbetstidsökning för sådana grupper, som redan har mycket övertid och vilkas faktiska veckoarbetstid ligger högt. Enligt utredningens mening bör övertid tillgripas endast tillfälligtvis och då särskilda omständigheter föreligger. Av olika skäl synes övertid i den mening begreppet nu har inte böra utnyttjas för att bemästra de anpassningsproblem, som en utveckling mot kortare arbetstid kan medföra, och inte heller för att tillgodose de variationsbehov beträffande arbetstiden, som kan förefinnas hos olika grupper av arbetstagare.

Det anförda innebär dock inte, att utredningen ställer sig avvisande till tanken på dylika variationsmöjligheter eller att utredningens förslag inte beaktar de övergångssvårigheter, som arbetstidsförkortningen kan medföra. I enlighet med sin principiella inställning och i överensstämmelse med sitt resonemang angående arbetstidens fördelning vid femdagarsvecka föreslår utredningen sålunda en möjlighet att genom kollektivavtal göra avsteg från lagstiftningens begränsningsregler beträffande den ordinarie arbetstiden. Sådant kollektivavtal skall enligt förslaget på arbetstagensidan vara slutet eller godkänt av sammanslutning, som enligt lagen om förenings- och förhandlingsrätt är att anse som huvudorganisation. Den föreslagna regeln ger parterna möjlighet att avtala om förlängning av veckomaximum och dygnsmaximum för den ordinarie arbetstiden och att överenskomma om annan begränsningsperiod än den i lag angivna.

Lagändringarna föreslås skola träda i kraft den 1 januari 1958. Vad angår

huvudstadsgandet, dvs. bestämmelsen om den ordinarie veckoarbetstidens längd, innebär dock utredningens förslag, att övergången skall ske successivt. Med hänsyn till att utredningen antagit, att en arbetstidsförkortning om tre timmar i veckan kan rymmas inom två års utveckling av folkhushållens resurser i stort, föreslås att reformen skall genomföras på två år med en timmes förkortning av den ordinarie veckoarbetstiden från och med den 1 januari ett vart av åren 1958, 1959 och 1960. Med ingången av sistnämnda år skall således enligt förslaget 45-timmarsveckan vara uppnådd. Övergångsbestämmelsen är så konstruerad, att den förut nämnda avtalsfriheten även har avseende på densamma. Genom kollektivavtal kan således bestämmas längre övergångstid eller annan form för övergången än lagen stadgar.

Särskilda frågor

Utredningen har inte ansett sig besitta erforderlig sakkunskap för att gå in på frågan om en arbetstidsförkortning på sjöarbetstidslagens område. Utredningen föreslår därför, att särskilda sakkunniga får i uppdrag att verkställa en översyn av sjöarbetstidslagen i sådant hänseende.

Bristen på erfarenhetsmaterial angående verkningarna av en arbetstidsförkortning på samhällsekonomin har enligt utredningen varit mycket kännbar vid fullgörandet av dess uppdrag. Utredningen anser, att med hänsyn till framtida arbetstidsförkortningar både i Sverige och i utlandet varje möjlighet att klarlägga den av utredningen föreslagna förkortningens verkningar bör tillvaratas. På grund härav föreslår utredningen, att vissa åtgärder snarast vidtas för en fortlöpande undersökning av den föreslagna arbetstidsförkortningens ekonomiska och sociala verkningar. Utredningens förslag är, att en statistisk undersökning kommer till stånd och att denna handhas av en forskningsassistent med placering i konjunkturinstitutet. Assistentens arbete bör enligt förslaget ledas av en expertgrupp med företrädare för socialdepartementet, konjunkturinstitutet, Svenska arbetsgivareföreningen, Landsorganisationen och Tjänstemännens centralorganisation.

Det arbetstidsbortfall, som helgledigheterna förorsakar, granskas tämligen ingående av utredningen, särskilt med hänsyn till förhållandena i händelse femdagarsvecka med fria lördagar tillämpas. Utredningen kommer fram till att en helgdagsreform vore av betydelse för att motverka splittningen av arbetsveckorna vid helgerna. Med hänsyn till att utredningen inte varit i tillfälle att betrakta spörsmålet ur andra synvinklar, är utredningen inte beredd att ta ställning till frågan om en helgdagsreform i samband med en allmän arbetstidsförkortning, men utredningen föreslår, att särskilda sakkunniga tillkallas för att utreda problemet.

Remissyttrandena

Över utredningens förslag har efter remiss yttranden avgivits av arbetarskyddsstyrelsen, arbetsmarknadsstyrelsen, socialstyrelsen, skolöverstyrelsen, överstyrelsen för yrkesutbildning, universitetskanslersämbetet, medicinalstyrelsen, statens institut för folkhälsan (styrelsen), statskontoret, arbetsdomstolens ordförande, kommerskollegium, sjöfartsstyrelsen, riksförsäkringsanstalten, generalpoststyrelsen, telestyrelsen, järnvägsstyrelsen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, vattenfallsstyrelsen, domänstyrelsen, lantbruksstyrelsen, försvarets civilförvaltning, chefen för försvarsstaben, försvarets fabriksstyrelse, statens biltrafiknämnd, konjunkturinstitutet, statens fritidsnämnd, delegationen för det internationella socialpolitiska samarbetet, statens avtalsnämnd, avtalsnämnden för statsägda bolag, överståthållarämbetet, länsstyrelserna i Stockholms, Södermanlands, Kronobergs, Kalmar, Blekinge, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Värmlands, Örebro, Västmanlands, Västernorrlands och Norrbottens län, domkapitlen i Uppsala ärkestift, Lunds stift och Göteborgs stift, Svenska landstingsförbundet (styrelsen), Svenska stadsförbundet (styrelsen), Svenska landskommunernas förbund (styrelsen), Landsorganisationen i Sverige, Tjänstemännens centralorganisation, Sveriges akademikers centralorganisation, Statstjänstemännens riksförbund, Svenska arbetsgivareföreningen, Svenska lantarbetsgivareföreningen, Svenska lokaltrafikföreningen, Handelns arbetsgivareorganisation, Sveriges arbetsgivareförening för hotell och restauranter, Tidningarnas arbetsgivareförening, Fastigheternas förhandlingsorganisation, Försäkringsbolagens förhandlingsorganisation, Sveriges hantverks- och småindustriorganisation, Svenska företagares riksförbund, Sveriges centrala restaurangaktiebolag, Riksförbundet landsbygdens folk, Sveriges lantbruksförbund, Kooperativa förbundet och Kooperationens förhandlingsorganisation (styrelserna gemensamt), Sveriges industriförbund, Sveriges redareförening, Sveriges köpmannaförbund, Sveriges grossistförbund, Sveriges allmänna exportförening, Sveriges husmodersföreningars riksförbund, Yrkeskvinnors samarbetsförbund, Fredrika-Bremer-förbundet, Folkpartiets ungdomsförbund, Högerens ungdomsförbund, Svenska landsbygdens ungdomsförbund, Svenska kyrkans diakonistyrelse, Frikyrkliga samarbetskommittén, Sveriges riksidrottsförbund, Skid- och friluftsförbundet, Godtemplarorden, Arbetarnas bildningsförbund, Sveriges scoutförbund, KFUM:s riksförbund och Svenska turistföreningen.

Arbetarskyddsstyrelsen har bifogat en sammanställning av yttranden från yrkesinspektörerna och specialinspektörerna, varjämte yttranden bilagts, av universitetskanslersämbetet från rektorsämbetena vid universiteten, Stockholms högskola och tandläkarhögskolorna ävensom karolinska institutets lärarkollegium, av kommerskollegium från samtliga handelskammare, av sjöfartsstyrelsen från Sveriges segelfartygsförening, Sveriges fartygsbefäls-

förening, Svenska maskinbefälsförbundet, Svenska stewardsföreningen, Södra Sveriges stuvareförbund, Norrlands stuvareförbund och Svenska hamnförbundet, av lantbruksstyrelsen från Hushållningssällskapens förbund (styrelsen), av statens biltrafiknämnd från Biltrafikens arbetsgivareförbund, av överståthållarämbetet från Stockholms stadskollegium, av länsstyrelsen i Södermanlands län från hushållningssällskapet i länet, av länsstyrelsen i Malmöhus län från drätselkammaren i Malmö och stadskollegiet i Hälsingborg, av länsstyrelsen i Norrbottens län från länsarbetsnämnden i länet, av Landsorganisationen från de anslutna förbunden, av Sveriges akademikers centralorganisation från Sveriges läkarförbund, av Svenska arbetsgivareföreningen från Svenska byggnadsindustriförbundet, Elektriska arbetsgivareföreningen, Bageri- och konditoriarbetsgivareförbundet, Glasindustrins arbetsgivareförbund, Järnbruksförbundet och Pappersmasseförbundet samt av Sveriges hantverks- och småindustriorganisation från åtskilliga till organisationen anslutna yrkesförbund.

Det stora flertalet remissinstanser, som yttrat sig över frågan huruvida en allmän arbetstidsförkortning bör komma till stånd eller ej, har i princip tillstyrkt utredningens förslag eller i vart fall inte motsatt sig det samma. I några yttranden avstyrkes, att en generell arbetstidsförkortning genomföres lagstiftningsvägen, men samtidigt uttalas sympatier för att en arbetstidsförkortning åvägbringas genom överenskommelser mellan arbetsmarknadens parter. En övervägande negativ hållning till hela frågan intages av *Sveriges redareförening* och *Svenska lantarbetsgivareföreningen*.

Innan remissorganens synpunkter rörande problemen i samband med en allmän arbetstidsförkortning framlägges kan nämnas, att i några yttranden uttalanden göres till förmån för att *arbetstidsutredningens förslag* prövas i samband med genomförandet av lagstiftning om kortare arbetstid. *Landsorganisationen* finner det sålunda önskvärt, att de av arbetstidsutredningen framlagda förslagen tas upp till avgörande i samband med genomförandet av den allmänna arbetstidsförkortningen eller snarast därefter. *Tjänstemännens centralorganisation* anser det lämpligt, att den nu föreslagna förkortningen av arbetstiden genomföres samtidigt med en revision av arbetstidsbestämmelserna på grundval av arbetstidsutredningens olika förslag.

Uppfattningen att en arbetstidsförkortning är ett starkt önskemål bland arbetstagarna bestyrkes i flera remissyttranden. Bland dem, som uttalat sig härom, märkes *Landsorganisationen*, som betonar, att kravet på en allmän förkortning av arbetstiden under den nuvarande 48-timmarsnivån under senare år vuxit sig allt starkare både i vårt land och i andra länder. Enligt *länsstyrelsen i Malmöhus län* torde dessa krav numera

ha vuxit sig så mäktiga, att starka samhällsekonomiska skäl måste kunna åberopas, därest de inte åtminstone delvis skall tillmötesgås.

Att strävandena mot kortare arbetstid står i överensstämmelse med en internationell tendens framhålles av *länsstyrelserna i Stockholms och Kronobergs län*. De arbetstidsförkortningar, som genomförts eller planeras i andra länder, utgör enligt *Landsorganisationens* mening ett ytterligare motiv för vår del att sänka arbetstiden liksom de i gynnsam riktning påverkar de ekonomiska förutsättningarna för förkortningens genomförande.

Giltigheten av satsen om att en internationell tendens till kortare arbetstider gör sig märkbar bestrides för jordbrukets vidkommande av *Svenska lantarbetsgivareföreningen*, som påpekar, att i flertalet av de länder, med vilka utredningen anställt jämförelser, jordbrukets arbetstid lämnats utanför den lagliga regleringen. Där även denna näringsgrens arbetstidsförhållanden blivit reglerade genom lagstiftning, har denna, anför föreningen, i avsevärd utsträckning tillgodosett jordbrukets behov av längre arbetstid såväl för utearbetare under vegetationsperioden som framför allt för djurskötare. På liknande sätt yttrar sig *Sveriges lantbruksförbund*.

I fråga om de skäl, som talar för en övergång till kortare arbetstid, delar det stora flertalet remissinstanser utredningens uppfattning, att skyddsmotivet inte i och för sig kan tas till utgångspunkt för genomförande av en allmän arbetstidsförkortning. Styrelsen för *statens institut för folkhälsan* understryker, att skadeverkningarna av farliga gaser eller ämnen, buller m. m. ej i väsentlig mån påverkas av en mindre förkortning av arbetstiden. Vad angår betydelsen av en arbetstidsförkortning för att motverka hets, jäkt och monotoni framhåller styrelsen, att de nämnda företeelserna till stor del är subjektivt betonade och påverkas av många faktorer, som är oberoende av arbetstiden. Det föreligger mycket litet objektivt material, som kan belysa olika omständigheters inverkan i detta hänseende. Styrelsen anslutar sig också till de sakkunnigas uppfattning, att det inte blivit styrkt, att en allmän arbetstidsförkortning på något verksamt sätt skulle kunna motverka hets, jäkt och monotoni. I fortsättningen anför styrelsen.

Sedan de sakkunniga sammanfattat sina värderingar av skyddsmotiven som argument för en allmän arbetstidsförkortning i Sverige och påpekat, att skyddsmotiven under detta århundrade inte spelat någon avgörande roll vid arbetstidsförkortning omfattande större grupper av arbetstagare, medan de ekonomiska synpunkterna alltid fått påverka bedömningen, ingår de sakkunniga på frågan, huruvida en viss generellt giltig övre gräns för den tillåtna arbetstiden i dagens läge kan motiveras av medicinska skäl. De kommer till den slutsatsen, att de inte funnit skäl för antagandet, att arbetsförhållandena — inklusive de rådande arbetstiderna — generellt sett skulle utgöra någon risk för en försämrad folkhälsa. Även om brist råder på erfarenhetsmaterial för bedömande av denna fråga, anser dock styrelsen för sin

del, att i dagens läge inga väsentliga invändningar kan resas mot de sakkunnigas ståndpunkt härutinnan. Styrelsen vill emellertid ställa frågan, huruvida icke en arbetstidsförkortning ur allmän medicinsk synpunkt dock kan vara motiverad för vissa grupper av förvärvsarbete. Detta gäller förutom äldre arbetstagare och grupper av partiellt arbetsföra i särskild grad förvärvsarbete kvinnor, som har ett hem att sköta vid sidan om sitt yrkesarbete, samt ungdom, som nyss inträtt i förvärvsarbete och som vid sidan av detta fortsätter sin utbildning.

Liknande synpunkter anföres av *karolinska institutets lärarkollegium*, som finner de sakkunnigas allmänna uppfattning i skyddsmotivfrågan bärande, då det gäller en allmän arbetstidsförkortning. Kollegiet framhåller dock, att utredningen om sjukligheten är mycket ofullständig, och anför att det därför inte torde kunna uteslutas, att det moderna arbetslivet kan medföra en ökning av vissa »jäktsjukdomar» trots att detta inte kan visas i en ökad sjuklighet, minskning av livslängden osv. Sistnämnda fråga behandlas också av *medicinalstyrelsen*, som yttrar.

Yrkesarbetet utmärks, liksom livet i det moderna samhället överhuvudtaget, av ett allt snabbare tempo; tidsfaktorn har kommit att spela en allt större roll. Detta medför onekligen vissa hälsorisker. Det torde få anses ådagalagt, att jäkt och därmed förenade psykiska påfrestningar kan medverka till uppkomsten av allvarliga risker för individens liv och hälsa. Det är dock icke sannolikt, att detta sammanhänger med, att arbetstiden är för lång. Det kan finnas en strävan att på kortast möjliga tid medhinna största möjliga antal arbetsuppgifter, men det kan också vara en strävan att efter ordinarie arbetstidens slut genom bisysslor öka sina inkomster. Enligt styrelsens uppfattning spelar sådana moment en större roll än arbetstidens längd och det kan i vart fall icke anses vara ådagalagt, att den nuvarande arbetstiden skulle i hälsohänseende vara skadlig för befolkningen i dess helhet.

De individuella möjligheterna att anpassa sig efter den allmänna rytmstegringen är emellertid varierande. Detta gäller både de yrkesarbetande och andra samhällsmedlemmar. Inom yrkesarbetet bidrager, som de sakkunniga påpekar, särskilt ett förhållande till att jaga upp arbetstakten, nämligen prestationslönesystemet, ackorden. För flertalet yrkesarbetande torde likväl ett sådant system för betalning av arbetsinsatserna överensstämma med de egna önskningarna och det torde icke heller kunna visas, att deras hälso-tillstånd blir lidande härpå. Det är emellertid otvivelaktigt, att andra arbetande — särskilt de som har svårt att »hinna med» — utsätts för vissa påfrestningar och icke känner sig väl till mods därav. Till hjälp för dessa bör industripsykologin kunna ge god vägledning, i synnerhet om det gives tillfälle till individuella bedömningar av de arbetssökande.

Medicinalstyrelsen fäster också uppmärksamheten på, att fritiden inte alltid utnyttjas på ett hälsobefrämjande sätt, och anför.

För många är en ökad fritid lockande huvudsakligen därför, att de får mera tid för förströelser, idrott och friluftsliv eller för självstudier och annan andlig odling. Genom den stimulans detta ger, kan ett sådant motiv för arbetstidsavkortning anses bärande ur hälsosynpunkt. Detta kräver dock ökade insatser från samhällets sida i form av lämpliga fritidsanordningar.

— Fritidssysselsättningar, däribland även friluftsliv och kroppsövningar i idrottsligt syfte, kan å andra sidan gå till överdrift eller bedrivas i sådana former, att resultatet blir det motsatta mot rekreation. Det torde inte råda något tvivel om, att det i vårt land finns åtskilliga personer, för vilka fritiden nu medför ökad trötthet och påfrestningar på hälsan. Under hand har uppgivits, att detta kan avläsas ur en ökad sjuklighet och stegrad olycksfallsfrekvens i början av arbetsveckan.

Dessa avigsidor av fritidsproblemet får emellertid icke undanskymma värdet av en tillräcklig avkoppling från förvärvsarbetet. Om fritiden tillvaratages på rätt sätt — det vill säga om den verkligen blir en *arbetsfri* tid — är den otvivelaktigt hälsobefrämjande och ökar vår vitalitet och arbetskapacitet.

I flera yttranden framhålles, att om en arbetstidsförkortning till någon del skall kunna kompenseras genom ökade arbetsinsatser från arbetstagar-nas sida, blir ett hetsigare arbetstempo följdén och att vinsten för arbetstagar-nas av reformen därför kan bli mindre än man väntat. På sådant sätt uttalar sig *länsstyrelsen i Södermanlands län*, vilken anser, att skyddsmotiv stundom rent av kan tala emot arbetstidsförkortningen, *Fredrika-Bremerförbundet* samt *Sveriges arbetsgivareförening för hotell och restauranter*. Sistnämnda sammanslutning menar, att man i detta sammanhang inte får förbise att lagstiftningen i högre grad än tidigare kan bli ineffektiv genom att arbetstagar-nas på sin fritid åtar sig extraarbete. Angelägenheten av att tendensen till dubbelarbete inte förstärkes genom en arbetstidsförkortning, så att den gynnsamma effekten av förkortningen motverkas, betonas också av *Sveriges läkarförbund*. Förbundet anser vidare, att en daglig arbetstid av nio timmar, som kan bli aktuell vid övergång till femdagarsvecka, är ägnad att inge betänkligheter. På liknande sätt uttalar sig *Statstjänstemännens riksförbund*. *Statens avtalsnämnd* anser, att den strävan att förkorta raster-nas, som torde kunna förväntas därest femdagarsvecka med nio timmars arbetsdag mera allmänt skulle genomföras, direkt strider mot arbetarskyddslagstiftningens syfte och motverkar de vinster, som arbetstidsförkortningen skulle kunna medföra ur skyddssynpunkt.

Behovet av arbetstidsnedskärning för vissa grupper inom samhället understrykes i en del yttranden, varvid särskilt uppmärksammas förvärvsarbetande kvinnor, som även har att förestå ett hem och vilkas arbetsdag allmänt anses vara alltför lång. *Medicinalstyrelsen* anser sålunda, att en avkortning av deras dag i yrkesarbetet vore en från medicinsk synpunkt önskelig reform, men påpekar samtidigt, att en lösning av detta problem i många fall ej kan nås utan att möjligheterna till deltidsarbete ökas. *Fredrika-Bremerförbundet* uttalar, att en arbetstidsförkortning bör vara till stort gagn för denna grupp.

Mot uppfattningen att skyddssynpunkterna är av mera underordnad betydelse som motiv för en arbetstidsförkortning vänder sig *länsstyrelsen i Kronobergs län*, som anser det obestridligt, att det alltmer uppdrivna tempot

i industrin och trafiken, ackordsjaktet, enformighet och skiftarbete aktualiserat behovet av ökad avkoppling från arbetet och längre vila. Härtill kommer, att bostadsbristen under senare år i många fall medfört en förlängning av resorna till och från arbetsplatsen, vilket inkräktat på tiden för vila, kulturell verksamhet, utbildning och förströelse. *Länsstyrelsen i Västmanlands län* finner, att det är ett intresse av icke ringa vikt, att skyddsproblemen ägnas tillbörlig uppmärksamhet i samband med frågorna om arbetstidens längd och förläggning.

Åsikten att den ökade fritid, som följer med en arbetstidsförkortning, innebär en social vinning för människorna återkommer i många yttranden. Så uttalar sig exempelvis *Svenska stadsförbundet*. *Domkapitlet i Göteborg* yttrar, att den ökade fritiden, om den användes rätt, är en vinning för folkets andliga välfärd, och fäster sig särskilt vid att förslaget öppnar möjlighet till fria lördagar, till vilka sammanträden, idrottstävlingar m. m. kunde förläggas i stället för som nu till söndagarna. Liknande synpunkter företrädes av *domkapitlet i Lund*, *Frikyrkliga samarbetskommittén*, *KFUM:s riksförbund*, *Högerns ungdomsförbund* och *Sveriges riksidsrottsförbund*. *Svenska landsbygdens ungdomsförbund* framhåller de ökade möjligheter, som kommer att kunna beredas den förvärvsarbetande ungdomen att genom fritidsstudier förkovra sig i sitt yrke och den vägen förbereda sig för en ännu bättre insats i produktionslivet. De ökade möjligheterna för folkbildningsarbetet, föreningslivet, ungdoms- och fritidsorganisationerna påpekas av flera remissinstanser, t. ex. *Arbetarnas bildningsförbund* och *KFUM:s riksförbund*. *Svenska företagares riksförbund* anför som sin åsikt att ökad fritid för flertalet människor är förutsättningen för en allsidigare personlighetsutveckling och ett ökat engagemang i samhällelig verksamhet.

Bland skälen för en arbetstidsförkortning betonas i en del yttranden önskvärdheten av en utjämnning mellan olika arbetstagargrupper i vad avser arbetstidens längd. *Länsstyrelsen i Värmlands län* yttrar, att den omständigheten att det redan nu finns betydande grupper, som har kortare arbetstid än 48 timmar i veckan, talar för att man genom en begränsning av arbetstiden söker åstadkomma större likformighet mellan olika arbetstagargrupper. Utjämningskravets berättigande framhålles också av *länsstyrelsen i Örebro län*, *Riksförbundet landsbygdens folk*, *Folkpartiets ungdomsförbund* och *Högerns ungdomsförbund*.

Utgjämningskravets sammanhang med andra frågeställningar i förbindelse med en arbetstidsförkortning påpekas av *Statstjänstemännens riksförbund*, som anför.

Utredningen framhåller på tal om strävandena till utjämnning av arbetstiden mellan olika grupper, hurusom skillnaderna mellan arbetare och tjänstemän kommit alltmer i blickpunkten även av andra skäl än arbetstiden. Olikheter i pensionshänseende, sjuk- och semesterförmåner m. m. bidrar till att förstärka denna strävan. De sakkunniga går emellertid icke

närmare in på utjämningens konsekvenser i lönehänseende, vilket i det berörda sammanhanget ej heller varit påkallat. Det göres endast det uttalandet, att lönerna kommer in i bilden, varpå det sägs att det gärna anföres att tjänstemännens löner avvägs med hänsyn till den kortare arbetstiden.

Vad de sakkunniga anført rörande skiljaktigheterna och därav följande krav på utjämning av dessa, återger enligt SR:s mening på ett riktigt sätt den aktuella situationen, sedd framför allt ur de statsanställdas synpunkt. Det kan sålunda konstateras, vilket även tidigare framhållits av SR i andra sammanhang, att de förmåner statstjänstemännen sedan gammalt tillförsäkrats, blivit — för att använda ett milt uttryck — alltmer naggade i kanten, reellt såväl som relativt sett. En stark utjämning har sålunda efter hand ägt rum och härom vore måhända från statstjänstemännens sida intet att invända, om denna utveckling såges endast ur social synvinkel. Betraktas frågan däremot från intressesynpunkten, vilket måste anses fullt berättigat, blir bilden en helt annan.

Uttalande av liknande innebörd göres av *Svenska företagares riksförbund*.

På en del håll antages, att arbetstidsbortfallet för de anställda vid en arbetstidsförkortning kommer att mötas med ökad arbetsinsats av företagarna själva. *Lantbruksstyrelsen* yttrar, att den skillnad som redan nu råder i fråga om arbetstidens längd mellan arbetstagare i allmänhet och jordbrukare på små och medelstora jordbruk genom reformen kommer att förstoras och att den sociala utjämningen i fråga om arbetstidens längd inte kan väntas komma att omfatta jordbrukarna och deras familjer. På liknande sätt uttalar sig *länsstyrelsen i Södermanlands län*, *Sveriges lantbruksförbund* och *Riksförbundet landsbygdens folk*.

Remissinstanserna delar i stort sett utredningens uppfattning att spörsmålet om arbetstidens längd väsentligen är en fråga om arbetstagarnas värdering av fritiden i förhållande till andra beståndsdelar i levnadsnivån såsom inkomster, sociala förmåner osv. och att valet står mellan att tillgodogöra sig den fortgående ökningen av samhällets resurser i form av ökad fritid eller ökad tillgång på nyttigheter av annat slag. Denna åsikt uttalas bl. a. av *länsstyrelsen i Södermanlands län*, vilken anför.

De sakkunniga ha enligt länsstyrelsens mening på ett mycket klarläggande sätt redogjort för sin uppfattning om den ekonomiska innebörden av en arbetstidsförkortning. Fritiden räknas därvid till den materiella levnadsnivån, och arbetstidsproblemet anses närmast innefatta frågan om ett val mellan ökad fritid, å ena sidan, och å andra sidan högre inkomst, som medger stegrad förbrukning av varor och tjänster, då det gäller att utnyttja produktionsutvecklingen för en höjning av levnadsnivån. Mot detta betraktelsesätt torde från angivna utgångspunkter icke i princip vara något att invända. Man får därvid förutsätta, att vid detta val fritidsalternativet anses innefatta icke endast det negativa: frihet från arbete, utan också positivt en användning av den lediga tiden, som för den enskilde ter sig angelägnare än den möjlighet till ökad förbrukning, som han i stället går

miste om. Emellertid måste ju i så fall ett lagstadgande av arbetstidsförkortningen innebära, att man utesluter det nyss avsedda val, som eljest varit möjligt. Denna konsekvens framstår såsom ganska betänklig för arbetstagarnas del, om de sakkunniga skulle ha rätt i sin åsikt, att den enskilde sannolikt beräknar priset på ökad fritid vid en allmän arbetstidsförkortning alltför lågt och att hans önskemål om frilid kanske skulle förändras, om han kände till det verkliga priset.

Svenska landskommunernas förbund understryker kraftigt de sakkunnigas konstaterande, att en förkortning av arbetstiden innebär, att man väljer ökad fritid på bekostnad av annan konsumtion och att sålunda varje arbetstidsförkortning begränsar möjligheterna för medborgarna att i annan form få del av ett förbättrat produktionsresultat, och ett liknande uttalande göres av *Svenska arbetsgivareföreningen*. *Landsorganisationen* anför, att det för fackföreningsrörelsen alltid måste vara en avvägningsfråga hur den höjda produktiviteten och levnadsstandarden skall tas i anspråk för rörelsens medlemmar. Avvägningen är i dagens situation den, att införandet av en kortare arbetstid för den fackliga rörelsen ter sig som en av de mest angelägna sociala reformerna inom samhället. *Sveriges centrala restaurang-aktiebolag* yttrar, att det inte torde kunna dragas i tvivelsmål, att fritiden av ett mycket stort antal människor tillmättes ett allt större värde, och accepterar utredningens bedömning att man häri har att söka det avgörande motivet för en arbetstidsförkortning. *Tjänstemännens centralorganisation* anför i denna fråga.

De sakkunniga har ingående diskuterat olika i den allmänna debatten anförda skäl för en förkortning av arbetstiden och har härvid funnit, att en arbetstidsförkortning är angelägen främst med hänsyn till arbetstagarnas värdering av fritiden. Grunden för sakkunnigas betraktelsesätt är att ökad fritid kan ses som ett sätt bland flera andra att ge arbetstagarna delaktighet i det förbättrade produktionsresultatet. TCO vill för sin del instämma med vad utredningen härutinnan anför och erinra om att ett sådant betraktelsesätt har hävd inom tjänstemannagrupperna. Det förhållandet, att flertalet grupper av tjänstemän redan i dagens läge har kortare arbetstid än 48 timmar per vecka, kan ses som ett uttryck för att ifrågavarande grupper vid valet mellan å ena sidan fritid och å andra sidan andra sätt för delaktighet i det förbättrade produktionsresultatet i stor utsträckning valt den förstnämnda vägen.

Liknande synpunkter anføres av *Svenska företagares riksförbund*.

En central ställning i remissinstansernas behandling av utredningens förslag intar frågan huruvida det föreligger s a m h ä l l s e k o n o m i s k a f ö r u t s ä t t n i n g a r för en allmän arbetstidsförkortning i vårt land. Vid diskussionen härom synes man genomgående räkna med att en lagstiftning om allmän arbetstidsförkortning kommer att slå igenom även på områden, som formellt inte omfattas av lagstiftningen. Direkta uttalanden härom förekommer i yttrandena från *socialstyrelsen*, *överstyrelsen för yrkesutbildning*, *medicinalstyrelsen*, *generalpoststyrelsen*, *järnvägsstyrelsen*,

väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, vattenfallsstyrelsen, domänstyrelsen, försvarets civilförvaltning, statens biltrafiknämnd, statens avtalsnämnd, Svenska stadsförbundet, Tjänstemännens centralorganisation, Statstjänstemännens riksförbund och Riksförbundet landsbygdens folk.

Den allmänna inställningen bland flertalet remissinstanser till de verkningar, som en arbetstidsförkortning kan komma att medföra, återspeglas i följande uttalande av *arbetsmarknadsstyrelsen*.

Det är svårt att avgöra, hur en förkortning av arbetstiden kommer att påverka produktion och sysselsättning. Styrelsen anser dock, att övervägande skäl talar för de sakkunnigas enhälliga slutsats, att en nedsättning av den genom ifrågakvarande arbetstidslagstiftning reglerade arbetstiden med tre timmar per vecka under gynnsamma betingelser skall kunna genomföras utan svårigheter av sådan art, att de bör föranleda betänkligheter, men att det är möjligt, att en arbetstidsförkortning av denna storlek i vissa lägen kan vålla relativt betydande anpassningssvårigheter. Styrelsen ansluter sig till de sakkunnigas uttalande, att det är lämpligt att genomföra förkortningen successivt, om man i största möjliga utsträckning vill undvika de riskmoment, som finns beträffande produktionsbortfall, konjunkturutveckling och olika företags anpassning till kortare arbetstid.

Länsstyrelsen i Örebro län anser, att de stora tekniska framstegen och den ständigt fortgående rationaliseringen inom näringslivet samt den därav följande höjningen av produktiviteten utan tvivel bör kunna möjliggöra en arbetstidsförkortning. Även *Landsorganisationen* är övertygad om att en arbetstidsförkortning av föreslagen storlek kan genomföras inom ramen för vår framtida produktionsutveckling. Övervägande optimistiskt uttalar sig också *Svenska företagares riksförbund*, som anför.

Som utredningen påvisar är det omöjligt att annat än teoretiskt diskutera hithörande frågeställningar. Förbundets medlemmar kan sålunda icke med någon större grad av säkerhet taga ställning till följderna för det egna företaget av en arbetstidsförkortning med t. ex. tre timmar per vecka, då resultatet för det enskilda företaget är beroende av så många andra faktorer, främst den allmänna pris- och kostnadsutvecklingen, beskattningsförhållandena och arbetsmarknadsläget. Erfarenheterna från utlandet, varom betänkandet ger visst om än mycket begränsat besked, synes tyda på att den »optimala» arbetstiden ännu icke är uppnådd i vårt land. Man torde alltså icke behöva hysa alltför allvarliga betänkligheter från samhällsekonomisk synpunkt mot en förkortning av den nuvarande lagfästa arbetstiden.

Utredningens antagande att den årliga produktivitetsökningen inom näringslivet under den närmaste framtiden skall uppgå till ungefär tre procent synes *länsstyrelsen i Kronobergs län* vara alltför optimistiskt. *Länsstyrelsen* förmenar därför, att den övergångstid, under vilken produktionsbortfallet på grund av arbetstidsförkortningen återhämtas av företagen, kan bli både längre och mera påfrestande än vad utredningen räknat med.

Länsstyrelsen i Södermanlands län, vilken såsom framgår av det följande avstyrkt att en allmän arbetstidsförkortning genomföres lagstiftningsvägen, anför bl. a.

Utredningen beräknar, att ökad fritid enligt förslaget i ogynnsammaste fall skulle medföra ett produktionsbortfall motsvarande högst två eller möjligen tre års normal produktionsstegring per sysselsatt. Detta antagande må i och för sig vara riktigt men utesluter ju icke, att en arbetstidsförkortning, så länge den tillämpas, ständigt inverkar fördröjande på den totala produktionen och därmed på den investeringsökning, som eljest kunnat åstadkommas. Med tanke på de stora och i vissa fall trängande investeringsbehov, som föreligga, anser länsstyrelsen därför att verkningarna av en arbetstidsförkortning måste bli mycket otillfredsställande ur samhälls-ekonomisk synpunkt.

Med hänsyn till den penningvärdesförsämring, som ägt rum och alltjämt hotar, och inför de ogynnsamma följder detta förhållande haft på sparandet och sparviljan råder säkerligen icke någon meningsskiljaktighet om att alla krafter måste förenas i strävan att upprätthålla ett stabilt penningvärde. Såsom de sakkunniga framhållit bör man emellertid räkna med att en allmän arbetstidsförkortning kan få vissa oförmånliga verkningar på penningväsendets område. Detta synes bli fallet, om ett av arbetstidsförkortningen framkallat produktionsbortfall leder till höjda varupriser och dessa prishöjningar i sin tur föranleda lönestegringar. Även andra konsekvenser av arbetstidsförkortningen torde komma att verka i samma riktning. Beträffande företag, som äro så belägna, att de nödgas sörja för bostäder åt personalen, uppkomma ökade kostnader för bostadsanskaffning, vartill komma kostnadsökningar för sociala anordningar av olika slag. Behovet av ökad arbetskraft för serviceyrken och kommunikationsinrättningar, som enligt sin natur icke kunna kompensera förkortningen av arbetstiden med ökad arbetsintensitet, är givetvis även en kostnadsstegrande och därmed inflationsdrivande faktor. På olika sätt kan alltså den föreslagna reformen medföra risker för inflation.

Svenska lantarbetsgivareföreningen anser det innebära en övervärdering av våra ekonomiska resurser att i en tid då andra utomordentligt kostnadskrävande sociala reformer övervägs — exempelvis pensionsreformen — genomföra en arbetstidsförkortning. Enligt föreningens mening kan man inte bortse från att även vid nuvarande arbetstidsvolym produktionen på flera betydelsefulla områden visat klara tendenser att stagnera.

Svenska arbetsgivareföreningen yttrar till en början följande.

Som grundläggande förutsättning för arbetstidsförkortningen måste enligt föreningens mening gälla, att densamma genomföres på ett sådant sätt, att kostnaderna icke gå utöver ramen för de ökade resurser, som kunna erhållas genom den framtida produktionsutvecklingen. Arbetstidsförkortningen bör nämligen — såsom även i utredningen anföres — ses som en av flera möjligheter att tillgodogöra medborgarna den standardhöjning som föranledes av dessa ökade resurser. Ytterligare måste följaktligen krävas, att en noggrann avvägning sker mellan en arbetstidsförkortning och övriga aktuella eller planerade sociala reformer, som också taga i anspråk sin del av utrymmet för standardökning. Dessa primära synpunkter kunna enligt föreningens mening ej nog kraftigt understrykas och de äro av avgörande betydelse för arbetstidsförkortningens samhällsekonomiska verkningar, vilka föreningen inledningsvis vill något beröra.

Efter att ha anfört ett uttalande i en rapport från Internationella arbetsbyrån om arbetstidsförkortning fortsätter föreningen.

Det kan med fog påstås, att den situation som Internationella arbetsbyrån i rapporten karakteriserar som särskilt ogynnsam för genomförandet av en arbetstidsförkortning, nämligen en oförmånlig handelsbalans, ett starkt inflationstryck och ett särskilt stort behov av ökade industriella investeringar, ganska väl svarar mot vårt lands nuvarande läge. När föreningen ändå icke ansett sig vilja avstyrka en arbetstidsförkortning är det under starkt framhävande av att reformen icke får medföra den verkningen, att situationen i sagda avseenden än mer förvärras med minskad produktionsökning som följd. I detta sammanhang förtjäna följande synpunkter att framhållas.

Den tekniska och industriella utvecklingen under de närmaste åren kommer att ställa allt större krav på svensk industri inte minst ur den för hela folkhushållet viktiga synvinkeln, att vårt land oundgängligen måste söka bibehålla och om möjligt förbättra sin internationella konkurrenskraft. Redan härav följer, att behovet av investeringar inom exportindustrierna är stort. Även för hemmamarknadsindustrierna äro emellertid de ökade investeringarna en av de direkta förutsättningarna för att en allmän produktionsökning med ökade resurser för samhället i dess helhet skall kunna skapas — resurser som skola kunna utlagas t. ex. i form av förkortad arbetstid. För att kunna praktiskt anpassa sig till en minskad arbetstid komma förelagen vidare sannolikt i flertalet fall att bli nödsakade att vidtaga nyinvesteringar. Det är dock att märka, att en arbetstidsreform kan verka fördyrande på investeringar över huvud taget därigenom att arbetskraft och material bli dyrare samt att nuvärdet hos investeringsprojekten sjunker genom minskad effektivitet hos kapitalet. Av det ovan sagda följer, att en primär förutsättning för att en produktionsökning över huvud taget skall kunna äga rum är, att näringslivet måste kunna räkna med ett positivt intresse från statsmakternas sida, då det gäller att skapa gynnsammare investeringsbetingelser. Enligt föreningens uppfattning kräves därför, att investeringsavgiften redan nu avskaffas för att möjliggöra omedelbart ökad rationalisering. Därjämte måste den nu höga företagsbeskattningen lindras. Därest dessa åtgärder icke vidtagas, kan det på mycket goda grunder ifrågasättas, om något utrymme för reformen kan skapas och om vårt näringsliv kan motverka det »hack» eller den tillbakagång i produktionsutvecklingen som arbetstidsförkortningen kommer att medföra.

Vidare måste även ur andra synvinklar vårt lands konkurrensförhållanden till utlandet observeras. Utvecklingen i våra främsta konkurrentländer måste uppmärksam följask beträffande såväl den allmänna konjunkturen som arbetstidens längd. Det är oundgängligen nödvändigt, att vårt land, som baserar sin höga standard på produktion, förädling och försäljning av internationella stapelvaror i konkurrens med jämnstarka andra producenter, ej försämrar sitt internationella konkurrensläge under de labila förhållanden som nu äro och för överskådlig framtid torde bli rådande. Det är väsentligt, att den ekonomiska politiken utformas så, att förutsättningarna för en bibehållen konkurrenskraft skapas.

Det är möjligt, att såväl de arbetstagare, som på grund av lagstiftningen erhålla förkortad arbetstid, som sådana arbetstagare, som redan tidigare erhållit en arbetstid om 45 timmar eller lägre per vecka, komma att resa krav på lönekomensation för arbetstidsbortfall eller försämrad relativ arbetstid. Föreningen finner det angeläget framhålla, att möjligheten till löne-

ökningar liksom under sedvanliga förhållanden måste bedömas uteslutande med hänsyn till produktionsutvecklingen och förefintliga anspråk på nationalprodukten av annan art än privat konsumtion. Dessa förhållanden måste givetvis påverka föreningens inställning till lönespörsmålen under övergångstiden. Utrymmet för lönestegringar blir självfallet lägre vid en arbetstidsförkortning än om en sådan ej inträffat. Detta har ju för övrigt klart framhållits av utredningen, som reducerat frågeställningen till ett val mellan fritid och pengar.

De svårigheter, som kan antagas komma att möta näringslivet vid en allmän arbetstidsförkortning, har belysts av åtskilliga remissorgan. Utöver vad som framgår av de redan citerade yttrandena, har rörande detta och därmed sammanhängande spörsmål i huvudsak förekommit följande.

Enighet synes råda om att man måste sträva efter att undvika produktionsminskning som en följd av arbetstidsförkortningen. Det problem, som i detta sammanhang tilldrar sig den största uppmärksamheten, gäller arbetskraften.

Angående arbetstidsförkortningens inverkan på arbetskraftsbehovet i stort yttrar *arbetsmarknadsstyrelsen*.

Som utredningen framhållit, är verkan av den föreslagna arbetstidsförkortningen på olika näringars arbetskraftsbehov synnerligen svår att bedöma. Detta så mycket mer som den ordinarie arbetstidens längd ytterst blir beroende av överenskommelser mellan parterna på arbetsmarknaden. En allmän successivt genomförd arbetstidsförkortning i enlighet med utredningens förslag torde dock inte medföra några stora förändringar i näringslivets totala efterfrågan på arbetskraft. Skiftningarna i konjunkturläget år från år — även inom ramen för en i huvudsak full sysselsättning — och de strukturella förskjutningarna i arbetskraftens yrkessammansättning och fördelning på olika näringsområden torde i detta fall haft och komma att ha större betydelse.

Uppenbart är emellertid, att en arbetstidsförkortning av föreslagen omfattning kan vålla rekryteringssvårigheter inom vissa områden, där det med hänsyn till produktionsutvecklingen och verksamhetens art framstår som särskilt angeläget att söka kompensera arbetstidsförkortningen genom en ökning av arbetsstyrkan. Så kan exempelvis bli fallet inom exportindustrier och vissa servicenäringar framförallt sådana där drifttidens längd nödvändiggör skiftarbete. Styrelsen kommer att fortlöpande ägna uppmärksamhet åt bl. a. de rekryteringsproblem som en arbetstidsförkortning kan komma att skapa på olika områden.

Svårigheter att tillgodose arbetskraftsbehoven inom olika offentliga verksamhetsområden förutses av *statens avtalsnämnd*, som anför.

Inom serviceområdena och framför allt då inom trafikområdena måste driften i allmänhet upprätthållas kontinuerligt under veckans alla dagar oberoende av arbetstidsförhållandena inom näringslivet i övrigt. Svårigheterna att rekrytera arbetskraft till dessa områden till följd av den mindre attraktiva arbetstidsförläggningen torde i händelse av en mera allmän övergång på arbetsmarknaden till femdagarsvecka komma att skärpas. En av-

kortning av arbetstiden för trafikpersonalens del torde vidare — i varje fall inom statens järnvägars och postverkets biltrafikrörelser — i första hand behöva kompenseras genom en utökning av antalet anställda. Med hänsyn till lönekostnadernas stora andel i driftkostnaderna på förevarande områden torde härigenom väsentliga fördyringar komma att uppstå. Redan nu äro personalkostnaderna mycket höga icke minst med hänsyn till att arbetstiden i stor utsträckning måste förläggas till s. k. obekväm arbetstid, under vilken tid särskilda ersättningar utgå. Det torde icke kunna uteslutas, att en allmän arbetstidsförkortning och en övergång till femdagarsvecka kan komma att medföra att ytterligare arbetstid kan komma att betraktas såsom obekväm, varvid ytterligare kostnadsökningar uppkomma på dessa områden. Möjligheterna att minska arbetstidsbortfallets olägenheter genom övergång till ökat skiftarbete torde inom här avsedda grenar av statsdriften kunna bedömas såsom väsentligt mindre än inom den statliga verkstadsindustrin. Möjligheterna till en automatisering av verksamheten synas också i regel betydligt mindre än på andra områden. Det torde därför kunna förväntas, att en arbetstidsförkortning på dessa områden kommer att medföra, att servicen måste försämrats eller att taxorna måste höjas.

Vad därefter angår den statliga anläggningsverksamheten torde även på detta område vissa speciella olägenheter böra framhållas. Anläggningsarbetena äro ju praktiskt taget uteslutande utomhusarbeten, som för sitt fortgående äro beroende av väderleks- och belysningsförhållanden. Till följd härav föreligga vissa svårigheter att bedriva verksamheten i full utsträckning under vinterhalvåret, främst då i norra Sverige, medan arbetsbelastningen däremot är mycket stor under sommarhalvåret. Härigenom uppkommer behov av en utökning av arbetskraften under sommarhalvåret, ett behov, som vid en framtida arbetstidsförkortning torde komma att bli en mera framträdande. Behovet av utökad arbetskraft möts härvid dels av svårigheten att rekrytera folk under denna del av arbetssäsongen, en svårighet som redan nu är markerad, dels av problemet med arbetskraftens sysselsättning under vinterhalvåret och nödvändigheten av att friställa stora delar av arbetsstyrkan under den årstid, då arbetsstillgången är mindre än eljest för denna kategori av arbetstagare.

Vad slutligen angår den stora del av den statliga verksamheten, som bedrivs inom försvaret, torde de allmänna synpunkter, som i det föregående redovisats, i stort sett äga giltighet även inom detta område.

De av statens avtalsnämnd anförda synpunkterna understrykes i yttrandena från *generalpoststyrelsen*, *järnvägsstyrelsen*, *väg- och vattenbyggnadsstyrelsen*, *vattenfallsstyrelsen*, *chefen för försvarsstaben*, *försvarets civilförvaltning* och *Svenska lokaltrafikföreningen*. Även *telestyrelsen* uttalar sig på samma sätt och påpekar, att förkortningen av arbetstiden kan väntas komma att leda till intensifierad verksamhet inom näringslivet med ökat behov av teletjänster som följd och att den ökade fritiden kan medföra ökning i privatsamtalsfrekvensen.

Vad angår sjuk- och hälsovården anför *medicinalstyrelsen*, att inom kroppssjukvården brist alltjämt råder på sjuksköterskor. Utvecklingen inom sjukvården går mot proportionell ökning av antalet sjuksköterskor, så att man på många håll måste förstärka sjuksköterskebeståndet oavsett

en eventuell arbetstidsförkortning. För att tillgänglig arbetskraft skall kunna tillvaratas måste större elasticitet i tjänstgöringsschemata vid sjukhusen åstadkommas, vilket kräver utökning av den personal, som har personalledningen om hand. Först omkring 1965 beräknar styrelsen att beträffande sjuksköterskor balans uppstått mellan tillgång och efterfrågan. Dessförinnan är enligt styrelsens mening arbetstidsförkortning för deras del inte möjlig. Även sjukvårdsbiträdeskåren kommer att behöva utökas. På sinnessjukvårdens område måste en förkortning av arbetstiden medföra en betydande personalökning utöver den som betingas av planerad upprustning av vården. Inom folktandvården blir en utökning av tandsköterskor och tandtekniker nödvändig. Personalförstärkningar behövs också inom distriktsvården och den del av hälsovården, som åvilar hälsovårdsnämnderna. I fråga om sjukhuspersonalen anföres liknande synpunkter av Svenska landstingsförbundet och Svenska landskommunernas förbund framhåller, att en arbetstidsförkortning kommer att öka personalbehovet vid ålderdomshemmen, särskilt de medelstora och minsta.

För lantbrukets och trädgårdsodlingens vidkommande yttras följande av Svenska lantarbetsgivareföreningen.

Särskilt för jordbruket och trädgårdsodlingen med dessa näringars alltmåra utpräglade säsongmässighet och därav betingade större arbetskraftsbehov under sommarhalvåret, torde svårigheterna att erhålla arbetskraft i erforderlig omfattning bli mycket stora. Mekaniseringen har ytterligare minskat arbetsbehovet under vintern, varför behovet av olika arbetstid under skilda årstider kan anses vara större nu än förr. Liknande verkan har förskjutning i produktionsinriktning från animalisk produktion till handelsväxtodling medfört. Redan för närvarande ha såväl jordbruk som trädgårdsnäring svår bemästrade problem, när det gäller att tillgodose sitt behov av arbetskraft. Sålunda är knappheten på kompetenta djurskötare och traktorförare samt yrkeskunniga trädgårdsarbetare särskilt besvärande. Så mycket större måste dessa svårigheter bli vid ett genomförande av den föreslagna arbetstidsförkortningen, då de båda näringarna måste minska sitt arbetskraftsbehov ej blott med vad som svarar mot inskränkningen av antalet arbetstimmar per vecka utan *därutöver också med den arbetskraft som drages över till andra näringar*. Man måste nämligen ha det faktum för ögonen, att jordbruk och trädgårdsodling därutöver — såsom låglönenäringar — komme att bli den källa, ur vilken näringslivet i övrigt främst kommer att hämta arbetskraft för neutralisering av sitt minskade antal arbetstimmar per vecka. Därtill kommer det förhållandet, att *medelåldern bland jordbrukets anställda är relativt hög*, vilket medför en procentuellt stor avgång av arbetskraft. Vidare måste man räkna med att den förlängda skoltiden kommer att minska arbetskraftsutbudet i vad avser ungdomarna.

De särskilda svårigheterna för handeln och andra servicenäringar utvecklas i yttrandet från *Handelns arbetsgivareorganisation*, som understryker, att servicenäringarna i många fall är stadda i snabb utveckling. Efter att ha återgivit varudistributionsutredningens beräkning att handelns ytterligare behov av arbetskraft under kommande tioårsperiod kommer att belöpa

sig till omkring 100 000 personer framhåller organisationen, att rationaliseringsverksamheten inom distributionen måste fortsättas i oförminskad takt. Emellertid kan, anför organisationen, olika slag av rationaliseringsåtgärder inte lösa arbetstidsförkortningens problem eftersom man hela tiden måste räkna med kundernas önskemål om drifttidens längd och förläggning. Organisationen fortsätter.

Man ställes då inför frågan, vad som kommer att ske i fråga om drifttiden i samband med en arbetstidsförkortning. Det torde enligt organisationens åsikt vara realistiskt att räkna med, att den tendens till längre öppet-hållande, som redan nu kunnat förmärkas, ytterligare kommer att förstärkas. Om nämligen 45-timmarsveckan för vissa övriga näringsgrenar får formen av en 9-timmars arbetsdag måndag t. o. m. fredag och fria lördagar, ligger det nära till hands att antaga, att behovet av ett ökat öppethållande på kvällstid blir starkare, samtidigt som den redan nu förefintliga toppbelastningen på lördag i flera detaljhandelsbranscher ytterligare markeras. Att tillämpa lördagsstängningen inom detaljhandeln torde få betraktas som uteslutet med hänsyn till allmänhetens behov. Här skisserade drifttider komma självfallet att ytterligare skärpa arbetskraftsproblemet för handeln.

Drifttidsproblemet skulle givetvis i och för sig kunna lösas genom skifttjänstgöring och ökat anlitande av deltidanställda. Möjligheterna att införa skifttjänstgöring äro dock begränsade, och vad de deltidanställda beträffar, komma svårigheterna att skaffa dylik arbetskraft säkerligen att ytterligare öka vid en arbetstidsförkortning.

Det bör i detta sammanhang klart sägas ifrån, att handeln icke med nuvarande starkt pressade marginaler kan bära de med en arbetstidsförkortning förenade kostnadsökningarna. Dessa måste oundvikligen täckas genom en höjning av marginalerna och därmed också en höjning av konsumentpriserna.

Åsikter av liknande slag företrädes i yttrandena från *styrelserna för Kooperativa förbundet och Kooperationens förhandlingsorganisation* samt *Sveriges köpmannaförbund. Sveriges hantverks- och småindustriförbund* yttrar, att arbetstidsförkortningens följder för serviceyrkena kan aktualisera frågan om införande av jourtjänst inom vissa branscher, och fortsätter.

Som exempel på dylika yrken kan nämnas bilverkstäderna och glasmästerierna. Organisationen anser sig f. n. icke kunna taga ställning till utformningen av en dylik jourtjänst men vill ifrågasätta, om det icke skulle vara möjligt med lokala överenskommelser på resp. orter mellan de där belägna företagen inom nämnda branscher. Genom dylik jourtjänst skulle arbetet underlättas för nämnda företag utan att därför allmänhetens krav på berättigad service behövde eftersättas.

Problemet angående drifttidens anpassning efter arbetstiden behandlas också av *Sveriges arbetsgivareförening för hotell och restauranter* samt *Sveriges centrala restaurangaktiebolag*, som påpekar att utvägen att genom inskränkningar i drifttiden motverka ökad efterfrågan på arbetskraft i allmänhet inte står till buds inom hotell- och restaurangnäringarna. Särskilt om femdagarsveckan blir allmän inom näringslivet befaras försvårade möjligheter att konkurrera om arbetskraften för näringar, som inte kan erbjuda

dylik arbetstidsförläggning. Sistnämnda synpunkt understrykes starkt av *Svenska stadsförbundet* och *Sveriges hantverks- och småindustriorganisation*. *Sveriges redareförening* anser, att en arbetstidsförkortning till 45 timmar inom industrin kommer att medföra en ytterligare avfolkning av handelsflottan, för vilken redan nu utomordentliga svårigheter att anskaffa svensk arbetskraft föreligger.

Frågan om tillgängliga arbetskraftsreserver beröres av *socialstyrelsen*, som anför.

I fråga om det ökade arbetskraftsbehov, vilket normalt kan förväntas bli en följd av en arbetstidsförkortning på olika väsentliga områden och framförallt på serviceområdena, vill styrelsen rikta uppmärksamheten på de avsevärda arbetskraftsreserver som finns att tillgå bland ålderspensionärerna och bland de kvinnor, vilkas uppfostringsuppgifter i hemmet slutförts. Möjligheten att vid arbetskraftsbrist i större utsträckning än som nu sker utnyttja dessa reserver torde i avsevärd grad kunna ökas, om man vidtager speciella åtgärder i sådant syfte. Bland sådana åtgärder må nämnas höjning av lägre pensionsåldrar, inrättande i större utsträckning av pensionsreglerade statliga och kommunala halvtidstjänster och uppmjukning av gällande bestämmelser rörande reducering av lönen vid tillfällig återanställning i statstjänst av pensionerade statliga befattningshavare. Överhuvudtaget är det enligt styrelsens mening angeläget, att man i samband med en förkortning av arbetstiden söker skapa större möjligheter till deltidarbete för gifta kvinnor, som kan förena hemarbete med förvärvsarbete.

Möjligheten att höja pensionsåldern för anställningshavare, som nu kan avgå vid förhållandevis låg levnadsålder, framhäves också av *statskontoret*.

Sveriges husmodersföreningars riksförbund anser sannolikt, att den ökade efterfrågan på arbetskraft kommer att föra ut nya grupper i förvärvslivet, däribland hemkvinnor, och att den slegtrade tillgången på deltidarbete kan betyda ett välkommet tillfälle för många kvinnor att finna en arbetsform, som passar dem. Liknande uttalanden göres av *Fredrika-Bremer-förbundet* och *Yrkeskvinnors samarbetsförbund*.

De särskilda problem i arbetskraftshänseende, som sammanhänger med frågan om *f e m d a g a r s v e c k a*, uppmärksammas av *Svenska arbetsgivareföreningen*. I anslutning till ett av utredningen gjort antagande, att femdagarsvecka med nio timmars arbetsdagar och fria lördagar blir ett vanligt alternativ för arbetstidens förläggning, yttrar föreningen.

Otvivelaktigt råder det bland arbetstagarna en mycket stark önskan att få arbetstiden förlagd på dylikt sätt och ett mycket starkt tryck på arbetsgivarna att acceptera en sådan arbetstidsförläggning torde vara att emotse. Det är då av synnerlig vikt att redan här understryka de betydande svårigheter som härav uppstå för vissa delar av näringslivet. Ett stort antal företag ha sålunda av tekniska eller produktionsekonomiska skäl eller hänsyn till allmänhetens servicekrav ej möjligheter att utlagga den förkortade arbetstiden med lediga lördagar. Detta gäller i första hand de treskiftsgående industrierna, där även ett betydande antal av dagarbetarna måste vara tillgängliga på lördagar för arbeten i samband med då pågående driftarbeten

samt för reparation och underhåll. Många företag ha vidare säsongvariationer i sin produktion, varför en arbetstidsförläggning på angivet sätt ställer sig mycket ofördelaktig. För sådana företag vore det lämpligare med en längre arbetstid under perioder av hög produktion och en i motsvarande mån kortare under lågproduktionsskeden. Vidare må erinras om alla de branscher inom vilka företagen syssla med handel och transporter eller andra servicebetonade verksamheter. Inom dessa grenar av näringslivet torde en övergång till femdagarsvecka inom övriga branscher få en kostnads-höjande och rekryteringshämmande effekt samtidigt som belastningen på dem blir större. Även för jordbrukets och dess binäringars samt trädgårds-näringens del torde det vara omöjligt att införa en generell femdagarsvecka. Föreningen har med det ovanstående velat framhålla, hur förlägningsfrågorna på ett avgörande sätt ingripa i näringslivets möjligheter att anpassa sig till arbetstidsförkortningen och hur stor betydelse denna del av problemkomplexet har för dennas inverkan på företagens och hela samhällets ekonomi. Som slutsats måste understrykas nödvändigheten av att arbetstiden i stor utsträckning förläggas på annat sätt än som en ren femdagarsvecka året runt.

Även Högerens ungdomsförbund uttalar sig för olika arbetstidsförläggning under olika delar av året. Förbundet anför.

Lämpligast synes det vara att pröva sig fram med arbetsfria lördagar under sommaren. Problemet med skolungdomens arbetsvecka bortfaller därvid. Under den ljusare årstiden torde arbetsdagen utan komplikationer kunna utsträckas till nio timmar, vilket skulle möjliggöra två dagars ledighet kring veckosluten. Däremot kan man ifrågasätta, om i vårt land värdet av fem dagars arbetsvecka under den mörka årstiden kan uppväga den ökade trötthet, olycksfallsrisk m. m., som enligt betänkandet i regel är förknippad med nio timmars arbetsdag. En förkortning av den dagliga arbetstiden ter sig mera lilltalande under vinterhalvåret. I detta sammanhang kan man icke heller bortse från att en ledig vardag vid sidan av söndagen för många människor kan medföra svårlösta fritidsproblem. Som utredningen påpekar har yrkesarbetande gifta kvinnor i allmänhet en oproportionerligt stor arbetsbörda. Också ur deras synpunkt ter det sig förmodligen mest fördelaktigt med kortare arbetstid under flertalet av veckans dagar.

Sveriges husmodersföreningars riksförbund framhåller att en del gifta kvinnor önskar ta ut den ökade fritiden i form av två lediga eftermiddagar i veckan. Enligt förbundets mening kan det antagas, att en sådan spridning av fritiden i många fall skulle främja en lugnare rytm mellan arbete och vila. Förbundet finner det överhuvudtaget önskvärt med en mindre stark markering av femdagarsveckan i samband med arbetstidsförkortningen. Om fem dagars arbetsvecka skulle slå igenom för stora delar av produktionsverksamheten, anser förbundet likväl angeläget, att det kommer att finnas möjlighet att göra butiks-, bank- och tandläkarbesök och dylikt alla dagar. En arbetstidsreform, som medför femdagarsvecka för många arbetstagare, kan enligt förbundets uppfattning å andra sidan väntas resultera i ett ökat utbud av tillfällig arbetskraft på lördagarna, vilket skulle betyda en lättnad för viss serviceverksamhet. Yrkeskvinnors samarbetsförbund omfattar åsik-

ten att fem dagars arbetsvecka i och för sig är önskvärd för många kvinnor, som förenar hem- och förvärvsarbete. Om den organiseras med nio timmars arbetstid alla fem dagarna uppstår emellertid komplikationer i den mån inte affärernas öppethållande anpassas efter den förlängda arbetsdagen. Ett oefftergivligt krav blir därför enligt förbundets uppfattning, att butikstängningsfrågan löses på ett tillfredsställande sätt ävensom att andra serviceanordningar, som de förvärvsarbetande kvinnorna och deras familjer är beroende av, exempelvis barndaghemmen, anpassar sin verksamhet efter den nya arbetstiden. Eljest kan något tillskott till arbetsmarknaden av gifta kvinnor inte påräknas utan tvärtom stora svårigheter väntas uppstå för kvinnor, som redan är yrkesverksamma, att stanna kvar i produktionslivet.

Uppfattningen att det med hänsyn till allmänhetens önskemål och krav inte är möjligt att genomföra arbetsfri lördag inom detaljhandeln företräddes av *Sveriges köpmannaförbund*, som antar att femdagarsvecka med längre daglig arbetstid kommer att medföra en större köpkoncentration till lördagarna samt eftermiddags- och kvällstimmarna andra dagar. Svårigheterna att erhålla arbetskraft kan förväntas bli akuta vid dessa försäljningstider och i den mån de anställda i detaljhandeln skulle betrakta dessa tider som obekvämlig arbetstid och kräva högre ersättning härför kan pris-höjningar bli följderna. Liknande åsikter uttalas av *länsstyrelsen i Malmöhus län*, *styrelserna för Kooperativa förbundet* och *Kooperationens förhandlingsorganisation* samt för hotell- och restaurangnäringarnas vidkommande av *Sveriges arbetsgivareförening för hotell och restauranter* och *Sveriges centrala restaurangaktiebolag*.

Beträffande femdagarsveckans inverkan på förhållandena inom kommunikationsväsendet anför *järnvägsstyrelsen*.

Om man utgår ifrån att den fullt genomförda 45-timmarsveckan inom större delen av arbetslivet kommer att omfatta fem arbetsdagar och lördagen arbetsfri, medför detta att inlämning, lastning, lossning, avhämtning och utkörning av gods minskar betydligt på lördagarna och ökar i motsvarande mån övriga veckodagar. Den hittillsvarande ansvällningen av persontrafiken på lördagarna kommer att få en motsvarighet även på fredagens eftermiddag och lördagens förmiddag. Vidare torde en ur driftsynpunkt besvärande icke oväsentlig ytterligare förskjutning från fraktstycke- till ilstycke- och expressgodstransporter vara att vänta. Trafiken på lördagarna kan emellertid ej beräknas nedgå i sådan omfattning att det blir möjligt att i någon större utsträckning bereda den med det direkta trafikarbetet sysselsätta personalen ledighet dylik dag. Femdagarsvecka med lördagen ledig är alltså för dessa tjänstemäns del utesluten.

Sjöfartsstyrelsen påpekar, att det för att undvika en icke önskvärd fördyring vid en arbetstidsförkortning för arbetstagarna i hamnarna är nödvändigt att hamnarnas kapacitet i möjligaste mån bibehålles oförändrad. Genomförandet av femdagarsvecka för dessa yrkesgrupper skulle, säger styrelsen, med nuvarande tillgång på arbetskraft komma att medföra långt-

gående ekonomiska följder, enär därigenom fartygens hamnuppehåll i betydande utsträckning skulle förlängas.

En del remissorgan söker lösningen av arbetskraftsproblemen vid en arbetstidsförkortning i en ökning av övertidsarbetet. *Svenska arbetsgivareföreningen* anför, att åtskilliga av olägenheterna med en arbetstidsförkortning skulle kunna mildras om möjligheter till ökat övertidsarbete skapades, och hänvisar till att kollektiva förhandlingar om arbetstiden ej kan förväntas tillräckligt beakta det enskilda företagets behov av utökad arbetstid. Föreningen föreslår, att den nu tillåtna allmänna övertiden — 200 timmar per år — ökas med samma antal timmar som arbetstidsförkortningen eller således till 250 år 1958, 300 år 1959 och 350 från och med år 1960. *Sveriges industriförbund* understryker nödvändigheten av att den av arbetsgivareföreningen föreslagna ökningen av arbetstiden kommer till stånd och finner sig kunna gå med på utredningens förslag om arbetstidsförkortning endast under denna förutsättning. *Handelns arbetsgivareorganisation* har för detaljhandelns vidkommande ingen erinran att göra mot att nu gällande övertidsmaximum bibehålles men erinrar beträffande partihandeln om att övertidsarbete där förekommer i stor utsträckning och anser det angeläget, att man som en extra reserv får möjlighet till ökade övertidsuttag förslagsvis i proportion till den förkortning av arbetstiden som föreslås. *Sveriges hantverks- och småindustriorganisation* anser, att det kan bli nödvändigt att i varje fall under en övergångstid i större utsträckning än tidigare ta ut övertidsarbete, och önskar liberalare regler för sådant arbete. Från hälsosynpunkt anser *Sveriges läkarförbund* väl motiverat, att övertidsbestämmelserna något uppmjukas vid införande av kortare arbetstid, eftersom övertidsarbete trots allt torde vara att föredraga framför dubbelarbete, vartill möjligheterna kommer att öka vid en arbetstidsförkortning.

Lantbruksstyrelsen (majoriteten) ansluter sig f. n. till förslaget, att någon ökning inte sker av medgivet övertidsuttag, men framhåller, att hela frågan om övertiden kan behöva omprövas, när erfarenheter vunnits av arbetstidsförkortningens verkningar i detta avseende. Det kan således tänkas uppkomma behov av att vid de för jordbruket särskilt bråda tiderna sådd, skörd kunna ta ut mer övertid per fyra veckor eller en månad än nu är medgivet utan att därför den årliga övertiden ökas, och det kan även bli aktuellt att öka den extra övertiden i lantarbetstidslagen från 100 till 150 timmar. *Sveriges lantbruksförbund* yttrar, att om arbetstiden förkortas lika mycket på sommaren som på vintern kommer med hänsyn till arbetskraftsbehovet under arbetstopparna det nuvarande maximum för den allmänna övertiden 200 timmar att visa sig otillräckligt. Förbundet önskar därför en höjning av detta maximum till minst 300 timmar per år. Även *Svenska lantarbetsgivareföreningen* finner det uppenbart, att jordbrukarna kommer

att nödgas utta ett större mått av övertid, och finner att hänsyn måste tagas här till genom en väsentlig ökning av såväl den allmänna som den extra övertiden.

Till förslaget om att övertidsbestämmelserna skall kvarstå oförändrade ansluter sig *Landsorganisationen*, som betonar vad utredningen anför om övertidens karaktär och vidare yttrar.

Den enligt lagstiftningen tillåtna övertiden bör inte utnyttjas för att klara de anpassningsproblem, som en utveckling mot kortare arbetstid kan medföra, utan övertid bör fortfarande vara något som tillgripes tillfälligt och då särskilda omständigheter föreligger. Någon utökning av möjligheterna att uttaga övertid kan således enligt LO:s mening inte ifrågakomma. I stället vill LO här erinra om de förslag till inskränkning av rätten till övertidsuttag, som framlades av den föregående arbetstidsutredningen i dess betänkande år 1954 och som starkt tillstyrktes av organisationen. Dessa förslag har ännu inte blivit föremål för någon åtgärd, men LO skulle för sin del anse det riktigt att de togs upp till behandling och genomfördes i samband med den allmänna förkortningen av arbetstiden.

Telestyrelsen biträder förslaget om att övertidsbestämmelserna bibehållas oförändrade och erinrar om att styrelsen tidigare uttalat betänkligheter mot en nedskärning av den tillåtna övertiden. *Sveriges köpmannaförbund* konstaterar med tillfredsställelse, att gällande övertidsbestämmelser lämnas oförändrade i utredningens förslag.

Önskvärdheten att motverka en minskning av realkapitalets effektivitet såsom en följd av arbetstidsförkortningen genom ö k a d s k i f t g å n g framhålles av *Svenska arbetsgivareföreningen*, som yttrar.

Av mycket stor vikt är enligt föreningens mening, att allt göres för att underlätta övergång till skiftarbete. Härigenom skulle möjligheter åstadkommas att inom en del branscher upprätthålla samma driftstid som före arbetstidsförkortningen, och dennas verkningar skulle främst yttra sig i ökad efterfrågan på arbetskraft. Det är emellertid uppenbart att en övergång till skiftarbete icke kan äga rum annat än efter en relativt lång anpassningstid. Svårigheter som först måste bemästras äro den nuvarande bristen på arbetskraft och bostäder samt den negativa attityd till skiftarbetet, som i de flesta fall intages av svenska arbetare.

Försvarets fabriksstyrelse finner det vara en förutsättning för en smidig övergång till kortare arbetstid, att skiftarbete kommer till stånd i avsevärt ökad omfattning. *Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen* gör gällande att vid utearbeten skiftgång i regel torde kunna tillämpas endast under den ljusare delen av året. En ökning av arbetsstyrkan, som skulle fordras för övergång till skiftarbete under denna tid, skulle därför föra med sig sysselsättnings-svårigheter vintertid.

Svenska kyrkans diakonistyrelse anser, att det skulle innebära en nackdel om övergången till kortare arbetsvecka skulle medföra en ökning av skiftarbetet. Frågan om produktionsökning vore väsentlig, men nackdelarna med skiftarbetet samt värdet av en frilid och därmed sammanhängande

möjligheter till gemenskapsliv av olika art utanför arbetsplatsen vore så vitala faktorer, att en strävan att begränsa skiftarbetet till det absolut nödvändiga måste anses önskvärd.

Av betydelse för skiftläggningen är utformningen av arbetarskyddslagens n a t t a r b e t s f ö r b u d. Här om yttrar *Svenska arbetsgivareföreningen*.

I detta sammanhang må starkt framhållas det betydande hinder arbetarskyddslagens bestämmelser om nattarbete utgöra för införande av ökat skiftarbete. Dessa bestämmelser innebära för närvarande, att arbete utan dispens från arbetarskyddsstyrelsen i regel icke får förekomma, beträffande män mellan klockan 23 och klockan 5 och beträffande kvinnor mellan klockan 22 och klockan 5; för kvinnor skall nattvilan dessutom regelmässigt vara 11 timmar. Arbetarskyddsstyrelsen kan vad angår män medge, att dessa få användas till arbete även mellan nämnda klockslag dels på yrkande av arbetsgivaren när särskilda skäl så föranleda och dels då arbetsgivaren och det stora flertalet arbetstagare äro eniga om en sådan förläggning. Beträffande kvinnor kan dispens ges på så sätt att kvinnorna få arbeta under sagda tid under förutsättning att dem beredes sammanhängande ledighet under sju timmar mellan klockan 22 och klockan 7. Föreningen finner det nödvändigt att dessa bestämmelser uppmjukas efter en arbetstidsförkortning, så att det blir möjligt för arbetsgivaren att i större utsträckning än nu utlägga treskiftsarbete och att utlägga tvåskiftsarbete vid femdagarsvecka; med nuvarande bestämmelser är det nämligen i de flesta fall icke görligt att med tillräckliga raster utlägga per dag två skift om vardera nio timmar. I detta sammanhang må framhållas, att det icke är ett arbetsgivarintresse att arbetet utlägges med otillräckliga raster. Bestämmelserna böra ändras så, att arbetsgivaren utan dispens får rätt att använda såväl män som kvinnor till arbete mellan klockan 5 och klockan 24 beträffande kvinnor dock under förutsättning att en sammanhängande ledighet under minst sju timmar mellan klockan 22 och klockan 7 beredes dem.

Även *arbetarskyddsstyrelsen* påpekar, att om tvåskiftsarbete skall tillämpas vid femdagarsvecka, måste varje skift omfatta 9 timmar. Om rasten under vardera skiftet inskränkes till en halv timme — ett minimum, som styrelsen från arbetarskyddssynpunkt anser vara i underkant — blir den sammanlagda tiden för tvåskiftsarbetet 19 timmar, varför arbetet, om det börjar klockan 5, inte kan avslutas förrän tidigast klockan 24. Emellertid är det, framhåller styrelsen, på åtskilliga orter med hänsyn till arbetstagarernas önskemål, kommunikationsförhållanden m. m. knappast möjligt att börja före klockan 6, vilket innebär att andra skiftet inte kan avslutas före klockan 1 på natten.

När det gäller omsorgerna om produktionsutvecklingen i landet efter en arbetstidsförkortning lägges i många yttranden stor vikt vid frågan om i n v e s t e r i n g a r n a s s t o r l e k. Den tveksamhet inför lämpligheten av att nu genomföra en allmän arbetstidsförkortning, som kännetecknar yttrandet från *länsstyrelsen i Södermanlands län*, hottnar inte minst i att länsstyrelsen anser sig kunna konstatera, att det för närvarande föreligger ofantliga investeringsbehov i vårt land. Länsstyrelsen anför.

Mest framträdande är måhända behovet av byggnader för olika ändamål, främst bostäder men även industrilokaler och en mängd offentliga byggnader av skilda slag, såsom sjukhus, skolor, alkoholistanstalter, fängelser, m. fl. inrättningar. Det måste anses vara en angelägenhet av största vikt att bristen på byggnader avhjälpes. För detta ändamål är vid oförminskad efterfrågan på byggnader en ökad byggnadsproduktion nödvändig. Då avsevärd tid åtgår innan byggnaderna kunna utnyttjas, ger emellertid produktionen av dessa nyttigheter tydligen icke möjlighet till en omedelbar konsumtionsstegring motsvarande produktionsökningen. Om man samtidigt med en ökad byggnadsproduktion vill undvika eftersläpning på andra områden, måste vidare produktionen därstädes och den för normalt ekonomiskt framåtskridande nödvändiga kapitalbildningen i övrigt fortgå i oförminskad omfattning. Under nu rådande system med kreditrestriktioner och övriga investeringsbegränsande åtgärder torde även på dessa andra områden av näringslivet finnas stora investeringsbehov, som icke kunnat tillgodoses.

För de statliga affärsverkens del framhålles genomgående, att arbetstidsförkortningen kommer att ställa ökade krav på nyanläggningar och andra investeringar. *Statens avtalsnämnd* uttalar sålunda, att en förutsättning bland andra för att den statliga industrin skall kunna minska den föreslagna arbetstidsförkortningens ogynnsamma följder torde vara att behovet av ökade investeringar till fullo tillgodoses.

Vattenfallsstyrelsen erinrar om den ökning av elkonsumtionen, som ständigt pågår. Om arbetstiden förkortas och en viss produktionsökning uteblir, måste det för elförsörjningen betyda att den belastningsökning, som skulle fallit på denna produktionsökning, inte äger rum. Å andra sidan antas, att arbetstidsbortfallet i viss mån kommer att motverkas av ökad mekanisering och skiftgång m. m. Styrelsen räknar därför försiktigtvis med att det inte kommer att inträda någon minskning av energiförbrukningens årliga tillväxt. Arbetstidsförkortningen kan väntas leda till, att elkonsumtionen under vinterns dagtid, som är normerande för elproduktions- och distributionsapparaten, stiger. För vattenfallsstyrelsen kan följaktligen verkningarna av en arbetstidsförkortning bli dels att styrelsen måste öka sitt byggnadsprogram för att möta ett relativt större effektbehov och dels kompensera arbetstidsbortfallet för verkets egna anställda. Även *telestyrelsen* framhåller, att arbetstidens koncentration till färre antal timmar eller dagar med därav följande stegring av trafikintensiteten för telekommunikationerna under s. k. bråd trafiktid kan komma att kräva en utbyggnad av den tekniska utrustningen, så att trafiken även vid denna högre toppbelastning skall kunna avvecklas utan besvärande dröjsmål. Investeringsbehoven i anledning av en arbetstidsförkortning framhäves också av *försvarets fabriksstyrelse*, *väg- och vattenbyggnadsstyrelsen*, *järnvägsstyrelsen* samt *avtalsnämnden för statsägda bolag*.

Lantbrukets investeringsproblem belyses av *Sveriges lantbruksförbund*, som yttrar.

Den fördyring av det mänskliga arbetet, som en arbetstidsförkortning

medför, kommer säkerligen att ge upphov till en ökad mekanisering för att inbespara manuellt arbete. Härvid bör även observeras, att en arbetstidsförkortning i sig själv kan nödvändiggöra en nyinvestering i maskiner utan motsvarande minskning av arbetsbehovet. Investering av detta slag blir aktuell, där maskinernas hela kapacitet redan nu är tagen i anspråk. Vid en förkortning av arbetstiden måste i så fall fler maskiner anskaffas för att samma arbete skall hinna utföras. Om arbetstidsförkortningen leder till, att det blir nödvändigt att t. ex. anställa ytterligare en traktorförare för att klara samma arbete som förut, måste denne också förses med en ny traktor med arbetsredskap. Kostnadsökningen blir här inte bara höjd arbetslön utan också ett sämre utnyttjande av maskinkapitalet.

I sammanhanget kan också framhållas, att åtskilliga av jordbrukets maskiner har en mycket kort årlig användningstid till följd av att de olika arbetena endast kan utföras under begränsade perioder. Maskinkostnaden per timme blir därför vida högre inom jordbruket än exempelvis inom industrin. En förkortning av arbetstiden även under perioder med hög arbetsbelastning kommer att ytterligare inskränka maskinernas användningstid. Återverkningarna ifråga om maskinkapitalets utnyttjande av en arbetstidsförkortning beror därför framför allt på, vilka möjligheter som ges jordbruket att förlägga den nya fritiden till sådana delar av året, då arbetsbelastningen är mindre.

Förutom ökade investeringar i maskiner kommer det också att bli aktuellt med nyanläggningar av olika slag, som kan tänkas minska arbetskraftsbehovet, t. ex. modernisering av ekonomibyggnader m. m.

Liknande synpunkter anföres av *Svenska lantarbetsgivareföreningen*. *Lantbruksstyrelsen* framhåller, att ytterligare anskaffning av maskiner för att rationalisera jordbruksdriften och därigenom kompensera arbetstidsbortfallet i många fall kan komma att medföra större kostnad än som motsvarar värdet av bortfallna arbetstimmar.

Vad beträffar verkningarna i investeringshänseende för näringslivet i stort betonar *Sveriges industriförbund*, att om arbetstidsförkortningen skall kunna genomföras med minimalt produktionsbortfall måste samhället medverka till att de av reformen betingade investeringarna underlättas. Förbundet anför vidare.

Särskilt de företag, som är direkt underkastade internationell konkurrens, synes vid en arbetstidsförkortning komma i ett oförmånligt läge. Konkurrenskraften försvagas icke blott av de högre kostnader, som följer av den försämrade produktiviteten, utan även av att ett produktionsbortfall kan medföra förlängda leveranstider. En försvagning av den internationella konkurrenskraften måste i första hand motverkas genom en högre investeringsnivå i berörda företag. Men investeringsnivån måste generellt sett ligga högre än den behövt göra, om arbetstagarna erhållit löneförhöjning i stället för arbetstidsförkortning. Detta gäller naturligtvis under förutsättning att man ej kan rekrytera ny arbetskraft i tillräcklig utsträckning, varför anläggningskapitalet i genomsnitt ej kan utnyttjas lika effektivt som tidigare. Denna förutsättning synes emellertid utomordentligt sannolik, eftersom det här gäller en mycket stor grupp företag, d. v. s. såväl exportföretagen som de hemmamarknadsindustrier, vilka utsättes för konkurrens via importen. Även hänsynen till konkurrenskraften gentemot utlandet talar alltså för att

industriens investeringsverksamhet måste underlättas vid en övergång till kortare arbetstid.

Som framgår av det föregående måste det förväntas att en arbetstidsförkortning framkallar önskemål om nya investeringar för att motverka det av reformen betingade produktionsbortfallet. Däremot kan man vänta en minskad investeringsbenägenhet med avseende på sådana projekt, som skulle ha förverkligats oberoende av arbetstidsreformen. Dessa investeringar blir nämligen mindre lönsamma än om arbetstidsförkortningen ej skett bl. a. på grund av att arbetstidsförkortningen minskar kapitalets effektivitet. Det är emellertid just denna utan samband med reformen planerade investeringsverksamhet, som utgör den främsta förutsättningen för den fortlöpande produktionshöjningen och alltså bidrar till att skapa den standardstegring, som arbetstagarna tänkes få del av i form av arbetstidsförkortning. Det är därför angeläget att även denna typ av investeringsverksamhet icke försvåras genom statliga restriktioner, eftersom arbetstidsreformen eljest bidrar till att undanrycka en av sina främsta förutsättningar.

Industriförbundet finner utredningens analys av konjunkturproblemen i samband med arbetstidsförkortningen ge vid handen, att reformen accentuerar de inflationistiska tendenserna i samhällsekonomin. Förbundet anser därför, att arbetstidsförkortningen motiverar en fortsatt restriktiv ekonomisk politik samtidigt som den också kräver en sådan omläggning av den restriktiva politikens inriktning, att investeringsverksamheten inom den privata sektorn underlättas. I fortsättningen heter det i förbundets yttrande.

Den nuvarande ekonomiska politiken är i huvudsak inriktad på att begränsa den privata investeringsverksamheten. Investeringsavgiften, den skärpta företagsbeskattningen, kreditrestriktionerna och byggnadsregleringen har alla tillkommit i detta syfte. Industriförbundet har i andra sammanhang hävdad, att en sådan politik inrymmer allvarliga faromoment, och att den i längden ej kan minska den rådande spänningen mellan tillgång och efterfrågan på varor och tjänster i samhället. Tvärt om lägger den hinder i vägen för den produktivitetshöjning, som är nödvändig för att den stigande efterfrågan skall kunna tillgodoses i ökad utsträckning. Den föreslagna arbetstidsreformen torde medföra, att den ekonomiska politikens produktionshämmande verkningar kommer att förstärkas ytterligare. Om arbetstidsförkortningen skall kunna genomföras, måste därför en omprövning av den ekonomiska politiken komma till stånd. De inflationsbekämpande åtgärderna måste i högre grad inriktas på en dämpning av konsumtionen och de offentliga utgifterna i stället för på att inskränka den privata investeringsverksamheten. När det gäller de offentliga utgifterna är det icke blott investeringsverksamheten inom den offentliga sektorn som bör beaktas utan även de omfattande inkomsttransfereringarna över statens budget. En noggrann avvägning bör sålunda ske mellan en arbetstidsförkortning och övriga aktuella socialreformer, som också ta anspråk på utrymmet för en standardökning.

På liknande sätt uttalar sig *Sveriges hantverks- och småindustriorganisation*, vilken understryker nödvändigheten av att kreditrestriktionerna hävas samt att investeringsavgiften och den tillfälliga höjningen av aktiebolagsbeskattningen borttages före reformens ikraftträdande.

Konjunkturinstitutet ansluter sig till utredningens uppfattning att man får räkna med att arbetstidsförkortningen medför behov av vissa omställningar av produktionen och anför, att även om dessa omställningar delvis kan ske utan kapitalinsats de dock till stor del torde vara kapitalkrävande. Institutet har emellertid inte velat ta ställning till frågan om arbetstidsförkortningen utgör ett motiv för att så inrikta den ekonomiska politiken att investeringarna gynnas i förhållande till konsumtionen.

Lantbruksstyrelsen yttrar, att de rubbningar i samhällsekonomin, som kan befaras bli följden av en arbetstidsförkortning, främst sammanhänger med den fulla sysselsättningen och svårigheten att med nuvarande strama kreditmarknad erhålla tillräckligt kapital för investeringar i rationaliseringssyfte. Eftersom arbetstidsförkortningen inte torde kunna kompenseras genom anställande av mer arbetskraft på grund av brist på arbetskraftsresurser, finner styrelsen än mera angeläget, att den framtida kreditpolitiken i möjligaste mån inriktas på att underlätta svårigheterna under övergångstiden och minska verkningarna av arbetstidsförkortningen. *Länsstyrelsen i Malmöhus län* anser, att särskilda åtgärder bör övervägas i syfte att i görligaste mån förebygga en stagnation beträffande den produktionsstegring, som är förutsättningen för en arbetstidsförkortning. Åtgärder för underlättande av näringslivets anpassning till reformen torde därvid träda i förgrunden. Enligt länsstyrelsens mening bör uppmärksamheten därvid särskilt riktas mot skattepolitiken och kapitalmarknaden samt dessa faktorerers betydelse, då det gäller att underlätta investeringar i produktivetsfrämjande syfte.

Angelägenheten av ökade investeringar för att påskynda rationaliseringsprocessen understrykes även av *länsstyrelsen i Västernorrlands län*. Enligt länsstyrelsens mening måste det tillses att denna process ej försvåras genom investeringsbegränsande åtgärder och andra hinder. *Högerns ungdomsförbund* anser, att om man skall kunna skapa ett gott utgångsläge för en successiv förkortning av arbetstiden är det nödvändigt att stärka företagens finansieringsmöjligheter, främst genom en sänkning av företagsbeskattningen, och att undanröja nuvarande hinder för ändamålsenliga investeringar.

Lönsamhetsutvecklingen för företagen i samband med en arbetstidsförkortning kan enligt vad som framhålles i vissa yttranden leda till en omläggning av produktionen till nya produkter eller i riktning mot ökad specialisering. Uttalanden av sådan innebörd göres bl. a. av *Sveriges industriförbund*. *Statens avtalsnämnd* påpekar, att de statliga industriernas möjligheter att på detta sätt motverka icke önskvärda konsekvenser av ett arbetstidsbortfall i vissa fall kan bedömas som mindre än den privata industrins med hänsyn till produkternas art och svårigheterna att omställa produktionen till mera lönande objekt.

Svenska lantarbetsgivareföreningen antar, att en viss omställning av jord-

bruksproduktionen blir den närmaste följden av reformen på lantbrukets område. I fråga om den animala produktionen kan man sålunda enligt förningens uppfattning med visshet räkna med att allt flera jordbrukare övergår till kreaturssvagt eller kreaturslöst jordbruk, oavsett att de naturliga betingelserna kan vara goda för den blandade driftsformen. Vad växtodlingen beträffar torde reaktionen bli den att gårdar, som redan nu arbetar med ett minimum av anställd arbetskraft, tvingas till en extensivare driftsform med minskat behov av arbetskraft men också minskad totalproduktion. *Sveriges lantbruksförbund* uttalar sig på ett likartat sätt och tillägger.

Genom att användningen av lejd arbetskraft kompliceras och fördyras genom restriktiva bestämmelser blir det allt mindre lönande att producera mjölk med lejd arbetskraft. Detta medför, att de stora och rationella mjölkproduktionsenheterna i allt större utsträckning kommer att stå oanvända eller dåligt utnyttjade. Dessutom ligger dessa större jordbruk i stor utsträckning på de slättbygder, som omger våra större konsumtionscentra. Ett nedläggande av mjölkproduktionen där leder till, att transporten av konsumtionsmjölk blir längre och dyrare.

I samband med frågan om arbetstidsförkortningens inverkan på företagens ställning framhålles följande mera speciella synpunkter av *Sveriges arbetsgivareförening för hotell och restauranter*.

Vad angår företagens förmåga att bära de ökade kostnaderna har utredningen gjort gällande, att serviceföretagen i konkurrenshänseende äro gynnsammare ställda än industriföretagen. Om alla företag inom branschen genomföra en arbetstidsförkortning, skulle, menar utredningen, några svårigheter med konkurrensen icke uppstå. Detta resonemang synes oss icke hållbart. Bortsett från ett hårdnat köpmotstånd överhuvudtaget, har hotell- och restaurantnäringen och alldeles speciellt turisthotellen att räkna med konkurrens från utlandet. Om prisnivån i vårt land blir för hög, drar utlandet till sig svenska turister, och vårt land kan heller icke hävda sig i fråga om de utländska turisterna. Det må i detta sammanhang framhållas, att hotell- och restaurantnäringen i åtskilliga av de europeiska länder, med vilka turistutbytet är av betydelse, arbetar under väsentligt gynnsammare betingelser i arbetstidshänseende. Arbetstidsregleringen är i den mån den förekommer mer elastisk, och några planer på en förkortning av arbetstiden inom detta område torde enligt vad vi kunnat utröna icke föreligga.

Också *Sveriges centrala restaurangaktiebolag* framhåller, att hotell- och restaurangnäringen inte hör till de servicenäringar, som arbetar utan kännning av konkurrensen med utlandet.

I flera yttranden fästes särskild vikt vid den roll, som lönerörelserna kommer att spela. *Länsstyrelsen i Malmöhus län* anser frågan om återverkningarna på avtalsmarknaden och lönebildningen vara ett av de betydelsefullaste och mest vanskliga spörsmålen, som anmäler sig i samband med arbetstidsförkortningen. Länsstyrelsen utvecklar sina synpunkter sålunda.

Utredningen framhåller att övergången till kortare arbetstid kan — från-

sett anordningens genomförande i etapper — göras smidigare, därest i samband med övergången icke för stora lönerörelser äger rum. Att sådana undvikets torde i själva verket vara en nödvändig förutsättning för att en ny inflationsvåg skall kunna undgås. I vad mån utredningens intentioner i denna del i praktiken kommer att vinna beaktande är ovisst. Skulle som resultat av de lönerörelser, som reformen aktualiserar, de grupper på arbetsmarknaden, som direkt blir delaktiga av reformen, på en gång komma att beredas både kompensation för bortfallna arbetstimmar och tilläggas den löneökning, vartill den behållna årliga produktionsstegringen kan lämna utrymme, torde de löntagare, som redan har kortare arbetsvecka än 48 timmar, komma att eftersträva betydande löneökningar. Därest i arbetsfredens intresse dylika krav måste uppfyllas, lärers svåra återverkningar på samhälls ekonomin icke utebli. Om återigen löntagarnas organisationer, med klar blick för de samhällsekonomiska sammanhangen, visar moderation beträffande lönesättningen och parterna på arbetsmarknaden vid reformens genomförande överenskomma om anlåtande av de rika variationsmöjligheter med avseende å arbetstidens förläggning, som den av utredningen föreslagna lagstiftningen erbjuder näringslivets olika grenar, kan utsikterna att bevara den samhällsekonomiska balansen självfallet bedömas gynnsammare.

Telestyrelsen fastslår, att om reformen skall kunna genomföras med framgång måste arbetstidsförkortningen kombineras med motsvarande återhållsamhet, när det gäller önskemål om löneförbättringar, och *Sveriges centrala restaurangaktiebolag* understryker, att ett genomförande av 45-timmarsveckan måste motsvaras av ett avstående från eljest möjlig real-lönelöftning i annan form. Enligt *Sveriges köpmannaförbund* måste vid strävandena att undvika olika riskmoment i samband med arbetstidsförkortningen löneutvecklingens centrala roll ägnas sådan uppmärksamhet, att eljest möjlig inflationsmekanism bemästras. *Svenska företagares riksförbund* yttrar, att ett stort ansvar kommer att vila på arbetstagarorganisationerna vid förhandlingar med motparten under de år arbetstidsförkortningen genomföres, samt betonar, att samhälls ekonomin inte tål att resultatet av produktionsökningen dessa år uttages både i form av arbetstidsförkortning och av förhöjd kontantlön.

Utredningens uppfattning att övergången kan göras smidigare om inte för stora lönerörelser i samband med övergången äger rum anses av *försvarets fabriksstyrelse* vara av sådan betydelse, att berörda parter på arbetsmarknaden bör uppställa det som ett riktmärke för de lönerörelser, som skall äga rum under de kommande åren. Enligt styrelsens mening måste man utgå från att den minskade arbetstiden inte mötes med krav på lönekomensation. *Järnbruksförbundet* uttalar också som sin bestämda mening, att kompensation på grund av utebliven arbetsförtjänst till följd av en arbetstidsförkortning ej bör utgivas. Som skäl härför anföres, att dylik kompensation skulle medföra stor risk för ökat inflationstryck, att det från produktionssynpunkt värdefulla incitamentet för individen att utnyttja sin prestationsförmåga på bästa sätt skulle förloras samt att svåra avvägningsproblem skulle uppstå gentemot grupper, som redan har kor-

tare arbetstid, såväl bland arbetare som tjänstemän, framför allt de sistnämnda.

Statens avtalsnämnd ifrågasätter, huruvida icke återverkningar av en allmän arbetstidsförkortning mycket snart kan förväntas uppkomma inom områden, som redan nu har kortare arbetstid än 45 timmar i veckan. Nämnden anför.

Främst gäller detta då områden, som ha arbetstiden förkortad på grund av arbetets natur, t. ex. kontinuerligt treskiftsarbete, underjordsarbete m. m. Arbetstagare med sådant arbete kunna förväntas komma att kräva en ytterligare avkortning av den för dem fastställda arbetstiden eller en ekonomisk kompensation för att sådan arbetstidsminskning icke kommer dem tillgodo. Samtidigt torde om kompensation icke lämnas, rekryterings-svårigheter kunna uppkomma, då arbetet icke längre kommer att vara lika attraktivt, sedan en allmän arbetstidsförkortning genomförts.

Enahanda synpunkter anlägges av *avtalsnämnden för statsägda bolag. Försvarets civilförvaltning* anser det inte orealistiskt att förutsätta, att jämväl sådan personal, som nu har kortare arbetsvecka än 45 timmar, kommer att framställa krav på att i en eller annan form få sin standard höjd. På liknande sätt uttalar sig *järnvägsstyrelsen*.

Generalpoststyrelsen räknar för sitt verksamhetsområde inte med någon ändring av arbetstiderna för de arbetstagare, vilkas arbetstid inte överstiger 45 timmar i veckan och framhåller att problemen för postverket eljest blir av helt annan storleksordning. *Svenska stadsförbundet* uttalar som sin uppfattning att, med hänsyn till intresset av att de ekonomiska verkningarna av den föreslagna reformen begränsas, de grupper, som nu har en arbetstid av 45 timmar i veckan eller mindre, bör bibehållas vid sin nuvarande arbetstid. *Tidningarnas arbetsgivareförening* understryker kraftigt nödvändigheten av att den föreslagna arbetstidsförkortningen inte tas till intäkt för krav på kortare arbetstid av ifrågavarande arbetstagare.

Sveriges akademikers centralorganisation intar följande ståndpunkt i fråga om dem, som inte kommer i åtnjutande av kortare arbetstid.

Om arbetstidsförkortningen i enlighet med utredningens utgångspunkter betraktas som ett val mellan fritid och annan standardhöjning, blir det ofrånkomligt, att sådana grupper, som icke får del av arbetstidsförkortningen, måste erhålla sin standardökning på annat sätt. Detta gäller, under förutsättning att standardrelationerna icke skall förändras, även sådana grupper som för närvarande har en nominellt kortare arbetstid än 48 timmar. Utan tvivel kommer sådana grupper, som icke får standardhöjning i form av arbetstidsförkortning, att kräva större lönehöjningar än de grupper, som erhåller arbetstidsförkortning. Detta måste från utredningens egna utgångspunkter te sig naturligt.

Statstjänstemännens riksförbund utgår från att, eftersom statstjänstemännen inte genomgående kan utta produktionsökningen i form av arbets-

tidsförkortning, dessa tjänstemän får sin andel i produktionsökningen på annat sätt.

Såsom inledningsvis antytts har i vissa yttranden hävdats, att en arbetstidsförkortning bör ske i form av överenskommelser mellan arbetsmarknadens parter i stället för lagstiftningens väg. Huvudinvändningarna mot en lagreglering på detta område redovisas av *kommerskollegium*, som erinrar om att kollegiet i yttrande år 1955 över arbetstidsutredningens förslag redogjort för sin principiella inställning till arbetstidslagstiftningen överhuvud, och fortsätter.

Av denna redogörelse framgår att enligt kollegii mening lagbestämmelser angående arbetstidens längd och förläggning numera vore i stort sett obehörliga. Endast i den mån bestämmelserna syftade till att skydda arbetstagare mot ohälsa, hade de någon verklig uppgift att fylla; i sådant fall vore emellertid deras rätta plats i arbetarskyddslagen. Kollegium hänvisade därvid till att övervägande antalet arbetstagare numera vore organiserade och att organisationerna vore så starka, att risken för att en arbetsgivare skulle kunna otillbörligt utnyttja sina anställda vore ringa. Härav följde att det borde stå parterna fritt att inom de av arbetarskyddslagen utstakade gränserna närmare överenskomma om arbetstidens längd, fördelning etc. Kollegium framhöll, att en sådan ordning medförde betydande fördelar, eftersom det utan tvekan vore arbetsmarknadens parter som vore mest skickade att skapa de arbetstidsregler som med hänsyn till de växlande förhållandena inom olika näringsgrenar och yrken vore de lämpligaste. Enligt kollegii åsikt behövde det, med hänsyn till den ansvarskänsla som i våra dagar funnes hos båda parter, icke befaras att en sådan avtalsfrihet skulle missbrukas. Vidare anförde kollegium, att en alltför snäv och detaljerad arbetstidslagstiftning kunde få en ogynnsam inverkan på hela samhällsekonomin och att det i ett läge med inflatoriska tendenser och knapphet på arbetskraft vore angeläget att statsmakterna icke i onödan förhindrade denna att medverka i produktionen. Såsom bevis för huru meningslös en detaljerad arbetstidslagstiftning egentligen vore androg kollegium, att det väl aldrig torde komma i fråga att allmänt förbjuda en arbetstagare att, sedan han fullgjort en viss arbetstid hos en arbetsgivare, fortsätta hos någon annan, varigenom den sammanlagda arbetstiden kunde komma att vida överskrida lagens maximum. Slutligen förmenade kollegium, att arbetstidslagstiftningens förnämsta uppgift efter hand blivit att underlätta för parterna att överenskomma om arbetstidens längd m. m. Enligt kollegii mening saknades emellertid tillräckliga skäl för en sådan ordning, vilken innebure att statsmakterna lagstiftningsvägen angäve vissa normer på ett område där i princip avtalsfrihet borde råda.

Sedan kollegium avgav nämnda utlåtande har icke någon omständighet inträffat som föranleder kollegium att frånga sin principiella inställning till förevarande spörsmål.

Av betänkandet framgår också att de sakkunniga dryftat tanken att överlämna helt åt parterna på arbetsmarknaden att reglera arbetstidens längd. De sakkunniga ha emellertid icke ansett sig böra framlägga ett förslag i sådan riktning, utan de ha förordat att lagstiftningen på detta område borde behållas. Möjligen hade varit att vänta att de sakkunniga — som icke vilja

göra gällande att den i lagen nu stadgade allmänna arbetstiden behöver förkortas av hänsyn till skyddssynpunkter — skulle avstått från att föreslå en dylik förkortning. Så har emellertid icke skett, utan de sakkunniga förordade en allmän förkortning av arbetstiden från 48 till 45 timmar för vecka. Såsom skäl härför åberopas i stort sett endast att många arbetstagare önska ökad fritid och att tillräcklig fritid är en förutsättning för ett »fullt, nyttigt och tillfredsställande liv». Utan att bestrida riktigheten av detta uttalande måste kollegium ifrågasätta om detta skäl är tillfyllest för bibehållandet av en lagstiftning på området, vilken för övrigt — såsom förut antytts — icke borgar för att arbetstagaren verkligen tillvaratager fritiden på åsyftat sätt.

Såtillyvida innebär emellertid de sakkunnigas förslag enligt kollegii mening ett klart framsteg som det upptager en bestämmelse om rätt för arbetsmarknadens partsorganisationer att överenskomma om avvikelser från lagens föreskrifter angående arbetstidens längd och förläggning. Det skulle sålunda bli möjligt att avtala om längre arbetstid än 45 timmar i veckan och 9 timmar för dygn. De sakkunniga ha därvid utgått från att organisationerna äro mogna att påtaga sig ett sådant ansvar. Enligt kollegii åsikt hade de sakkunniga bort draga den slutsatsen av detta sitt uttalande, att lagstiftning på området över huvud är överflödig. Även med den förordade uppmjukningen kommer lagen att omöjliggöra fullt fria förhandlingar mellan parterna, eftersom envar av dem kan vägra att medverka till avsteg från lagen och därmed måhända förhindra en ändamålsenlig ordning inom vederbörande näringsgren eller bransch. Härtill kommer att enligt de sakkunnigas förslag överenskommelse om avvikelse från lagens bestämmelser får ske endast i form av kollektivavtal, som på arbetstagsidan skall vara slutet eller godkänt av huvudorganisationen. Detta betyder att på områden, där kollektivavtal saknas, arbetsgivare och arbetstagare ej äro lagligen berättigade att överenskomma om längre arbetstid per vecka eller dygn än lagen angiver. Kollegium kan icke finna erforderligt att på detta sätt tvinga vissa medborgare att från och med en angiven dag förkorta sin arbetstid hos arbetsgivaren från 48 till 45 timmar i veckan; så långt gående intrång i avtalsfriheten bör undvikas.

Sveriges akademikers centralorganisation anför.

Arbetstidsförhållandena är en del av de allmänna anställningsförhållandena, om vilka överenskommelse träffas mellan arbetsmarknadens parter. Att så är fallet understrykes ytterligare av att frågan måste ses som ett val mellan arbetstidsförkortning och annan standardförbättring, i första hand lönehöjning. Arbetsmarknadens parter har i vårt land varit negativt inställda till en lagstiftning t. ex. om lönernas storlek. Den nu föreliggande frågan om arbetstidsförkortning är ett spörsmål av i princip samma slag och borde från denna utgångspunkt icke bli föremål för lagstiftning. Med den starka ställning arbetsmarknadens parter uppnått och så utvecklat som förhandlingsväsendet numera blivit, kan arbetstidsfrågor, i den mån skyddssynpunkter ej motiverar lagstiftning, således med fördel avgöras förhandlingsvägen.

Organisationen anser risk föreligga för att vissa grupper inte kommer att betrakta frågan om en arbetstidsförkortning som ett val för sin del samt yttrar vidare.

I stället kommer de att betrakta arbetstidsförkortningen som ett medel att ta ut en större del av standardökningen för egen del än som eljest vore

möjligt. De kommer med andra ord att förutom en arbetstidsförkortning kräva samma årliga standardökning som kommer övriga grupper, som icke kommer i åtnjutande av kortare arbetstid, till del.

Detta förhållande kommer att leda till inflatoriska processer och måste ur samhällsekonomisk synpunkt betraktas som mycket olyckligt. Arbetstidsförkortningen bör därför genomföras på ett sådant sätt, att valsituationen blir så uppenbar som möjligt. Det kan inte råda någon tvekan om att de samhällsekonomiska riskerna bleve mindre, om man i stället för en — visserligen inom vissa gränser dispositiv — lagstiftning valde att gå fram avtalsvägen.

Principiellt motstånd mot att genomföra en arbetstidsförkortning lagstiftningsvägen anföres också av *Svenska landsbygdens ungdomsförbund*.

Enligt *länsstyrelsen i Södermanlands län* hade det varit naturligare om utredningen med sina utgångspunkter stannat för ett förslag, som utan lagbunden förkortning av arbetstiden underlättade arbetstidens nedskärning på sådana områden, där detta verkligen vore de anställdas önskan och där det utan allvarliga olägenheter i olika avseenden låte sig göra.

Sveriges industriförbund anser, att avvägningen mellan arbetstidsförkortning och inkomststegring bäst torde kunna förverkligas genom av lagstiftningen helt obundna avtalsförhandlingar. Arbetstidsförkortningen måste anpassas till den varierande produktionsstrukturen och lönsamheten inom olika produktionsgrenar. Detta torde emellertid försvåras, om det föreligger en lagstiftning, som i praktiken verkar normerande för hur arbetstidsförkortningen skall genomföras. Synpunkter av liknande art anföres av *länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län*, *Riksförbundet landsbygdens folk*, *Sveriges lantbruksförbund*, *Sveriges hantverks- och småindustriorganisation* och *Högerns ungdomsförbund*. *Handelns arbetsgivareorganisation* anför, att det om arbetstidsförkortningen helt överlämnats åt arbetsmarknadens parter säkerligen skulle varit möjligt att i smidigare former ta den erforderliga hänsynen inte minst till serviceföretagens anpassningsproblem än vad som kan bli fallet enligt den föreslagna ordningen.

Svenska arbetsgivareföreningen framhåller, att den föreslagna lagstiftningen kommer att göra utgångsläget för förhandlingar om avvikelser från lagens regler ogynnsamt. Denna inställning delas av *Fastigheternas förhandlingsorganisation*.

Försvarets fabriksstyrelse hänvisar till att arbetet vid försvarets fabriksverk inte är underkastat arbetstidslagstiftningen och att arbetstiden inom detta verksamhetsområde är reglerad i kollektivavtal. Styrelsen anser, att denna anordning fungerat smidigt och håller därför före, att någon lagstiftning om arbetstidens begränsning och därmed sammanhängande spörsmål numera inte är erforderlig, utan att dessa frågor med fördel kan överlämnas till arbetsmarknadens parter.

Av de remissorgan, som ansett frågan om en arbetstidsförkortning böra lösas genom avtal, har blott en del — nämligen *kommerskollegium*, *försva-*

rets fabriksstyrelse, länsstyrelsen i Södermanlands län, Sveriges akademikers centralorganisation, Fastigheternas förhandlingsorganisation, Sveriges lantbruksförbund och Högerns ungdomsförbund — direkt avstyrkt lagstiftning i ämnet. De övriga synes i regel ha ansett, att utredningens förslag om på visst sätt dispositiva bestämmelser utgör en godtagbar lösning på detta problem. *Svenska arbetsgivareföreningen* förklarar uttryckligen, att den trots principiell anslutning till tanken på full avtalsfrihet på arbetstidens område inte vill motsätta sig att frågan om arbetstidsförkortning löses lagstiftningsvägen på sätt utredningen föreslagit. En likartad hållning intar *Sveriges industriförbund, Svenska landsbygdens ungdomsförbund* och *Svenska företagares riksförbund*. *Länsstyrelsen i Västernorrlands län* finner den föreslagna avtalsfriheten vara en förutsättning för arbetstidsreformen.

Utredningens förslag till dispositiva lagbestämmelser välkomnas i åtskilliga yttranden såsom ägnat att möjliggöra större elasticitet i arbetstidsförhållandena och smidig anpassning efter de särskilda omständigheterna. Uttalanden av sådan innebörd göres bl. a. av *socialstyrelsen, statens avtalsnämnd, Fredrika-Bremer-förbundet* och *Sveriges husmodersföreningars riksförbund*. Allmänna tillstyrkanden av förslaget i denna del föreligger vidare från bl. a. *arbetarskyddsstyrelsen, arbetsmarknadsstyrelsen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, vattenfallsstyrelsen, överståthållarämbetet, länsstyrelserna i Örebro och Norrbottens län, Sveriges köpmannaförbund, Yrkeskvinnors samarbetsförbund* och *Folkpartiets ungdomsförbund*.

Länsstyrelsen i Kronobergs län ställer den föreslagna bestämmelsen i relation till skyddssynpunkterna och anför.

Ur skyddssynpunkt kan det möjligen synas betänkligt att låta parterna på arbetsmarknaden få vidgat inflytande över arbetstidens reglering. Om arbetstiden vid förhandlingar om avtal indrages som ett bytesobjekt i uppgörelser om löner och andra ekonomiska frågor skulle hälsovårds- och liknande synpunkter kunna åsidosättas och för arbetstagarna i varje fall på lång sikt försämrade förhållanden uppstå. Sålunda torde exempelvis en ökad övergång till skiftarbete som compensation för den förkortade arbetstiden icke kunna anses vara till fördel för arbetstagarna ur hälsovårdssynpunkt. Länsstyrelsen hyser dock den uppfattningen att arbetstagarnas huvudorganisationer numera nått en sådan mognad att de ej åsidosätter medlemmarnas vitala intressen för mera ensidigt ekonomiska.

Landsorganisationen har intet att erinra mot den föreslagna avtalsfriheten och understryker den garanti för skyddssynpunkternas tillvaratagande och arbetstidsregleringens enhetlighet, som ligger i kravet på att avtalen skall vara slutna eller godkända av fackförbund på arbetstagarsidan.

Inte från något håll ifrågasätts att man vid detta tillfälle skulle gå längre i fråga om *arbetstidsförkortningens storlek* än utredningen föreslagit. I en del yttranden framhålles dock, att den föreslagna reformen bör uppfattas som en etapp på vägen mot 40-timmarsvecka. Så uttalar sig

bl. a. *Landsorganisationen. Länsstyrelsen i Kronobergs län* anser, att även om man siktar på en normal arbetstid av 40 timmar per vecka såsom ett mål för strävandena på arbetstidens område, torde detta mål endast kunna nås i etapper.

I vissa yttranden ställes frågan, huruvida den av utredningen föreslagna tidpunkten för reformens genomförande är lämpligt vald. *Konjunkturinstitutet* behandlar detta spörsmål ur mera allmänna synpunkter samt anför.

De verkningar på priser, valutareserv, produktionsutveckling etc. av en förkortning i arbetstiden som utredningen sökt klarlägga och som i vissa avseenden synes behöva ytterligare undersökas, kan i och för sig utlösa två slags reaktioner: den ena är att pålägga den ekonomiska politiken hela uppgiften att neutralisera de icke önskvärda verkningarna, den andra att förlägga *tidpunkten för arbetstidsförkortningens genomförande* så att de icke önskvärda verkningarna blir så små som möjligt (resp. så lätta att bemästra som möjligt). Naturligtvis är båda metoderna tillämpliga samtidigt. Utredningens huvudlinje kan sägas vara att lita till den första metoden, även om den senare metoden delvis kommer till uttryck i utredningens förslag om ett successivt genomförande av arbetstidsförkortningen under en treårsperiod med 1 timme per år räknat från och med ingången av 1958. Visserligen framhåller utredningen att det finns konjunkturlägen (och valutalägen) som är lämpligare än andra för att genomföra en förkortning av arbetstiden. Denna synpunkt tillmätas emellertid icke någon praktisk betydelse. Motiveringen härför är att våra kunskaper om den framtida konjunkturutvecklingen är mycket begränsade samtidigt som beslutet om arbetstidsförkortningen måste fattas relativt långt innan det (i sin helhet) träder i kraft. En samordning av konjunkturbedömning och beslut om arbetstidsförkortning skulle därför vara av praktiska skäl utesluten. Det är möjligt att de institutionella förutsättningarna för att låta en bedömning av konjunkturläget påverka valet av tidpunkt och takt för arbetstidens förkortning är ganska begränsade. Å andra sidan är det klart att »kostnaden» för en arbetstidsförkortning varierar i avsevärd grad med det konjunkturläge i vilket den genomföres. Under sådana omständigheter är det av vikt att alla möjligheter att anpassa arbetstidsförkortningen till konjunkturläget tillvaratages. Det är visserligen sant att möjligheterna att göra förutsägelser om konjunkturutvecklingen är begränsade, men detta hindrar inte att vissa lägen framstår som särskilt olämpliga för en arbetstidsförkortning och andra omvänt som speciellt fördelaktiga.

Telestyrelsen säger sig inte vilja argumentera mot utredningen men anser, att det starkt kan ifrågasättas om det inte — sett ur vidare synpunkt och med hänsyn tagen till nationalekonomiska överväganden — skulle vara fördelaktigt, om man dröjde ytterligare några år med att fatta beslut om reformen. Även *vattenfallsstyrelsen* ställer sig skeptisk till möjligheterna att realisera utredningsförslaget om tidpunkten för arbetstidsförkortningens genomförande, i varje fall utan inflationistiska verkningar. *Länsstyrelsen i Stockholms län* finner det vanskligt att uttala sig om huruvida den föreslagna tiden för genomförandet av reformen är den mest lämpliga med

hänsyn till upprätthållandet av samhällsekonomisk balans. *Riksförbundet landsbygdens folk* anser, att riskerna i form av ökad press på den samhällsekonomiska stabiliteten och våra konkurrensmöjligheter gentemot utlandet skulle bli mindre om man uppsköt arbetstidsförkortningen till en period med mindre full sysselsättning och mindre utpräglade inflatoriska risker än som nu är för handen. Beslut om lagstiftningens ikraftträdande bör enligt *Svenska företagares riksförbund* inte fattas förrän man kan bedöma det konjunkturpolitiska läget vid tiden för reformens faktiska genomförande.

Högerns ungdomsförbund pekar på att en kraftig stegring i antalet personer i åldern 20—24 år sker mellan 1960 och 1965 och ifrågasätter om reformens genomförande inte bör uppskjutas till i början av 1960-talet. Enligt *medicinalstyrelsen* torde särskilt med hänsyn till arbetskraftstillgången en generell arbetstidsförkortning inte vara möjlig att genomföra inom hälso- och sjukvården förrän någon gång under 1960-talet. I yttrandet från *Tidningarnas arbetsgivareförening* understrykes, att det kan bli förenat med betydande svårigheter att redan den 1 januari 1958 förkorta arbetstiden vid dagstidningarna.

Allmänt uttalas anslutning till utredningens förslag, att arbetstidsförkortningen skall kunna genomföras successivt. Sålunda finner *konjunkturinstitutet* det från stabiliseringssynpunkt välbetänkt, att en arbetstidsförkortning av storleksordningen tre timmar per vecka inte genomföres på en gång utan i etapper. *Socialstyrelsen* anför, att detta försiktiga framgångssätt torde kunna skapa erforderliga möjligheter för näringslivet och samhällsorganen att anpassa sig efter de nya förhållandena. På liknande sätt uttalar sig *vattenfallsstyrelsen* och *järnvägsstyrelsen*. *Länsstyrelserna i Örebro och Norrbottens län* anser, att riskerna för att några väsentliga störningar skall inträffa inom det ekonomiska livet torde elimineras genom att arbetstiden förkortas successivt. *Svenska företagares riksförbund* hävdar, att en övergång etappvis är en förutsättning för att omställningsprocessen i näringslivet skall kunna gå så störningsfritt som möjligt, och *Hushållningssällskapens förbund* understryker angelägenheten för jordbruksnäringen att den nya lagstiftningens ikraftträdande sker på sätt utredningen förordat.

Landsorganisationen anför följande synpunkter.

Liksom utredningen finner LO det inte osannolikt att det — åtminstone under en övergångsperiod — kan komma att föreligga vissa riskmoment bl. a. beträffande produktionsbortfall eller minskad takt i den förväntade produktionsökningen och olika företags anpassning till en kortare arbetstid. Med hänsyn till kravet att en arbetstidsförkortning inte får ske till priset av en sänkt reallönestandard för arbetarna kan det därför vara motiverat att arbetstidsförkortningen genomföres successivt eller i etapper. Den generella ordning för förkortningens genomförande, som utredningen föreslår att lagstiftningen skall anvisa, är enligt LO:s mening visserligen myc-

ket försiktig men kan också vara välbetänkt med hänsyn till osäkerhetsmomenten i den framtida ekonomiska utvecklingen efter arbetstidsförkortningens förverkligande. LO kan därför i princip tillstyrka att förkortningen av arbetstiden lagstiftningsvägen sker på det sätt utredningen föreslagit.

Handelns arbetsgivareorganisation anför.

Vad övergångstiden beträffar, är det uppenbart, att en successiv övergång till en 45-timmarsvecka måste vara en fördel ur anpassningssynpunkt för de områden organisationen företräder. Företagen kunna då bättre planera erforderliga organisatoriska åtgärder och parterna på arbetsmarknaden få större tidsutrymme för att lösa de förhandlingsmässiga problemen. Trots den föreslagna dispositiviteten ifrågasätter organisationen, om det icke skulle varit tillrådligt med en längre övergångstid. De två år, som nu föreslagits, måste i varje fall betraktas som ett minimum.

Även *Sveriges köpmannaförbund* och *Sveriges hantverks- och småindustriorganisation* betraktar den av utredningen föreslagna övergångstiden som en minimitid. Organisationen ifrågasätter om det inte varit lämpligare att medge en längre anpassningstid med förslagsvis två års intervall mellan de olika stegen i utvecklingen, så att hela förkortningen skulle vara genomförd 1962.

Vad särskilt angår frågan om arbetstidsförkortning på lantbrukets område finner sig *lantbruksstyrelsen* (majoriteten) inte böra förorda, att jordbruket ställes utanför reformen, om denna genomföres för näringslivet i övrigt. Samma åsikt uttalas av *Riksförbundet landsbygdens folk*, som anför, att en undantagsställning för jordbrukets del lätt skulle leda till skada genom en ytterligare forcering av arbetskraftsavgången. *Länsstyrelsen i Blekinge län* yttrar, att ett närmande av lantarbetstidslagens bestämmelser så mycket som möjligt till lagstiftningen i övrigt om arbetstidens begränsning utan tvivel torde komma att medföra en större villighet hos arbetstagare att söka sig till jordbruksarbete.

Departementschefen

Lagstiftning om arbetstidens begränsning har — om man bortser från viss reglering av arbetstiderna för minderåriga arbetare och butikstängningslagstiftningen, som är av äldre datum — i vårt land funnits sedan år 1919. Den då tillkomna lagen i ämnet vilade på principen om 48 timmars ordinarie arbetstid i veckan. Den avlöstes år 1930 av den alltjämt gällande s. k. allmänna arbetstidslagen, som likaledes bygger på nyssnämnda princip.

Lagstiftningen av år 1919 avsåg i stort sett endast arbetstagare inom industri och anläggningsverksamhet. Den utveckling på arbetstidens område, som ägt rum sedan dess, har i huvudsak inneburit, att allt flera grupper av arbetstagare fått sin arbetstid reglerad i enlighet med 48-timmarsprincipen. För vissa av de grupper, som ursprungligen ställdes utanför allmänna arbetstidslagen, har denna reglering kommit till stånd genom särskilda

arbetstidslagar; vad nu sagts gäller anställda inom jordbruket och detaljhandeln samt i hotell, restauranger och kaféer. För andra grupper har principen om 48 timmars ordinarie arbetsvecka trängt igenom utan stöd av lagstiftning. Det torde vara berättigat att påstå, att denna princip visat sådan genomslagskraft på områden, för vilka någon lagfäst begränsning av arbetstiden inte föreligger, att längre arbetstider än 48 timmar i veckan, i varje fall som genomsnitt för viss tidsperiod, numera hör till sällsyntheterna.

Vid sidan om denna utvecklingslinje mot 48-timmarsprincipens befestande inom områden, som till en början stått utanför tillämpningen av densamma, har även kunnat iakttagas en utveckling i riktning mot kortare arbetstid. Bortsett från den reduktion av arbetstiden, som den lagstadgade semestern inneburit, har denna process försiggått oberoende av lagstiftning genom överenskommelser mellan arbetsmarknadsparterna. Det är dock att märka, att de avtal om förkortning av den ordinarie arbetstiden, som på detta sätt kommit till stånd, huvudsakligen avsett arbete, som med hänsyn till sin art eller förläggning ansetts inta en särställning, såsom arbete under jord och skiftarbete. Utöver kortare arbetstider, som tillkommit på nyssnämnt sätt, förekommer även eljest kortare arbetstid än 48 timmar i veckan för vissa arbetstagargrupper. Bland dessa märkes tjänstemännen, vilka bortsett från vissa grupper i allmänhet har en ordinarie arbetstid inte överstigande 42 timmar i veckan.

Ehuru således utvecklingen på arbetstidens område inte stått stilla sedan 1919, är det naturligt, att det på många håll ansetts, att den samhällsutveckling, som ägt rum sedan dess, borde återspeglas även i en revision av de grundläggande principerna i arbetstidslagstiftningen. Önskemålet om en förkortning av arbetsveckan har härvid helt naturligt kommit att stå i främsta rummet. Jämförelser med förhållandena i andra länder visar, att även annorstädes än i vårt land tendensen går i riktning mot kortare arbetstider. Mot denna bakgrund tillkallades år 1954 särskilda sakkunniga — den s. k. utredningen om kortare arbetstid — med uppgift att pröva, huruvida en allmän förkortning av den ordinarie arbetstiden borde genomföras i vårt land. Utredningen, i vilken ingått företrädare för arbetsmarknadens partsorganisationer, har efter en ingående analys av de samhällsekonomiska förutsättningarna för en allmän arbetstidsförkortning enhälligt föreslagit, att en sådan genomföres. På något undantag när har även de myndigheter och sammanslutningar, som yttrat sig över förslaget, intagit en positiv hållning till tanken på en arbetstidsförkortning, låt vara att olika uppfattningar kommit till uttryck i avseende på formerna och tidpunkten för dess genomförande och i olika detaljfrågor.

För egen del ansluter jag mig till den i stort sett samstämmiga opinion, som uttalat sig för en arbetstidsförkortning.

Jämsides med strävandena efter en förkortning av arbetstiden har krav

framförts på en utvidgning av arbetstidslagstiftningens tillämpningsområde till arbetstagargrupper, som alltjämt står utanför detsamma. Även på denna punkt föreligger förslag till reviderad lagstiftning. Redan innan utredningen om kortare arbetstid redovisade resultatet av sina överväganden framlade nämligen den år 1947 tillkallade arbetstidsutredningen ett förslag till ny allmän arbetstidslag, som bl. a. innebär, att regeln om 48 timmars ordinarie arbetstid i veckan utvidgas till att omfatta åtskilliga arbetstagargrupper, för vilka arbetstiden nu inte är reglerad i lag. Samma utredning har också lagt fram andra lagförslag, däribland ett om förkortad ordinarie arbetstid för vissa arbetstagare med särskilt påfrestande eller hälsofarligt arbete.

Vid remissbehandlingen av förslaget om allmän arbetstidsförkortning har röster höjts för att arbetstidslagstiftningen samtidigt underkastas revision på grundval av båda utredningarnas förslag. Å andra sidan torde i åtskilliga remissyttranden ha förutsatts, att arbetstidsutredningens förslag inte upptas till behandling i samband med att frågan om en arbetstidsförkortning prövas. Utredningen om kortare arbetstid synes för sin del ha utgått ifrån att den nuvarande lagstiftningens tillämpningsområde inte ändras i samband med att förslaget om arbetstidsförkortning genomföres. Däremot har utredningen räknat med att den förordade arbetstidsförkortningen kommer att slå igenom även utanför detta område.

Såsom i det föregående framhållits har den nuvarande lagstiftningen om 48 timmars arbetsvecka i praktiken visat sig vara normgivande även för sådana arbetstagargrupper, som formellt stått utanför lagstiftningen. I likhet med utredningen om kortare arbetstid och många remissorgan utgår jag från att en sänkning av den nuvarande lagstiftningens maximum för den ordinarie arbetstidens längd kommer att slå igenom även på de områden, vilka inte är underkastade denna lagstiftning. Å andra sidan bör det beaktas, att en arbetstidsförkortning inte lär kunna undgå att ställa anpassningsförmågan inom arbetslivets olika områden på vissa prov. Verkningarna av att vidga lagstiftningens tillämpningsområde samtidigt som normalarbetstiden sänkes kan i brist på utredning härom inte närmare överblickas, men det torde inte kunna uteslutas, att övergångssvårigheterna därigenom skulle förstärkas. Först sedan erfarenhet vunnits av arbetstidsförkortningens följder, synes därför de frågor, som arbetstidsutredningens förslag behandlar, böra upptagas till prövning. I ett särskilt avseende, nämligen såvitt angår overtidsbestämmelserna, ämnar jag i fortsättningen återkomma något till vad arbetstidsutredningen föreslagit.

Utredningen om kortare arbetstid har ingående dryftat de motiv, som talar för en förkortning av arbetstiden. I den debatt, som på senare tid förts kring arbetstidsproblemen, har det inte sällan gjorts gällande, att det moderna arbetslivet utmärkes av så högt uppdrivet tempo, att stegrad

olycksfallsfrekvens, ökad sjuklighet samt såväl fysiskt som psykiskt ökad trötthet blivit en följd för arbetstagarna, och att en förkortning av arbetstiden därför är påkallad ur skyddssynpunkt. Utredningen om kortare arbetstid har emellertid vid sina undersökningar funnit, att yrkesskadefrekvensen i landet under senare år inte stigit utan snarast visat en tendens att sjunka. Vad angår hälsotillståndet i stort har utredningen på grund av bristen på uppgifter om sjukdomarnas utbredning och orsaker inte kunnat nå fram till några mera bestämda slutsatser men pekat på att medellivslängden, vilken brukar tillmätas betydelse såsom indikation på folkhälsans utveckling, undan för undan stigit. Utredningen vill visserligen inte dra i tvivelsmål, att åtskilliga människor nuförtiden besväras av ökad trötthet, men framhåller, att man måste vara försiktig med att ge arbetet skulden här till. Allmänt sett kan man enligt utredningens uppfattning inte våga påstå, att arbetet blivit mera tröttande. Utredningen anser sig inte kunna motivera en allmän arbetstidsförkortning med hänvisning till någon konstaterad försämring av svenska folkets hälsotillstånd. Om den utveckling mot en av allt att döma förbättrad folkhälsa, som ägt rum i landet under detta århundrade, i någon mån är att tillskriva den fortgående arbetstidsförkortningen under samma tid, kan det emellertid enligt utredningens mening ligga nära till hands att förmoda, att en fortsättning på arbetstidsförkortningens väg skulle vara till gagn för en fortsatt utveckling mot bättre folkhälsa. Någon bestämd åsikt på denna punkt vågar utredningen dock inte hysa.

Den uppfattning angående skyddssynpunkternas betydelse såsom motiv för en arbetstidsreform, som utredningen givit uttryck för, har i allt väsentligt vunnit anslutning under remissbehandlingen. Även jag delar den åsikten, att de förhållanden, under vilka yrkesarbete i våra dagars samhälle utföres, i stort sett inte inger sådana farhågor för arbetstagarnas hälsa, att en förkortning av arbetstiden framstår som en från skyddssynpunkt angelägen motåtgärd. Detta utesluter givetvis inte, att det moderna livet med dess i många fall uppdrivna arbetstempo, långa resor mellan bostad och arbetsplats, förenande av husligt arbete med yrkesarbete m. m. medför påfrestningar för åtskilliga människor, vilkas välbefinnande skulle främjas av att de finge mera tid för rekreation och avkoppling.

Jämte den roll, som en arbetstidsförkortning kan spela från hälsosynpunkt, och den sociala vinning, som en ökning av fritiden innebär med större möjligheter för individen till ett rikare personligt liv och till ökat engagemang i samhälleliga angelägenheter, är en arbetstidsförkortning ett steg mot utjämning av skillnaderna i arbetstidshänseende mellan olika arbetstargrupper.

När det gäller att ta ställning till frågan huruvida en arbetstidsförkortning bör uppföras på det aktuella reformprogrammet har emellertid andra synpunkter i främsta rummet varit vägledande för utredningen. Med utgångs-

punkt från uppfattningen att fritiden värderas allt högre bland ett stort antal människor — en uppfattning som bestyrkts bl. a. genom resultatet av en på utredningens uppdrag utförd opinionsundersökning — har utredningen diskuterat spörsmålet i vad mån den enskilde kan tänkas ha möjlighet att tillgodose sina önskemål om fritidens längd. Fritidens likställdhet med andra beståndsdelar i den materiella levnadsnivån framhäves härvid av utredningen, som anser, att det i princip inte råder någon skillnad mellan fritid, varor och tjänster såsom föremål för konsumtion. Härav följer att fritiden också har sitt pris. Vill man välja mera fritid får man avstå från någonting annat, i regel den inkomst, som skulle belöpt på den arbetstid, som bortfaller. Den gjorda opinionsundersökningen visar, att arbetstagarna i betydande utsträckning är villiga att betala för en ökad fritid, inte genom att avstå från redan uppnådd inkomststandard men genom att tillgodogöra sig den standardökning, som det fortsatta ekonomiska framåtskridandet kan antas komma att medföra, i form av ökad fritid på bekostnad av där- emot svarande del av den inkomststegring, som eljest skulle varit möjlig. Möjligheterna för den enskilde att träffa ett fritt val mellan att öka sin fritid och att på annat sätt förbättra sin levnadsstandard är begränsade i våra dagars samhälle med hänsyn bl. a. till att förhållandena inom produktionen i stor utsträckning kräver enhetliga arbetstider. Man kan emellertid tänka sig att överlämna åt staten eller arbetsmarknadens organisationer att i den enskildes ställe träffa valet mellan fritid och annan konsumtion. Härmed har frågeställningen förts över till det samhällsekonomiska planet. Frågan om en allmän arbetstidsförkortning blir ett spörsmål om i vad mån landets ekonomiska resurser tillåter en sådan åtgärd.

Denna syn på arbetstidsförkortningens problem har inte mötts av någon allvarlig gensaga från remissorganens sida. För egen del finner jag det naturligt, att önskemålet om ökad fritid står i förgrunden för arbetstagarnas intresse när det gäller sättet att tillgodogöra sig den standardhöjning, som bedömes ligga inom räckhåll. Frågan i vad mån detta önskemål kan tillgodoses är ett ekonomiskt avvägningsproblem. Det gäller, såsom utredningen framhållit, att träffa ett val i fråga om användningen av landets resurser. Detta val står enligt min mening inte endast mellan fritid och annan konsumtion utan även mellan konsumtion i nuet och konsumtion i framtiden. Hänsyn måste även tagas till andra angelägna reformer på de ekonomiska och sociala områdena än en arbetstidsförkortning.

Valsituationens centrala betydelse för problemställningen vid en arbetstidsförkortning har föranlett vissa remissorgan att ta avstånd från förslaget om lagstiftning angående kortare arbetstid. Tankegången har därvid i huvudsak varit den att fritidsökningens principiella likställdhet med en löneökning bäst kan komma till uttryck om arbetstidens längd liksom lönens storlek och andra arbetsvillkor avgöres vid förhandlingar mellan arbetsmarknadens parter. Endast på så vis skulle valsituationen aktualiseras för

8 — Bihang till riksdagens protokoll 1957. 1 saml. Nr 80

arbetstagarna, så att de finge erfara arbetstidsförkortningens pris och bedöma om detta motsvarades av den ökade fritidens värde för dem.

Gentemot detta resonemang förtjänar framhållas, att nu gällande lagstiftning om arbetstidens begränsning utgör en maximireglering och att något hinder således inte föreligger för att avtalsvägen åvägabringa en arbetstidsförkortning. Såsom av det föregående framgår, har denna väg inte heller lämnats oprövad, men nedskärningar av arbetstiden i denna ordning har varit inskränkta till noga avgränsade områden, där förhållandena i ett eller annat avseende framstått som särpräglade. För egen del är jag lika litet som utredningen främmande för tanken att en allmän arbetstidsförkortning i och för sig skulle kunna genomföras genom avtal mellan arbetsmarknadsparterna. När jag ändå inte kan förorda att lösningen av denna fråga helt överlämnas åt arbetsmarknaden är orsaken inte minst den att lagstiftningens maximibestämmelser om arbetsveckans längd synes besitta en sådan normativ styrka, att strävandena efter en förkortning, om de skall leda till målet, inte torde kunna undvara stödet av en ändrad lagstiftning. Att överge den sedan länge i vårt land tillämpade metoden att i huvudsak reglera arbetstidens längd genom lagstiftning synes mig för övrigt inte kunna ske utan överväganden av mera ingående art än som förekommit i detta ärende.

Flera av de remissorgan, som uttalat principiell anslutning till uppfattningen att arbetstidens längd bör bestämmas förhandlingsvägen, har accepterat utredningens förslag om ändrad lagstiftning med hänsyn till dess dispositiva karaktär. Förslaget härom grundar sig på uppfattningen att ju kortare den normala arbetstiden blir för de enskilda desto större kan utrymmet bli för sådana variationer i arbetstidens längd och förläggning, som kan finnas önskvärda. Från samhällets synpunkt kan det under rådande förhållanden enligt utredningens mening inte vara erforderligt att förhindra tillämpningen av vad parterna inom ett visst arbetsområde finner klokt och ändamålsenligt i nämnda hänseenden. Dessa överväganden har fört utredningen fram till ståndpunkten att man försiktigt bör pröva en väg att lämna partsorganisationer större frihet och därmed ökat ansvar. Enligt utredningens uppfattning är organisationerna mogna för detta ansvar. Förslaget, som vunnit allmänt gillande under remissbehandlingen, innebär att bestämmelserna om reglering av den ordinarie arbetstiden blir helt dispositiva, dvs. det blir möjligt att inte endast såsom hittills avtala om kortare arbetstid än lagen anger utan även om längre och att över huvud taget avvika från de begränsningar, som lagen uppställer. Någon inskränkning i avtalsfriheten har utredningen inte ansett erforderligt att stadga; för att inte skyddssynpunkterna trädas för nära förordas, att överenskommelse om avsteg från lagens begränsningsregler skall slutas i form av kollektivavtal under medverkan av huvudorganisation på arbetstagarsidan.

Jag kan ansluta mig till utredningens resonemang och det förslag, som det utmynnar i. Genom att lagstiftningen på detta sätt göres dispositiv bör det bli möjligt att förvärva erfarenheter av värde för ett framtida ställningstagande till frågan om metoderna för att bestämma arbetstidens längd och förläggning. Den föreslagna anordningens betydelse för en smidig anpassning av arbetstidsförhållandena efter förutsättningarna på olika verksamhetsfält får jag tillfälle att längre fram återkomma till.

Enighet råder om att en allmän arbetstidsförkortning inte bör ske till priset av att den materiella levnadsnivån i övrigt här i landet undergår en försämring. Huvudintresset kommer därför, såsom tidigare antytts, i samhällsekonomiskt avseende att knyta sig till frågorna vilken *produktionsutveckling*, som skulle vara att vänta om arbetstiden förbleve oförändrad, samt hur en arbetstidsförkortning påverkar denna utveckling.

Utredningen har utgått från vissa beräkningar angående den takt, vari produktionen här i landet ökat under en följd av år. Med all reservation för de svårigheter, som det möter att någorlunda exakt ange produktionsvolymens utveckling från år till år och måhända än mer över längre tidsperioder, får det av dessa beräkningar anses framgå, att bruttonationalprodukten i fasta priser stigit med i genomsnitt ungefär två procent om året under tiden 1861—1951, räknat per innevånare i åldern 15—65 år. Det bör emellertid märkas, att inte obetydliga variationer förekommit mellan den genomsnittliga produktionsökningen under olika perioder. Att stora skillnader kan föreligga i produktionsökningstakten mellan olika år säger sig självt.

När det gällt att söka ställa en prognos rörande utvecklingen av produktionen under den tid, som blir av intresse i detta sammanhang, uttalar utredningen till en början, att det inte finns några särskilda omständigheter, som talar för att på längre sikt produktionsökningen skulle upphöra. Någon mera preciserad förutsägelse rörande den framtida produktionsutvecklingen har utredningen inte funnit sig kunna göra, men den har som hypoteser vid sina beräkningar uppställt två alternativ angående storleken av den årliga produktionsökningstakten under de närmaste 10 åren. Enligt huvudalternativet räknar utredningen med en årlig stegring av produktionen med tre procent och enligt det andra alternativet antas ökningen stanna vid två procent per sysselsatt. I båda fallen förutsättes bytesförhållandet, dvs. förhållandet mellan export- och importpriser, genomsnittligt sett bli oförändrat under perioden, även om förändringar kan komma att ske från år till år.

Med dessa antaganden bör jämföras de hypoteser, som 1955 års långtidsutredning uppställt i sitt nyligen avgivna betänkande om balanserad expansion (SOU 1956: 53). Långtidsutredningen räknar för åren 1955—1960 med en produktionsökning på alternativt 2,8 och 3,7 procent om året. Samtidigt räknas emellertid med en ökning av antalet sysselsatta med 0,7 procent

per år, varför långtidsutredningens alternativ för den framtida produktionsökningen i stort sett överensstämmer med dem, som uppställts av utredningen om kortare arbetstid.

Av grundläggande betydelse för frågan om en arbetstidsförkortnings inverkan på produktionsutvecklingen är de förändringar i arbetstidsutbudet, som förkortningen kommer att medföra. Vid en förkortning av den lagstadgade ordinarie arbetstiden med tre timmar per vecka kan enligt beräkningar, som utredningen om kortare arbetstid låtit anställa, det totala antalet utförda ordinarie arbetstimmar i landet väntas minska med 3,4 procent, om arbetstidsförkortningen begränsas till att anställda, som nu har längre ordinarie arbetstid än 45 timmar i veckan, får arbetstiden nedsatt till detta timantal. Om man däremot räknar med att alla i arbetslivet verksamma personer, företagare, anställda och fria yrkesutövare, även om de nu har kortare arbetstid än 48 timmar, får sin arbetstid nedskuren med tre timmar i veckan, kommer minskningen av antalet utförda ordinarie arbetstimmar att uppgå till 6,3 procent. En sammanställning av antagandena beträffande produktionsutvecklingen vid oförändrad arbetstid och siffrorna över arbetstidsbortfallet vid en arbetstidsförkortning visar, att det vid sammanträffande av de från produktionssynpunkt ogynnsammaste alternativen, dvs. 2 procent produktionsökning och ett arbetstidsbortfall av omkring 6 procent, skulle krävas något mer än tre år för att produktionen efter en arbetstidsförkortning med tre timmar på en gång åter skulle uppnå utgångsårets nivå. Vid kombination av de gynnsammaste alternativen, 3 procent produktionsökning och omkring 3 procent arbetstidsbortfall, skulle tiden för återhämtande av produktionsbortfallet begränsas till ett år. Dessa beräkningar tar inte hänsyn till vissa faktorer, som kan bli av betydelse för utvecklingen. Produktionsbortfallet vid en arbetstidsförkortning kan sålunda motverkas exempelvis av att den kortare arbetstiden stimulerar personer, som nu inte är yrkesverksamma, att söka sig ut på arbetsmarknaden, och vidare av att arbetsintensiteten stiger, övertids- och extraarbete blir vanligare, skiftarbetet ökar, frånvarofrekvensen sjunker samt att rationaliseringar och omorganisation, som inte direkt tar realkapital i anspråk, företages. I motsatt riktning kan utvecklingen påverkas genom att den effektiva arbetstidens andel av den totala arbetstiden minskas på grund av att igångsättnings- och avslutningsarbeten tar proportionellt större del av arbetstiden i anspråk efter arbetstidsförkortningen än dessförinnan och genom att realkapitalets användningstid förkortas. Utredningen har intagit en mycket försiktig hållning när det gällt att bedöma i vad mån faktorer av angiven art kan komma att inverka på utvecklingen efter en övergång till kortare arbetstid och har avstått från att närmare försöka uppskatta effekten av en sådan inverkan.

Under remissbehandlingen har visserligen höjts en del varnande röster, som funnit utredningens antaganden rörande möjligheterna till fortsatt

produktionsökning alltför optimistiska, men i stort sett torde det kunna sägas, att remissyttrandena präglas av uppfattningen, att utredningens hypoteser ligger inom sannolikhetens gränser.

När det blir fråga om en bedömning av en framtida utveckling på det samhällsekonomiska området rör man sig, som utredningen kraftigt understrukt, på mycket osäker mark. Vårt land har under lång tid kunnat glädja sig åt en successiv stegring av nationalprodukten, även om utvecklingen inte varit likformig och avbrott i produktionsökningen kunnat inträda under vissa perioder i samband med krig eller andra kriser ute i världen. Vid bedömningen av arbetstidsförkortningens effekt på produktionen bör man enligt min mening i första hand uppmärksamma en faktor som i alla lägen är av synnerlig vikt för produktionens storlek, nämligen sysselsättningen. Under hela efterkrigstiden har vårt näringsliv präglats av en utomordentligt hög sysselsättningsgrad som påverkat produktionsutvecklingen i gynnsam riktning. Jag utgår ifrån att en liknande hög sysselsättningsgrad kan upprätthållas även under den tid då arbetstidsförkortningen genomföres. Bland annat med hänsyn härtill finner jag i likhet med utredningen och många remissorgan rimligt att antaga, att om det världspolitiska läget inte undergår någon radikal försämring en fortsatt produktionsökning kan förväntas. Detta gäller i första hand om arbetstiden ligger kvar på nuvarande nivå. Vilken inverkan en övergång till kortare arbetstid kan få i nämnda hänseende beror på många omständigheter. Även om ingen hänsyn tas till alla de faktorer — t. ex. ökad arbetsintensitet och lägre frånvarofrekvens — vilka kan motverka den kortare arbetstiden, och även om man skulle utgå från att arbetstiden förkortas lika mycket för alla i produktionen verksamma personer, visar utredningens beräkningar, att det vid en så måttlig produktionsökning som två procent om året skulle krävas föga mer än tre år för att återhämta produktionsbortfallet vid en förkortning av den ordinarie arbetstiden med tre timmar i veckan. På grundval härav har utredningen ansett sig kunna föreslå, att en sänkning av lagstiftningens veckomaximum från 48 till 45 timmar genomföres successivt med en timme om året under tre år i följd.

Försiktigheten i denna bedömning ligger enligt min mening i öppen dag. Det förtjänar i detta sammanhang framhållas, att de arbetstidsförkortningar som tidigare genomförts lagstiftningsvägen — jag tänker härvid särskilt på åttatimmarsreformen och den lagstadgade semestern — visat sig kunna förenas med en fortgående produktionsökning, stor nog för en fortskridande höjning av folkets levnadsnivå. Enligt min mening behöver det inte befaras, att den svenska samhällsekonomin genom en reform sådan som den nu föreslagna påläggas en börda, som den inte mäktar bära. En successiv nedskärning av arbetstiden i enlighet med utredningens förslag torde under normala förhållanden inte medföra några större risker för att den materiella standarden i övrigt skall behöva försämrats. Jag anser

mig därför i likhet med det stora flertalet av remissorganen böra förorda utredningens förslag och tillstyrker således, att den lagstadgade ordinarie arbetstiden under loppet av tre år successivt sänkes från 48 till 45 timmar i veckan.

Med den föreslagna utformningen tar den nya lagstiftningen inte ställning till frågan huruvida 45-timmarsveckan skall organiseras såsom *f e m d a g a r s v e c k a*, utan detta spörsmål överlämnas åt arbetsmarknadens fria bedömande. Någon erinran häremot har inte framkommit under remissbehandlingen. Tvärtom har från olika håll framhållits önskvärdheten av att frågan om femdagarsveckan inte alltför mycket skjuts i förgrunden i samband med övergången till en kortare veckoarbetstid.

I och för sig ger de föreslagna reglerna utrymme för en arbetsvecka på fem dagar, om arbetstiden under samtliga arbetsdagar sätts till maximalt medgivna 9 timmar. Av olika skäl — inte minst ur arbetarskyddssynpunkt — kan en så lång arbetsdag i många fall anses mindre önskvärd både för företagen och de anställda. Genom att bestämmelserna gjorts dispositiva öppnas möjlighet för avtalsparterna att, såsom jag får anledning att närmare utveckla i specialmotiveringen, fördela arbetstiden på sådant sätt, att femdagarsvecka kan tillämpas under viss tidrymd utan att så lång daglig arbetstid som 9 timmar behöver tillgripas, mot att i gengäld arbetsveckan omfattar sex dagar under en annan period.

Då jag i det föregående uttalat mig om det samhällsekonomiska utrymmet för en förkortning av arbetstiden har jag inte tagit ställning till de speciella problem, som kan uppkomma i samband med själva övergången till den kortare arbetstiden såväl för samhällsekonomin i stort som för särskilda verksamhetsområden och företag. Särskilt betydelsefullt är, att övergången inte förbindes med en inflationistisk utveckling. Det är sålunda av vikt att övergången till en kortare arbetsvecka inte medför ett sådant kostnadsläge, att detta i sin tur förorsakar en försämring av vår konkurrensförmåga gentemot utlandet. Såsom utredningen påpekar skulle sådana störningar kunna leda till större produktionsbortfall på kort sikt än som antagits då man bedömt de direkta verkningar, som en arbetstidsförkortning kan få på produktionen.

Särskilt intresse tilldrar sig i detta sammanhang *l ö n e u t v e c k l i n g e n* vid övergången till den kortare arbetstiden. Såsom redan tidigare framhållits har den ökade fritiden, om arbetstagarna inte samtidigt får vidkännas en däremot svarande inkomstminskning, ekonomiskt sett samma innebörd som en löneförbättring. Självfallet kan lönesättningen inte undgå att röna inflytande härav; det utrymme för löneförbättring, som vid oförändrad arbetstid skulle ha stått till buds, har ju åtminstone delvis tagits i anspråk genom arbetstidsförkortningen. Om löntagarna skulle tillförsäkra sig ökade löner utan hänsynstagande till den standardförbättring de erhållit genom

den längre fritiden, skulle detta leda till allvarliga påfrestningar på den samhällsekonomiska balansen.

Den förväntade produktionsutveckling, som bildar grundvalen för våra möjligheter att minska arbetstiden, är till stor del beroende på storlek och inriktning av *investeringarna* inom produktionen. Under remissbehandlingen har stor uppmärksamhet fästs vid denna del av problemkomplexet i samband med övergång till kortare arbetstid. Det har ansetts vara av yttersta vikt för ett motverkande av produktionsbortfall vid en arbetstidsförkortning att investeringarna kan ökas och man har särskilt framhållit, att det för bevarandet av exportindustrins konkurrenskraft fordras rationaliseringar. Krav har även rests på en ändring av den ekonomiska politiken i riktning mot större investeringsvänlighet.

Även om en arbetstidsförkortning för många enskilda företag skulle leda till önskemål om ökade investeringar, torde frågan om investeringskvoten i samhället böra ses som ett mera generellt problem. Trots att investeringarna i Sverige ligger på en mycket hög nivå internationellt sett, är det otillfredsställda behovet av investeringar mycket stort. Utrymmet härför har under hela efterkrigstiden varit mindre än de aktuella önskemålen. Behovet av offentliga investeringar har under denna tid ständigt stegrats. Företagarna har bedömt avsättningsmöjligheterna såsom mycket goda och till följd härav strävat efter att öka sina investeringar. Under hela efterkrigstiden har ett huvudproblem för den ekonomiska politiken varit att begränsa efterfrågan på varor och tjänster för att förhindra inflationistiska tendenser från att ta överhand i samhällsekonomin. Eftersom arbetstidsförkortningen tar en del av vårt annars möjliga produktionsresultat i anspråk, minskar den givetvis utrymmet för annan konsumtion och för investeringar. Jag har dock ansett en arbetstidsförkortning vara så angelägen och bland de enskilda individerna vara ett så starkt önskemål, att den hör få prioritet vid en avvägning som gäller fördelningen av våra resurser. Därmed har givetvis icke ställning tagits till problemet om fördelningen på konsumtion och investeringar av de efter arbetstidsförkortningen tillgängliga resurserna.

I ett samhälle med full sysselsättning som vårt, där efterfrågan på varor och tjänster ofta tenderar att överstiga tillgången, lär en arbetstidsförkortning inte kunna genomföras på ett med hänsyn till den samhällsekonomiska utvecklingen lyckosamt sätt utan en ekonomisk politik, vilken är ägnad att motverka de tendenser till balansrubbingar i samhällsekonomin, som kan åtfölja omställningen till en kortare arbetstid. Betydelsen av en fortsatt — och vid behov skärpt — restriktiv politik i ett sådant läge torde heller inte vara föremål för meningsskiljaktigheter. Alla lär också vara ense om önskvärdheten av att investeringar, som verkar produktivitetshöjande, i största möjliga utsträckning kommer till stand.

Ett problem, som berörts av företrädare för snart sagt alla verksamhetsområden, gäller den inverkan, som en arbetstidsreform kan få på tillgång och efterfrågan på arbetskraft. Inom Internationella arbetsbyrån har härom uttalats, att en arbetstidsförkortning med full lönekomensation bör leda till minskning av både tillgång och efterfrågan på arbetskraft. I stort sett synes det enligt byrån rimligt att anta att en arbetstidsförkortning, i vart fall i mera industrialiserade länder, inte kommer att väsentligt ändra antalet sysselsatta personer. Utredningen ansluter sig till denna uppfattning, och under remissbehandlingen har arbetsmarknadsstyrelsen uttalat den åsikten, att en successivt genomförd allmän arbetstidsförkortning av föreslagen storlek inte kommer att få någon mera betydande inverkan på näringslivets totala efterfrågan på arbetskraft. Denna bedömning synes mig vara realistisk.

Det är emellertid sannolikt, att vissa förskjutningar i arbetskraftsefterfrågan mellan olika näringsgrenar och företag kommer att äga rum i samband med arbetstidsförkortningen. Svårigheter att tillgodose arbetskraftsbehovet kan naturligtvis under sådana omständigheter övergångsvis uppstå på vissa områden. Man torde dock ha rätt att utgå från att arbetsmarknaden med hjälp av en aktiv arbetsförmedling skall visa sig i stånd att bemästra dessa problem.

Utvägen att ställa vissa arbetsområden, för vilka lagstiftningen om 48 timmars arbetsvecka nu gäller, utanför den tilltänkta reformen — vilket åtminstone diskuterats vad beträffar lantbruket — torde inte erbjuda någon framkomlig väg för att komma till rätta med arbetskraftsfrågorna. Här vill jag understryka vad som i flera remissyttranden framhålles nämligen att en arbetstidsförkortning måste omfatta även jordbruket, med hänsyn till att denna näring eljest inte skulle kunna hävda sig i konkurrensen om arbetskraften.

En del remissorgan har framfört krav på att arbetstidsförkortningen förbindes med en höjning av lagstiftningens övertidsmaximum. Å andra sidan har framförts önskemål om att arbetstidsutredningens förslag om nedskärning av det medgivna övertidsuttaget från 200 till 180 timmar i fråga om den allmänna och från 150 till 120 timmar beträffande den extra övertiden genomföres i samband med arbetstidsförkortningen.

Enligt min mening bör övertidsarbete tillgripas för att tillgodose vissa tillfälliga, mera extraordinära behov av ökat arbetstidsuttag på en arbetsplats. En ökning av övertidsarbetet i den mån den ordinarie arbetstiden förkortas låter sig inte väl förena med denna uppfattning, och en mera allmän övergång till regelbundet övertidsarbete i samband med arbetstidsförkortningen skulle uppenbarligen stå helt i strid med reformens syfte. I stället för ökad fritid skulle arbetstagarna uppnå en löneförbättring, vilket det i och för sig inte ankommer på lagstiftningen att medverka till. Eftersom jag inte är be-

redd att förorda någon ändrad grundsats angående i vilka fall övertidsarbete bör få tillgripas, synes det mig knappast erforderligt, att utrymmet för övertidsuttag göres större än för närvarande. Det kunde i så fall befaras, att sådana grupper, som redan nu har mycket övertid och således i högre grad än andra kan sägas vara i behov av en arbetstidsförkortning, finge ökat övertidsarbete. Denna konsekvens finner jag inte godtagbar. I det stora flertalet fall torde gällande övertidsbestämmelser medge ett ökat övertidsuttag i förhållande till vad som nu tillämpas, om så skulle visa sig behövt efter förkortningen av den ordinarie arbetstiden.

Jag kan således inte tillstyrka någon höjning av lagstiftningens övertidsmaxima. Önskemålen om sänkning av dessa maxima är i och för sig förståeliga men jag anser mig i nuvarande läge inte heller kunna förorda en dylik åtgärd.

Ett spørsmål beträffande arbetskraftssituationen efter en arbetstidsförkortning gäller förhållandet mellan arbetstid och driftstid. Särskilt för trafikväsendets, handelns och andra servicenäringsars vidkommande har det framhållits, att förkortningen av arbetstiden inte kan följas av en motsvarande begränsning av den tid, under vilken dessa näringar har att tillhandahålla allmänheten sina tjänster. Tvärtom anses den ökade fritiden i viss omfattning komma att medföra, att kravet på service under den lediga tiden accentueras, exempelvis vad gäller möjlighet att förrätta inköp.

Otvivelaktigt föreligger här ett förhållande, som kan komma att ställa företag och inrättningar av olika slag, allmänna som enskilda, inför vissa svårigheter. Utan att närmare kunna gå in på dessa spørsmål vill jag fästa uppmärksamheten på en del faktorer, som kan tänkas ägnade att bidraga till att svårigheterna övervinns. Vad särskilt angår det fall att femdagarsveckan skulle bli mera allmänt förekommande har under remissbehandlingen antytts möjligheten att inom vissa branscher såsom bilreparationsfacket och en del andra servicebetonade hantverksyrken anordna ett jourssystem för de olika företagen i facket inom ett visst geografiskt område. Det synes mig inte uteslutet att även för vissa slag av varudistribution en sådan anordning skulle erbjuda en framkomlig väg. I många fall torde arbetstidsförkortningen, vare sig den förlängda fritiden kommer arbetstagarna till godo i form av femdagarsvecka eller på annat sätt, komma att föra med sig ökat behov av arbetskraft för att serviceverksamheten skall kunna bedrivas i den omfattning, som allmänhetens behov fordrar. I inte obetydlig utsträckning lär det därvid bli fråga om deltidanställda. Beträffande arbetskraft med önskemål om deltidstjänst kan det antas, att en viss outnyttjad reserv finns att tillgå, främst bland de gifta kvinnorna. När det gäller lösningen av servicenäringsarnas problem synes det också värt att beakta att lagstiftningen enligt förslaget får dispositiv karaktär. Härigenom kan, om parterna skulle

finna det ändamålsenligt för att tillgodose en viss servicenärings speciella problem, avtalsvägen uppnås exempelvis att arbetstiden koncentreras mera till tider, som betecknar toppar i efterfrågan på näringens tjänster.

För åtskilliga verksamhetsområden, som brottas med problemet om hur driftstiden skall kunna förlängas utöver den individuella arbetstiden, framstår *skiftgång* såsom den mest ändamålsenliga utvägen. Härigenom vinnes att maskiner och anläggningar utnyttjas mera effektivt och att investeringarna för dessa ändamål kan begränsas. Svårigheten med övergång till skiftarbete ligger främst i det ökade behovet av personal och i den motvilja mot nattarbete som många arbetstagare har. Frågan om skiftarbete är emellertid, som utredningen påpekar, en angelägenhet för arbetsmarknadsparterna och faller således utanför området för mitt ställningstagande.

Från en del remissorgans sida har i detta sammanhang berörts ett spörsmål av mera speciell natur. Enligt arbetarskyddslagen skall arbetstagare i princip åtnjuta ledighet för *nattvila* av viss längd och i denna ledighet skall ingå tiden mellan klockan 23 och klockan 5. För kvinnor i hantverks- eller industriellt arbete skall ledigheten för nattvila omfatta tiden mellan klockan 22 och klockan 5. Dispensmöjligheter finnes. Tillika föreskrives, att arbetet skall avbrytas av en eller flera raster, därest det pågår sex timmar om dygnet eller mer. Om femdagarsvecka skall tillämpas vid en arbetstid av 45 timmar i veckan, kommer tillräckligt utrymme för två skift om vardera 9 timmar jämte raster inte att finnas mellan klockan 5 och klockan 23. Detta har föranlett yrkande från bl. a. Svenska arbetsgivareföreningen om att tiden fram till klockan 24 utan dispens skall få ingå i arbetstiden för såväl män som kvinnor.

Bestämmelserna om nattvila, det s. k. nattarbetsförbudet, är i sin nuvarande utformning av tämligen sent datum. Sedan 1949, då de i huvudsak tillkom, har enligt min mening inte förekommit någonting, som ger anledning att frångå den av statsmakterna då intagna ståndpunkten i frågan. Behovet av skydd mot nattarbete kan sålunda i allmänhet inte anses bli i nämnvärd grad påverkat av att fritiden förlängs med några timmar i veckan. Det synes mig därför inte böra ifrågakomma att övergången till en för företagen gynnsam driftsform, sådan som skiftarbetet, underlättas i den formen att en viktig del av det lagstadgade skyddet för arbetstagarnas hälsa och välbefinnande försvagas. Lösningen av ifrågavarande spörsmål, som huvudsakligen synes vara av förhandlingsnatur, torde få ske efter andra linjer.

De betänkligheter av olika slag, som i remissyttrandena förekommer beträffande landets möjligheter att i nuvarande situation genomföra den föreslagna reformen utan skadeverkningar för samhället, har föranlett somliga remissorgan att ifrågasätta om den föreslagna tiden för *ikraftträ-*

d a n d e t är lämpligt vald. Uppskov med reformen till en tidpunkt, då samhällsekonomin bär en mindre inflationistisk prägel än nu, har förordats i några fall. Vidare har framställts vissa önskemål om att övergången utsträcker över en längre tidrymd än utredningen föreslagit.

För egen del vill jag i anledning av dessa yttranden än en gång framhålla den försiktighet med vilken denna reform är avsedd att genomföras. Om övergången till kortare arbetstid sker på tid och sätt, som utredningen föreslagit, kan jag därför inte finna, att det nuvarande konjunkturläget inger någon allvarlig oro för att övergångsproblemen inte skulle kunna bemästras på ett framgångsrikt sätt. De önskemål om längre övergångstid, som återfinnes i några yttranden, synes främst hänföra sig till vissa begränsade verksamhetsområden. Härvid bör det observeras, att även bestämmelserna om övergången till 45-timmarsveckan är dispositiva. Möjlighet föreligger alltså för arbetsmarknadsparterna att ta hänsyn till de behov av längre övergångstid, som i särskilda fall kan föreligga. Till denna fråga återkommer jag i specialmotiveringen.

Spörsmålet om en arbetstidsförkortning på sjöfartens område har uppmärksamrats genom att chefen för handelsdepartementet den 30 november 1956 erhållit bemyndigande att tillkalla en utredningsman för att verkställa översyn av sjöarbetstidslagen.

Till utredningens förslag om en fortlöpande undersökning av arbetstidsförkortningens ekonomiska och sociala verkningar ämnar jag ta ställning så snart riksdagen behandlat frågan om arbetstidsreformens genomförande.

Frågan om utredning angående behovet av en helgdagsreform slutligen torde få övervägas i ett senare sammanhang.

Specialmotivering

I enlighet med de riktlinjer, som uppdragits i den allmänna motiveringen, har inom socialdepartementet upprättats förslag till lagar om ändring i allmänna arbetstidslagen, lantarbetstidslagen, arbetstidslagen för detaljhandeln samt arbetstidslagen för hotell, restauranger och kaféer. Beträffande dessa lagförslag, vilka i allt väsentligt överensstämmer med de av utredningen framlagda, må utöver vad som framgår av det tidigare anförda följande nämnas.

Enligt ordalydelsen i förevarande lagar ankommer det på arbetsrådet att ta befattning med vissa ärenden rörande tillämpningen av lagarna. Dessa uppgifter har emellertid genom en särskild lag av den 21 juli 1948 (nr 598)

överflyttats till arbetarskyddsstyrelsen. Med hänsyn härtill har orden »arbetsrådet» och »arbetsrådets» genomgående utbytt mot »arbetarskyddsstyrelsen» och »arbetarskyddsstyrelsens». I fråga om de lagrum, som inte ändrats även i annat avseende, har utbytet ansetts kunna på enklaste sätt genomföras genom bestämmelser härom i de olika lagförslagens ingresser.

Förslaget till lag angående ändring i lagen om arbetstidens begränsning (allmänna arbetstidslagen)

I motsats till speciallagarna — lantarbetstidslagen, detaljhandelslagen, hotellagen och sjöarbetstidslagen — känner allmänna arbetstidslagen inte termerna ordinarie arbetstid och övertid. Det har ansetts önskvärt att dessa allmänt brukade benämningar också återfinnes i sistnämnda lag. Efter mönster av speciallagarna har därför införts överskrifter omedelbart framför 1, 4, 6 och 9 §§ angående de ämnen, som behandlas i de efterföljande paragraferna. Stadgandena om ordinarie arbetstid och om övertidsarbete har därvid inordnats under rubrikerna Ordinarie arbetstid respektive Arbete å övertid.

4 §.

Denna paragraf innehåller huvudstadgandena om den ordinarie arbetstidens begränsning.

Enligt den nuvarande lydelsen begränsar paragrafen den ordinarie arbetstiden till högst 8 timmar om dygnet eller 48 timmar i veckan. Arbetstiden för dygn må dock utsträckas till 9 timmar under förutsättning att veckomaximum 48 timmar inte överskrides. Vid arbete med regelbunden skiftindelning får arbetstiden beräknas så, att den i genomsnitt för högst tre veckor motsvarar 48 timmar i veckan; något dygnsmaximum är inte föreskrivet för dylikt arbete.

Utredningen

Utredningens förslag innebär, att veckomaximum nedsättes från 48 till 45 timmar. För arbete med regelbunden skiftindelning föreslås i likhet med vad som nu gäller en specialregel, som innebär att arbetstiden under en tidrymd av tre veckor i följd får uppgå till genomsnittligen högst 45 timmar under loppet av en vecka. Dygnsmaximum bibehålles vid 9 timmar; vid arbete med regelbunden skiftindelning saknas liksom hittills dygnsmaximum. Den nuvarande lagtextens stadgande om 8 timmars arbetsdag saknar enligt utredningens mening självständig betydelse och har ej erhållit någon motsvarighet i förslaget.

En jämkning har vidtagits i nuvarande bestämmelser om begränsningsperiodens längd såtillvida, att det enligt förslaget inte som för närvarande

blir nödvändigt att begränsningsperioden sammanfaller med kalendervecka respektive tre kalenderveckor i följd. Såsom begränsningsperiod får enligt förslaget tillämpas en tidrymd av en veckas respektive tre veckors längd, räknat med vilken veckodag som helst såsom utgångspunkt. Avsikten är närmast, att det skall bli möjligt att låta begränsningsperioden för den ordinarie arbetstiden sammanfalla med avlöningsperiod av samma längd. Det är däremot inte avsett, att utgångspunkten för beräkningen skall få bestämmas helt godtyckligt alltefter läglighet. För varje företag eller liknande enhet skall tillämpas en fast periodindelning, låt vara att övergång från en utgångspunkt för beräkningen till en annan inte är utesluten.

Remissyttranden

I fråga om utredningens förslag att nuvarande begränsningsperiod vid arbete, som bedrives med regelbunden skiftindelning, skall bibehållas anför *Svenska lokaltrafikföreningen*.

Då de sakkunniga tagit ställning till begränsningsperiodens längd om 3 veckor, torde de huvudsakligen ha beaktat inom industriell verksamhet förekommande skiftarbete och ej sådant skiftarbete, som förekommer för trafikpersonal. Trafikpersonalens skiftecykel bestämmes nämligen av dels förekommande fridagsindelning och dels härav betingad gruppindelning. Förekommande fridagsindelning innebär fridag var 4:e, 5:e alternativt var 6:e dag. Vid sjättedagsledighet — vilket är mest förekommande — bör av praktiska skäl grupperna bestå av 6, 12, 18 osv. arbetstagare. Om man väljer den minsta tjänstgöringsgruppen, kommer sålunda en skiftecykel att omfatta 36 dagar mot i lagförslaget föreskrivna 21 dagar. Föreningen finner därför angeläget med en utökad begränsningsperiod till i varje fall sex veckor.

Svenska stadsförbundet hemställer, att i 4 § införes bestämmelse om att begränsningsperioden vid kontinuerligt skiftarbete får uppgå till sex veckor.

Tidningarnas arbetsgivareförening anser, att den av utredningen föreslagna lagtexten kan ge upphov till tvekan huruvida vid regelbundet skiftarbete kortare begränsningsperiod än tre veckor kan väljas och föreslår bibehållande av den hittillsvarande formuleringen »högst tre veckor».

Departementschefen

I likhet med utredningen har jag den uppfattningen, att arbetstidsförkortningen i stort sett inte bör föranleda andra lagändringar än som erfordras med hänsyn till syftet att sänka den ordinarie veckoarbetstiden från 48 till 45 timmar. Såväl med den nuvarande veckoarbetstiden som med den föreslagna kan det givetvis på en del områden vara förenat med vissa svårigheter att tillämpa lagens bestämmelser. Detta torde gälla hur dessa än är utformade. Inte ens en detaljreglering för olika slag av verksamhet torde kunna leda till ett i alla avseenden tillfredsställande resultat. Lagstiftningen är i stället utrustad med vissa andra regulatorer för att särskilda förhållanden inom vissa verksamhetsområden skall kunna beaktas. För närvarande

är det huvudsakligen dispensinstitutet, som står till buds i detta avseende. Förslaget innebär härutöver, att bestämmelserna i fråga om den ordinarie arbetstiden blir på visst sätt dispositiva. Härigenom öppnas möjlighet för avtalsparterna att överenskomma om annan begränsningsperiod än som anges i lagen. Det problem, som dragits upp av Svenska lokaltrafikföreningen och Svenska stadsförbundet, torde på detta sätt kunna få sin lösning. För min del hyser jag den uppfattningen, att man kan förvänta att arbetstagarorganisationerna är beredda att medverka till den för verksamheten i fråga lämpligaste anordningen.

Jag tillstyrker förslaget att borttaga begränsningsperiodens anknytning till kalenderveckan och vill understryka vad utredningen anført om syftet därmed. Det bör således inte vara tillåtet att i efterhand konstruera en periodindelning, som passar med hänsyn till det redan gjorda arbetstidsuttaget.

Under departementsbehandlingen har den av utredningen föreslagna lagtexten underkastats viss formell omarbetning. Härvid har det av Tidningarnas arbetsgivareförening framförda önskemålet i avseende på avfattningen av stadgandet om begränsningsperiod vid regelbunden skiftindelning beaktats.

4 a §.

I den allmänna motiveringen har jag tillstyrkt utredningens förslag om att regleringen av den ordinarie arbetstiden ges dispositiv natur. Bestämmelser härom har upptagits i förevarande paragraf.

Utredningen

Utredningen erinrar om att arbetstidslagstiftningens bestämmelser om arbetstidens begränsning har karaktären av maximiregler samt fortsätter.

Kortare arbetstid än som angives i lagens bestämmelser kan i följd därav utan vidare tillämpas, anledningen må vara arbetsgivarens ensidiga bestämmande eller överenskommelse med arbetarna i form av kollektivavtal eller på annat sätt. Avvikelser från lagbestämmelserna i sådan riktning påkallar därför inte någon särskild uppmärksamhet från lagstiftarens sida. Liksom för närvarande kan alltså exempelvis genom kollektivavtal bestämmas, att arbetstiden skall vara kortare än den lagligen föreskrivna, enligt vårt förslag 45 timmar under loppet av en vecka. I den mån överenskommelser av dylik innebörd hittills träffats, har den arbetstid, som legat över den genom avtalet fastställda men icke överstigit lagens maximitid, 48 timmar i veckan, i lagens mening räknats såsom ordinarie arbetstid och icke såsom övertid. Tiden mellan den avtalade arbetstiden och 48 timmar i veckan har således i arbetsgivarens hand fungerat som ett slags extra övertid sett i förhållande till den ordinarie arbetstiden enligt avtalet. Någon ändring härutinnan avses inte med vårt förslag. Har överenskommelse uppnåtts om exempelvis 40 timmars arbetsvecka, får — om annat ej kan anses vara avtalat — tiden mellan 40 och 45 timmar utnyttjas utan att den blir att anse såsom övertid i lagens bemärkelse. Även om nämnda mellanliggande tid utnyttjats, kan

med andra ord övertid förekomma i full utsträckning enligt bestämmelserna därom i 6 och 7 §§. En annan sak är, att enligt avtalet — exempelvis i fråga om beräkning av ersättning för utfört arbete — all tid, som ligger över den genom avtalet överenskomna ordinarie arbetstiden, kan vara att betrakta som »övertid».

Medan gällande lagstiftning således inte utgör något hinder mot kortare arbetstid än den lagstadgade, ger den däremot, påpekar utredningen, inte utrymme för avvikelser i motsatt riktning annat än efter dispens. Utredningen har som ett första stycke i 4 a § i sitt förslag upptagit ett stadgande, som gör det möjligt för arbetsgivare och arbetstagare att träffa överenskommelse om sådana avvikelser. Stadgandet har således avseende på avtal om längre arbetstid för vecka, längre begränsningsperiod eller högre dygnsmaximum än som anges i 4 §. Utredningen har avsett att låta detta komma till uttryck i lagtexten genom att det föreskrives, att överenskommelsen får innebära »avsteg från de begränsningar, varom i 4 § stadgas».

Om de sätt på vilka bestämmelsen kan utnyttjas anför utredningen.

Genom denna regel skapas möjligheter att — i de former som behandlas längre fram — på ett smidigt sätt anpassa arbetstiden inom ett fack eller vid ett företag efter där rådande särskilda förhållanden. Någon inskränkning i avtalsfriheten göres inte. Överenskommelse kan avse såväl samtliga begränsningsregler i 4 § som en eller flera av dem. Möjlighet föreligger sålunda exempelvis att avtala om högre dygnsmaximum, så att vid fem dagars arbetsvecka arbetstiden kan bli något längre än 9 timmar under fyra dygn för att förkortas motsvarande tid under det femte. Ett annat exempel på hur avtalsfriheten kan utnyttjas är att begränsningsperioden göres längre, måhända utsträcker till ett år, i syfte att åstadkomma säsongmässiga variationer i arbetstidens längd; man kan exempelvis tänka sig en arbetsvecka om 40 timmar under den ljusare årstiden och 48 timmar under övrig del av året. Även förlängning av den genomsnittliga arbetstiden kan naturligtvis bli aktuell på vissa områden eller under särskilda omständigheter.

Angående förhållandet mellan ordinarie arbetstid och övertid i händelse avtal, som avses i denna paragraf, föreligger yttrar utredningen.

Har enligt denna paragraf överenskommelse träffats om längre arbetstid än i 4 § föreskrives, blir hela den överenskomna arbetstiden att betrakta som ordinarie arbetstid. Den tid som överskrider maximum enligt 4 § är inte övertid i lagens mening. Utöver den avtalade arbetstiden kan således förekomma övertid enligt de villkor, som uppställas härför i 6 och 7 §§. Enligt vår uppfattning bör i fall av mera stadigvarande och generella behov av längre arbetstid än i 4 § anges lösningen sökas i överenskommelse om förlängning av den ordinarie arbetstiden. I andra fall är den naturliga utvägen att anläta bestämmelserna om övertid. Att förlängd arbetstid enligt avtal som avses i denna paragraf inte är att anse som övertid, innebär naturligtvis inte att lagen tar ställning till frågan om ersättningen för arbete på sådan förlängd arbetstid. Avgörandet härutinnan ligger helt i parternas händer.

Överenskommelse, som avses i första stycket i förslaget 4 a §, skall enligt paragrafens andra stycke ha formen av kollektivavtal och på arbetstagar- sidan vara sluten eller godkänd av organisation, som enligt lagen om för-

enings- och förhandlingsrätt är att anse såsom huvudorganisation. Någon fordran på medverkan av huvudorganisation även på arbetsgivarsidan uppställs inte.

Om det på en arbetsplats finns arbetstagare, vilka inte är anslutna till den organisation, som ingått avtal med arbetsgivarsidan enligt denna paragraf, vore det, anför utredningen, uppenbarligen mindre tillfredsställande om en av överenskommelsen bunden arbetsgivare nödgades tillämpa annan arbetstidsreglering för dessa arbetare än för arbetare i samma fack, som är bundna av avtalet. I tredje stycket av paragrafen har utredningen därför upptagit en bestämmelse av innebörd att arbetsgivare, som är bunden av avtalet, får tillämpa detsamma även beträffande arbetare, som inte omfattas av avtalet men sysselsättes i sådant arbete för vilket avtalet gäller. I samband härmed påpekar utredningen, att kollektivavtal enligt denna paragraf inte får tillämpas av arbetsgivare, som ej är bunden av avtalet. Vill sådan arbetsgivare tillämpa den reglering av arbetstiden, som avtalet stadgar, är han hänvisad att söka dispens enligt bestämmelserna i 5 §.

Beträffande kontrollen av att avtalsbestämmelser om arbetstiden inte överträdes erinrar utredningen om att det enligt 11 § ankommer på yrkesinspektionen att öva tillsyn å lagens efterlevnad, och att i 12 § stadgas straff för arbetsgivare, som använder arbetare till arbete i strid mot lagen eller föreskrift som meddelats med stöd av densamma. Att kollektivavtalsbestämmelse om arbetstidens begränsning tillämpas på rätt sätt är det däremot de avtalsslutande parternas sak att vaka över. Påföljd för åsidosättande av bestämmelser i avtalet kan inträda med stöd av kollektivavtalslagens skadestandsregler men ej i form av straff enligt arbetstidslagens bestämmelser.

Remissyttranden

Innebörden i det i paragrafens första stycke upptagna stadgandet anses av *arbetarskyddsstyrelsen* inte fullt klar. Styrelsen anför, att bestämmelsen torde kunna läsas så, att en i kollektivavtal bestämd ordinarie arbetstid — antingen den avviker uppåt eller nedåt från de i 4 § angivna begränsningssiffrorna — skall ersätta lagens reglering. Det torde nämligen enligt styrelsens mening ligga nära till hands att säga, att om i avtal stadgas t. ex. att den ordinarie arbetstiden är högst 42 timmar i veckan, härigenom gjorts »avsteg från de begränsningar, varom i 4 § stadgas». En konsekvens av sådan tolkning skulle bli, att vid avtalsreglerad ordinarie arbetstid övertiden skall räknas med utgångspunkt från avtalets tid, oberoende av om denna överskrider eller understiger den i 4 § angivna. Utredningens uttalanden ger dock vid handen, fortsätter styrelsen, att endast överenskommelse om längre ordinarie arbetstid än den enligt 4 § medgivna skall ersätta bestämmelserna i nämnda lagrum, varav följer att

utgångspunkten för beräkningen av övertid skall vara de i 4 § stadgade maximitiderna, eller därest avtal om längre arbetstid föreligger, de i avtalet stipulerade begränsningstiderna. En konsekvens av denna tolkning är, att om i ett avtal bestämts, att arbetstiden under viss del av året skall förlängas, exempelvis till 48 timmar, under förutsättning av motsvarande förkortning, t. ex. till 42 timmar, under annan del av året, arbetsgivaren kan få möjlighet att uttaga längre övertid än om arbetstiden fördelats jämnt under hela året; de tre timmarna mellan avtalets 42 och lagens 45 timmar skall nämligen inte räknas som övertid enligt lagen. Med hänsyn till att tvekan kan uppstå, ifrågasätter styrelsen om inte paragrafen kunde förtydligas.

Önskemål om tydligare avfattning av lagtexten i det av arbetarskyddsstyrelsen angivna avseendet framföres i några yttranden från andra remissorgan, bland dem *Svenska arbetsgivareföreningen*.

Ett par till *Landsorganisationen* anslutna förbund har ifrågasatt om den av utredningen föreslagna beräkningen av lagövertiden i fall av överenskommelse om kortare arbetstid än lagens maximitid låter sig förena med den allmänna avtalsfriheten för arbetsmarknadsparterna. Organisationen hemställer, att de av förbunden framförda synpunkterna särskilt beaktas.

Svenska stadsförbundet framhåller, att i kommunernas tjänst finnes tjänstemän, för vilka arbetstidslagstiftningen gäller men vilkas anställningsförhållanden inte kan regleras genom kollektivavtal. Eftersom någon skillnad mellan arbetare och tjänstemän enligt förbundets mening ej bör göras i fråga om möjligheterna till avsteg från lagens bestämmelser, hemställer förbundet om sådan utformning av paragrafen, att den omfattar även områden, som regleras av tjänstereglementen.

Innebörden av det i förslaget använda uttrycket »organisation, vilken enligt lagen om förenings- och förhandlingsrätt är att anse såsom huvudorganisation», diskuteras av *arbetsdomstolens ordförande*, som yttrar.

Enligt 2 § sista stycket i nyssnämnda lag förstås med huvudorganisation ett förbund eller en förening av flera föreningar av arbetsgivare eller arbetstagare. I förarbetena till lagen har emellertid andra lagutskottet i anslutning till bestämmelsen i 8 § om rätt för huvudorganisation att påkalla tillämpning av lagens tredje kapitel uttalat, att dylik rätt givetvis tillkommer förutom huvudorganisation jämväl en självständig organisation, som ej har underavdelningar, ävensom sådan självständig organisation, som uppträder vid sidan av huvudorganisation inom samma arbetsområde (andra lagutskottets memorial nr 59/1936 s. 2). Utan att taga ställning till frågan om vilka organisationer, som böra anföras att genom kollektivavtal göra avsteg från eljest gällande bestämmelser om arbetstidens begränsning, vill jag framhålla önskvärdheten av att det på något sätt klargöres, huruvida föreningar av det slag, som åsyftas i berörda utskottsuttalande, även på arbetstidslagstiftningens område skola anses jämställda med huvudorganisation i egentlig mening.

I anslutning till den nu behandlade bestämmelsen i utredningens förslag kan framhållas, att bestämmelsen givetvis icke inverkar på den på 9 — *Bihang till riksdagens protokoll 1957. 1 saml. Nr 80*

arbetsrättens område gällande grundsatsen, att överenskommelse om avvikelse från kollektivavtal skall godkännas av avtalsparterna å ömse sidor, således i förekommande fall även av huvudorganisation på arbetsgivar-sidan. Sålunda skall enligt nämnda grundsats, när ett arbetsområde är reglerat genom riksavtal och lokal överenskommelse träffas om annan fördelning av arbetstiden än riksavtalet stadgar, i regel krävas medverkan icke endast av arbetstagarpartens huvudorganisation utan även av arbets-givarens huvudorganisation.

På liknande sätt uttalar sig *socialstyrelsen*, som inte har någonting att erinra mot att begreppet huvudorganisation i denna paragraf får den innebörd, som anges i det nämnda utskottsuttalandet. Såvitt styrelsen har sig bekant har tolkningen av begreppet huvudorganisation i lagen om förenings- och förhandlingsrätt hittills inte föranlett sådana svårigheter, som i och för sig motiverar ett förtydligande av lagen.

I fråga om bestämmelsen att kollektivavtal enligt denna paragraf må av arbetsgivare, som är bunden av avtalet, tillämpas jämväl beträffande arbetare, som inte omfattas av detsamma men sysselsättes i sådant arbete för vilket avtalet gäller, framhåller *socialstyrelsen*, att så kallade konkurrerande kollektivavtal förekommer på sina håll och att det givetvis inte kan ifrågasättas, att ett sådant avtal kan brytas genom bestämmelse i ett annat. Trots att dylika avtal inte är vanliga synes det styrelsen önskvärt, att förhållandet beaktas vid den slutliga utformningen av lagtexten.

Arbetskyddsstyrelsen uppmärksammar utredningens uttalande att tillsyn över tillämpningen av kollektivavtalsbestämmelser om arbetstiden inte ankommer på yrkesinspektionen. Detta är väl också riktigt teoretiskt sett, anför styrelsen, som emellertid framhåller, att om yrkesinspektionen skall kunna kontrollera övertiden, vilket otvivelaktigt hör till dess uppgifter, måste inspektionen ha möjlighet att få tillgång till arbetsgivarens anteckningar om uttagen ordinarie arbetstid för att få en utgångspunkt för beräkningen av övertid.

Departementschefen

Arbetstidslagstiftningen drar upp vissa gränser för arbetstidens längd, vilka får överskridas endast under särskilda förutsättningar. Lagstiftningen har däremot inte till syfte att garantera att arbetstiden når upp till något visst minimum. Inom den av lagreglerna fastställda ramen har arbetsgivare och arbetstagare full frihet att bestämma vilken arbetstid som helst. Avtal, som stadgar arbetstider under den av lagstiftningen med-givna nivån, kan därför inte sägas innebära något avsteg från lagens be-gränsningsregler; dessa bestämmelser är ju iakttagna så länge de inte överskrides.

Några särskilda bestämmelser behöver således inte införas i lagstiftningen för att möjliggöra avtal om kortare arbetstid än de i lagen angivna maximisiffrorna. De av utredningen föreslagna reglerna tar inte heller sikte

på sådana avtal utan har avseende på överenskommelser om avvikelser uppåt från begränsningarna i 4 §. Avtal om dylika avvikelser ersätter lagens maximiregler.

Frågan om övertidsberäkningen i fall då den ordinarie arbetstidens längd behandlas i överenskommelse mellan arbetsgivare och arbetstagare får bedömas med utgångspunkt från vad jag nyss anfört. För det fall överenskommelsen inte innebär något överskridande av lagens maximibestämmelser förblir tiden mellan avtalets och lagens maxima i lagens mening ordinarie arbetstid. Övertid enligt 6 och 7 §§ räknas i konsekvens härmed först sedan maximigränserna i 4 § uppnåts. I vad mån vid avtal om t. ex. 42 timmars ordinarie veckoarbetstid tiden mellan 42 och 45 timmar av arbetsgivaren får utnyttjas blir en fråga om tolkning av avtalet; lagen lägger inte något hinder mot ett sådant utnyttjande.

Om genom kollektivavtal de i 4 § angivna gränserna i ett eller flera avseenden överskrides och således ersättes med avtalsbestämmelser blir utgångspunkten för övertidsberäkningen gränsen för den ordinarie arbetstiden enligt avtalet eller, om detta inte helt ersätter lagens reglering, enligt lagens bestämmelser i kombination med avtalets. Vid avtal om exempelvis 46 timmars ordinarie veckoarbetstid kan således övertid förekomma i full omfattning enligt bestämmelserna i 6 och 7 §§. Ingenting hindrar dock, att avtalet stadgar inskränkning i den legala rätten till övertidsuttag. Uppmärksammas bör, att kollektivavtal om avsteg från begränsningsreglerna i 4 § inte behöver innebära en verklig förlängning av den ordinarie arbetstiden i jämförelse med vad 4 § stadgar. Det torde inte bli ovanligt, att överenskommelse av denna art endast medger längre begränsningsperioder än lagen, så att exempelvis en viss säsongvariation i arbetstidens längd uppkommer. Om den ordinarie arbetstiden på grund av dylikt avtal under en viss del av året kommer att understiga 45 timmar i veckan för att under en annan del överskrida detta mått, är det inte riktigt att i förra avseendet anse avtalet som en sådan överenskommelse om kortare arbetstid, som inte faller under denna paragraf, och i det senare som ett avtal enligt paragrafen. Överenskommelsen är att betrakta som en enhet och innebär ett avsteg från en av de i 4 § uppställda begränsningarna. Något utrymme lämnas då inte för den av arbetarskyddsstyrelsen anförda tolkningen att under den tidrymd då veckoarbetstiden ligger lägre än 45 timmar tiden upp till denna gräns, liksom i det fall att en verklig arbetstidsförkortning avtalats, skulle få utnyttjas utan att den blir att anse som övertid i lagens mening. Avtal om längre begränsningsperiod än 4 § föreskriver förändrar inte den genomsnittliga längden av arbetsveckan och lämnar inget mellanrum, som kan utnyttjas som »övertidstillskott». På motsvarande sätt förhåller det sig om avtalet innebär såväl en verklig förlängning av arbetstiden som en utsträckning av begränsningsperioden. Om det exempelvis avtalas, att begränsningsperioden skall vara ett år och

den genomsnittliga veckoarbetstiden 46 timmar, uppkommer inget »övertidstillskott» för de veckor, under vilka arbetstiden i verkligheten kan ha understigit 45 timmar.

Enligt min uppfattning har denna innebörd av bestämmelsen fått ett tillfredsställande uttryck genom den av utredningen föreslagna avfattningen.

Kontrollen över efterlevnaden av kollektivavtalsbestämmelser om arbetstiden ankommer i och för sig inte på yrkesinspektionen. Härmed torde inte vara oförenligt att yrkesinspektionen såsom arbetarskyddsstyrelsen anfört får tillgång till arbetsgivarens anteckningar om den enligt avtalet uttagna ordinarie arbetstiden så att tillämpningen av lagstiftningens övertidsbestämmelser kan övervakas.

Överenskommelser enligt förevarande paragraf skall ha formen av kollektivavtal. Härav följer, att i den mån befattningshavare i kommunal tjänst som är underkastade ämbetsansvar, omfattas av arbetstidslagstiftningen, avsteg från begränsningsreglerna i 4 § inte kan göras annat än efter dispens. Sådan kan i regel erhållas om arbetsgivare och arbetstagare är ense. Att det för dessa tämligen fåtaliga grupper skapas möjligheter till avtalsöverenskommelser av motsvarande slag som för kollektivavtalsanställda är jag inte beredd att förorda.

För att kollektivavtalsöverenskommelse av den art, varom här är fråga, skall vara giltig fordras enligt förslaget att den på arbetstagersidan är slutten eller godkänd av organisation, vilken enligt lagen om förenings- och förhandlingsrätt är att anse såsom huvudorganisation. Enligt 2 § nämnda lag förstås med huvudorganisation förening eller förbund av flera sådana föreningar av arbetsgivare eller arbetstagare, som har till uppgift att tillvarata medlemmarnas intressen rörande anställningsvillkor och förhållanden i övrigt mellan arbetsgivare och arbetstagare. I 8 § i lagen stadgas bl. a. rätt för huvudorganisation av arbetstagare att påkalla tillämpning av lagens 3 kap. Ett par remissorgan har fäst uppmärksamheten på att enligt ett av riksdagen godkänt uttalande av andra lagutskottet nämnda rätt tillkommer jämväl en självständig organisation, som ej har underavdelningar, ävensom sådan självständig organisation, som uppträder vid sidan av huvudorganisation inom samma arbetsområde. Med anledning härav vill jag uttala, att det inte synes föreligga skäl att då det gäller rätten att träffa bindande kollektivavtal i enlighet med förevarande stadgande ge begreppet huvudorganisation en snävare innebörd än som enligt nyssnämnda utskottsuttalande är fallet i 8 § lagen om förenings- och förhandlingsrätt. Såsom arbetsdomstolens ordförande och socialstyrelsen framhållit, innebär den omständigheten att medverkan av huvudorganisation är obehövlig på arbetsgiversidan ingen inskränkning i principen om att överenskommelse om avvikelse från kollektivavtal skall godkännas av kontrahenterna på ömse sidor. Bestämmelser om arbetstiden i kollektivavtal, som är

slutet av huvudorganisation på arbetsgivarsidan, kan i regel inte åsidosättas genom överenskommelse, som på arbetsgivarsidan slutits av enskild arbetsgivare eller annan förening än huvudorganisation utan medverkan av denna.

Enligt utredningens förslag skall kollektivavtal, som avses i förevarande paragraf, även om det är begränsat till den avtalsslutande organisationen på arbetsgivarsidan, av arbetsgivare, som är bunden av avtalet, kunna tillämpas jämväl beträffande arbetare, som inte omfattas av kollektivavtalet men sysselsättes i sådant arbete, för vilket det gäller. Socialstyrelsen påpekar, att där konkurrerande kollektivavtal föreligger det inte kan ifrågakomma, att ett av dessa avtal på grund av ifrågavarande bestämmelse brytes genom ett annat. Styrelsen anser önskvärt att förhållandet beaktas i lagtexten.

Departementsförslaget har erhållit en något annan formulering än utredningens förslag utan att någon ändring i sak varit avsedd. Det av socialstyrelsen gjorda påpekandet har därvid beaktats.

5 §.

Från lagens bestämmelser om den ordinarie arbetstidens begränsning kan dispens meddelas av arbetarskyddsstyrelsen. Reglerna härom upptages i denna paragraf, som i sin nuvarande lydelse innehåller en uppräkningslista av olika dispensfall. Sålunda kan inom ramen för 48-timmarsprincipen dispens meddelas, om arbetstiden för visst arbete i väsentlig mån är beroende av årstid eller väderlek eller på grund av annat förhållande är av växlande längd. Undantag därutöver kan medgivas, om arbete, som bedrivs med tre skiftlag, på grund av synnerliga skäl anses böra pågå även på sön- och helgdagar, om arbete fortgår endast under kortare tid eller medför synnerligen ringa ansträngning eller tillgodoser ändamål av synnerligen stort allmänt intresse, om dispens eljest är påkallad till undvikande av allvarligt missförhållande samt om flertalet av arbetarna finner undantag önskvärt och arbetstiden ej därigenom kommer att oskäligt utsträckas. Speciallagarna nöjer sig med att mera allmänt ange förutsättningarna för dispens. Inom ramen för 48-timmarsprincipen kan enligt dessa lagar undantag beviljas »när skäl därtill äro», och i vidsträcktare mån kan undantag medges då det påkallas av »särskilda skäl». Vid tillstyrkan av arbetarna kan dispens meddelas utan närmare prövning av behovet.

Utredningen

Utredningen anför, att dispensreglerna med den i 4 a § föreslagna avtalsfriheten minskar i betydelse men att de inte kan undvaras, exempelvis i fall, då någon organisation, som kan sluta kollektivavtal, inte finns på arbetsgivarsidan eller då förhållandena är av så speciell natur att de inte

lämpar sig för avtalsreglering. I fråga om förslagets utformning och tillämpning anför utredningen.

Allmänna arbetstidslagens nuvarande reglering av dispensinstitutet torde i praktiken inte innebära, att dispensmöjligheterna är mera inskränkta enligt denna lag än enligt speciallagarna. Vi har därför funnit detaljregleringen på detta område överflödigt och föreslår en enhetlig utformning av dispensreglerna i samtliga berörda lagar. Härvid har de nuvarande bestämmelserna i speciallagarna närmast stått modell. En viss omredigering har vidtagits utan att avsikten varit att göra någon avvikelse i sak.

Såsom normalfall vid ansökan om dispens bör enligt vår uppfattning gälla, att det stora flertalet av de berörda arbetarna samtycker till att undantag sker i enlighet med ansökningen. Någon särskild prövning från arbetarskyddsstyrelsens sida av de skäl, som kan ligga bakom önskemålet om avsteg från lagens begränsningsregler, erfordras då inte. Att styrelsen har att tillse, att inte undantaget medför fara för ohälsa eller överansträngning, har ansetts så självklart, att någon särskild erinran därom i lagtexten inte funnits behövlig. Samtycke som nyss sagts lämnas väl vanligen av facklig organisation på arbetsidan men kan även komma till uttryck på annat vis.

Föreligger inte medgivande av arbetarna, prövar arbetarskyddsstyrelsen behovet av dispens. I den mån undantaget inte går utöver en genomsnittlig veckoarbetstid på 45 timmar under en tidrymd av högst 12 månader i följd, uppställer lagen inte några villkor för att dispens skall få meddelas, utan styrelsen avgör fritt i vilka fall undantag kan medgivas. Om ansökningen avser dispens utöver den förut angivna ramen — närmast blir det därvid fråga om fall, då en verklig förlängning av den genomsnittliga veckoarbetstiden åsyftas — har det däremot ansetts böra fordras, att särskilda skäl talar för undantaget. En verklig förlängning av arbetstiden bör nämligen enligt vår åsikt i regel förutsätta medverkan av arbetarna antingen kollektivavtalsvägen eller i form av tillstyrkt dispensansökan. Endast i fall av mera speciell natur kan det bli fråga om arbetstidsförlängning utan sådan medverkan.

Remissyttranden

Med hänsyn till att den av utredningen företagna omredigeringen inte innebär någon ändring i sak tillstyrkes förslaget av *Landsorganisationen*.

Socialstyrelsen uppehåller sig vid utredningens uttalande, att dispensförfarandet kan bli erforderligt i händelse någon organisation, som kan ingå kollektivavtal, inte finns på arbetsidan, och anför.

Socialstyrelsen vill ifrågasätta om i dylika fall, sedan avtalsfrihet införts i 4 a §, dispens för förlängning av den ordinarie arbetstiden bör beviljas annat än efter saklig prövning från dispensmyndighetens sida av de skäl som kan ligga bakom önskemålet om avsteg från lagens begränsningsregler. Bibehållandet och uppmjukningen av bestämmelsen att lagens begränsningsbestämmelser kan sättas ur kraft dispensvägen utan att prövning i sak sker från dispensmyndighetens sida rimmar ej helt med den i 4 a § införda avtalsfriheten och det därstädes stadgade kravet på godkännande av huvudorganisation på arbetstagarnas sida. Man kan nämligen fråga sig varför man i 4 a § skall kräva godkännande av huvudorganisa-

tion, då man dispensvägen utan prövning av sakfrågan nöjer sig med samtycke från flertalet av de berörda arbetarna.

Farhågor för att omarbetningen av dispensbestämmelserna kan medföra en mera restriktiv dispensgivning uttalas av bl. a. *Svenska arbetsgivareföreningen*, som anser det vara av yttersta vikt att tillse, att praxis i dispensärenden inte tar en sådan vändning.

Departementschefen

Införandet av 4 a § i lagen motiverar enligt min mening en viss omredigering av dispensreglerna. Utredningens förslag synes mig härvid kunna godtagas. Såsom utredningen framhållit är det inte avsikten att göra någon ändring i sak i vad som nu gäller. Farhågorna för att omarbetningen av lagtexten skall medföra ändrad praxis vid dispensgivningen torde därför vara ogrundade. Liksom utredningen finner jag det utan särskild erinran härom i lagtexten självfallet, att det ankommer på arbetarskyddsstyrelsen att tillse, att fara för ohälsa och överansträngning inte uppkommer. Detta gäller även fall, då dispensansökningen tillstyrkts av det stora flertalet arbetare, och någon egentlig prövning av skälen för ansökningen inte förekommer. Bland annat med hänsyn härtill kan jag inte finna den av socialstyrelsen framförda invändningen bärande. I de fall arbetarna är organiserade, skall organisationerna säkerligen veta att hävda sig såsom företrädare för sina medlemmar även i dispensfrågor.

6 §.

Ändringarna i denna paragraf är av redaktionell natur.

Remissyttranden

Några remissorgan, bland dem *statens avtalsnämnd*, har framställt önskemål om att begreppet övertid definieras i lagtexten.

Departementschefen

Såsom anförts vid rubriken till lagförslaget har det befunnits önskvärt, att den allmänt brukade termen övertid begagnas i allmänna arbetstidslagen liksom i de övriga arbetstidslagarna. I denna och följande paragraf har därför i överensstämmelse med vad som redan är fallet i motsvarande paragrafer i sistnämnda lagar termen övertid införts i stället för nuvarande uttryck. Något behov av definition av begreppet övertid har hittills inte gjort sig gällande och en sådan definition torde även i fortsättningen kunna undvaras.

7 §.

Denna paragraf innehåller de egentliga övertidsbestämmelserna. Enligt gällande lydelse av 1 m o m. får arbetare, som fyllt 18 år, å övertid an-

vändas till vissa förberedelse- eller avslutningsarbeten under högst 7 timmar i veckan. I 2 m o m. första stycket stadgas, att den s. k. allmänna övertiden för arbetare som nyss sagts får uppgå till högst 48 timmar under loppet av fyra kalenderveckor och högst 200 timmar under loppet av ett kalenderår. Andra stycket i 2 mom. innehåller bestämmelser om att övertid får beräknas för kortare tidrymd än fyra veckor.

Utredningen

Någon ändring i förevarande paragraf föreslås inte av utredningen utöver att termen övertid på motsvarande sätt som i 6 § införes i 1 och 2 mom. samt att nuvarande andra stycket i 2 mom. borttages såsom överflödigt. Enligt utredningens förslag skall kalendervecka och kalenderår alltjämt ligga till grund vid beräkning av begränsningsperioderna för övertid.

Remissyttranden

Begränsningsperiodernas beräkning uppmärksammas av *arbetarskyddsstyrelsen*, som anser det vara en konsekvens av utredningens förslag om övergång till valfri sjudagarsperiod respektive treveckorsperiod vid beräkning av den ordinarie arbetstiden, att övertiden får beräknas för valfria perioder om fyra veckor. Styrelsen anser vidare, att det såsom för närvarande är fallet enligt lantarbetstidslagen också jämlikt allmänna arbetstidslagen bör bli möjligt att för beräkning av den allmänna övertiden välja mellan antingen 48 timmar per fyraveckorsperiod eller 50 timmar per kalendermånad. Till motivering anför styrelsen, att det inom industrin, åtminstone vid större företag, synes föreligga en tendens att övergå till beräkning och utbetalning av löner per månad eller halvmånad. Årsbegränsningen av övertiden bör enligt styrelsens åsikt, bl. a. av kontrollhänsyn, alltjämt vara bunden vid kalenderåret.

Arbetarskyddsstyrelsens uppfattning att övertid skall få beräknas för valfria perioder om fyra veckor men att årsbegränsningen alltjämt bör vara knuten till kalenderåret delas av *Svenska arbetsgivareföreningen* och *Handelsn arbetsgivareorganisation*.

I fråga om redigeringen av 2 mom. anför *arbetarskyddsstyrelsen*.

Enligt 7 § 2 mom. i lantarbetstidslagen, detaljhandelslagen och restaurangarbetstidslagen äger arbetsgivaren »i annat fall än som avses i 6 §» uttaga övertid med visst maximerat timantal. Utredningen har, av skäl som i detta sammanhang sakna intresse, föreslagit en viss omredigering av 7 § 2 mom. i den allmänna arbetstidslagen, varigenom detta lagrum skulle i det hänseende varom nu är fråga erhålla samma lydelse som 7 § 2 mom. i de förstnämnda lagarna. Arbetarskyddsstyrelsen, och tidigare arbetsrådet, har tolkat här avsedda bestämmelser så, att den maximerade övertiden får uttagas utöver ej blott övertid för nödfallsarbete enligt 6 § utan även övertid för förberedelse- och avslutningsarbeten enligt 7 § 1 mom. För att undvika en möjlig feltolkning torde till de ovan citerade orden böra läggas »och 7 § 1 mom.».

Samma förslag återkommer i ett flertal andra yttranden.

Departementschefen

I likhet med vissa remissorgan finner jag det följdriktigt, att begränsningsperioden för den allmänna övertiden lika litet som för den ordinarie arbetstiden bindes vid kalenderveckan. Utredningens förslag har under departementsbehandlingen jämkats i överensstämmelse härmed. I detta sammanhang vill jag understryka, att vad som anförts vid 4 § om en fast periodindelning givetvis äger giltighet även såvitt angår övertidsberäkningen. Förslaget om kalendermånaden som alternativ begränsningsperiod till fyra-veckorsperioden finner jag inte skäl att biträda. Som årsbegränsning bör alltså gälla kalenderåret.

Enligt utredningens förslag kommer förutsättningen för att allmän övertid skall få uttagas att i 2 mom. anges på samma sätt som för närvarande enligt 7 § 2 mom. i de tre övriga arbetstidslagar, varom nu är fråga. Bestämmelsen i dessa lagar har tolkats så, att allmän övertid får uttagas utöver såväl övertid för nödfallsarbete enligt 6 § som övertid för förberedelse- eller avslutningsarbeten enligt 7 § 1 mom. För att förtydliga denna innebörd har under remissförfarandet påyrkats visst tillägg i den av utredningen föreslagna lagtexten. Med hänsyn till att den föreslagna avfattningen redan finns i speciallagarna och inte visat sig föranleda missförstånd, anser jag anledning saknas att nu avvika från densamma.

8 §.

Denna paragraf, som handlar om journalföring av övertid m. m., beröres inte av utredningens förslag.

Remissyttrande

Arbeterskyddsstyrelsen föreslår, att som följd av ändringarna i 4 § ordet »kalendervecka» utbytes mot ordet »vecka». Styrelsen yttrar vidare.

I 8 § första stycket i 1948 års lantarbetstidslag infördes den regeln, att anteckning om övertid får göras på avlöningskort eller annan handling i stället för i övertidsjournal, under förutsättning att handlingen till sin typ godkänts av arbetsrådet dvs. numera arbetskyddsstyrelsen. Bestämmelsen motiverades med att det innebar onödig omgång att, såsom tidigare stadgande tolkats, särskilt tillstånd krävdes för att använda ett avlöningskort eller annan handling, som var identiskt lika med sådan som tidigare blivit godkänd. Styrelsen anser, att en motsvarande bestämmelse bör inflyta i de övriga arbetstidslagarna.

Departementschefen

I departementsförslaget har ordet »kalendervecka» uthytts mot ordet »vecka», varjämte ett par formella ändringar gjorts.

Arbeterskyddsstyrelsens förslag i övrigt har jag i detta sammanhang inte funnit skäl att upptaga.

9 §.

I denna paragraf, som inte beröres av utredningens förslag, meddelas bestämmelser om arbetsrådet, dess sammansättning och verksamhet. Arbetsrådet upphörde emellertid med utgången av år 1948, och dess uppgifter övertogs av arbetarskyddsstyrelsen. Bestämmelser härom återfinnes i lagen den 21 juli 1948 (nr 598) om överflyttande på arbetarskyddsstyrelsen av de uppgifter och befogenheter, som tillkomma arbetsrådet.

Remissyttrande

Arbeterskyddsstyrelsen erinrar om att enligt arbetstidsutredningens förslag till ny allmän arbetstidslag (SOU 1954: 22) bestämmelser avseende arbetarskyddsstyrelsen skulle intagas i lagen (15 §) endast såvitt angick partsrepresentanternas deltagande vid handläggningen av arbetstidsärenden, rätt för styrelsen att vid domstol höra vittnen och sakkunniga och styrelsens egenskap av enda instans i arbetstidsärenden samt att övriga regler om styrelsens verksamhet skulle införas i instruktionen för styrelsen. Styrelsen föreslår, att arbetstidsutredningens förslag förverkligas i detta sammanhang.

Departementschefen

Vad arbetarskyddsstyrelsen föreslagit finner jag mig kunna godtaga. Föresvarande paragraf har således utformats i huvudsaklig överensstämmelse med 15 § i arbetstidsutredningens förslag till allmän arbetstidslag.

I fråga om partsrepresentation föreskrives endast, att vid handläggning av ärende rörande tillämpningen av denna lag eller med stöd av densamma meddelad föreskrift särskilda ledamöter, utsedda efter förslag av rikssammanslutningar av arbetsgivare och arbetare, skall delta i den omfattning Konungen bestämmer. De närmare bestämmelserna angående i vilka fall partsrepresentation skall förekomma, sättet för utseende av partsledamöter och suppleanter, deras allmänna kvalifikationer, jäv, tillfälligt tjänstgörande partsledamot och beslutförhet torde få inflyta i instruktionen för styrelsen.

Vidare stadgas, att styrelsen äger höra vittne och sakkunnig vid allmän underrätt. Sådant förhör skall anses som bevisupptagning utom huvudförhandling enligt rättegångsbalkens regler därom. Härav följer, att vittne och sakkunnig har rätt till ersättning. Ersättningen skall gäldas av allmänna medel. Beträffande grunderna för ersättningens beräkning gäller lagen den 10 juli 1947 (nr 632) angående ersättning av allmänna medel till vittnen m. fl.

Slutligen upptages i denna paragraf bestämmelsen om att arbetarskyddsstyrelsens beslut i ärenden enligt denna lag inte får överklagas. Övriga föreskrifter angående styrelsens verksamhet får intagas i styrelsens instruktion.

10 §.

Bestämmelsen i 2 m o m., som aldrig tillämpats, har uteslutits såsom överflödigt med hänsyn till den avtalsfrihet, varom stadgas i 4 a §.

Övergångsbestämmelser

Övergången från 48 till 45 timmars arbetsvecka skall enligt förslaget kunna ske successivt med en timme om året under tre på varandra följande år.

Bestämmelsen härom har utformats så, att det i 4 och 5 §§ angivna timantalet 45 skall ersättas, vad gäller år 1958 med 47 och såvitt rör år 1959 med 46.

Med hänsyn till att lagens föreskrifter om arbetstidens längd har karaktär av maximibestämmelser, är det naturligtvis ingenting som hindrar att 45-timmarsveckan genomföres snabbare än övergångsbestämmelserna stadgar. Lagen medger arbetsgivaren full frihet att självständigt eller i enlighet med avtal med arbetarsidan genomföra en sådan snabbare övergång. Den i 4 a § föreslagna möjligheten att genom kollektivavtal överenskomma om längre arbetstid än lagen föreskriver gör det också möjligt att för verksamhetsfält, där det föreligger svårigheter att genomföra arbetstidsförkortningen i den takt eller på det sätt som lagen anger, åstadkomma en anordning, som bättre lämpar sig för området i fråga. Parterna kan exempelvis avtala om att inte genomföra arbetstidsförkortningen successivt utan på en gång vid den tidpunkt då den enligt övergångsbestämmelserna till lagen senast skall vara fullt genomförd. Det kan också bli fråga om att göra övergångstiden längre än vad som följer av nyssnämnda bestämmelser. Även dispensmöjligheten enligt 5 § står öppen för åstadkommande av andra övergångsvillkor än enligt lagens ifrågavarande regler.

Därest varken överenskommelse uppnåtts eller dispens erhållits, skall emellertid arbetstidsförkortningen genomföras åtminstone i den takt, som övergångsbestämmelserna anger.

Förslaget till lag om ändring i lantarbetstidslagen

4 §.

I sin nuvarande lydelse stadgar denna paragraf beträffande jordbruksarbetare i allmänhet olika arbetstid under vintern och den övriga delen av året. Sålunda utgör veckomaximum för den ordinarie arbetstiden 45 timmar under tiden november—februari och 50 timmar under tiden mars—oktober, vilket i medeltal för året motsvarar 48 timmar i veckan. Någon säsongmässig variation i arbetstiden stadgas inte för djurskötare. För vissa arbetare med blandat arbete (djurskötsel jämte annat arbete) gäller en specialregel. Vad angår trädgårdsarbetare kan arbetsgivaren tillämpa antingen samma arbetstidsreglering som för jordbruksarbetare i allmänhet eller en enhetlig

veckoarbetstid av 48 timmar året om. Begränsningsperioden utgöres i lantarbetstidslagen av en arbetsvecka, varmed menas tiden från och med måndag till och med söndag. För djurskötare är begränsningsperioden två arbetsveckor, under vilken arbetstiden får uppgå till högst 96 timmar. Dygnsmaximum är bestämt till 10 timmar utom för djurskötare, för vilka ett dygnsmaximum av 9 timmar gäller.

Utredningen

I fråga om möjligheterna till säsongvariation av arbetstiden anför utredningen.

Från olika synpunkter har det ansetts önskvärt, att lantarbetet i så liten utsträckning som möjligt intar någon särställning vad gäller lagstiftningen om arbetstidens begränsning. Vårt förslag tillmötesgår detta önskemål så tillvida, att enligt huvudregeln veckomaximum i lantarbetstidslagen fastställs till samma timantal som i allmänna arbetstidslagen, dvs. 45. Samtidigt som det är angeläget, att lantarbetarna inte framstår som missgynnade av arbetstidslagstiftningen, är det viktigt, att lagbestämmelserna inte står hindrande i vägen för en följsam anpassning av arbetstiden efter de naturliga förutsättningarna för arbetet inom jordbruk och närstående verksamhetsområden. För att möjliggöra en sådan koncentration av den ordinarie arbetstiden till vegetationsperioden, som får anses påkallad, innehåller förslaget därför den bestämmelsen, att veckoarbetstiden får uppgå till 47 timmar, om den genomsnittliga arbetstiden under en period av högst 12 månaders längd håller sig inom ramen av 45 timmar i veckan. Förlängning av arbetstiden till 47 timmar under vissa arbetsveckor skall med andra ord motsvaras av förkortning under andra veckor. Utgångspunkten för beräkning av den tidrymd av högst 12 månader, inom vilken utjämning av veckoarbetstiden skall äga rum, är inte bestämd i lagen. Detta innebär inte, att perioden kan väljas i efterhand på sätt som bäst passar arbetsgivaren. Vill denne utnyttja den fördel, som bestämmelsen om högre veckomaximum innebär, måste han på förhand bestämma begynnelse dagen för och längden av den tidrymd, inom vilken utjämning till ett veckogenomsnitt av 45 timmar skall ske.

Utredningens förslag upptar inte någon motsvarighet till nuvarande specialreglering för trädgårdsarbetare eller arbetare, som sysselsättes med djurskötsel. I den mån nödvändigheten av söndagsarbete medför behov av längre begränsningsperiod för djurskötares arbetstid än en vecka, har utredningen ansett, att bestämmelserna om kollektivavtalsreglering i 4 a § öppnar tillräckliga möjligheter att komma till rätta med detta spörsmål.

Veckomaximum är i förslaget liksom f. n. knutet till arbetsvecka. Dygnsmaximum är enhetligt bestämt till 10 timmar, vilket för djursköternas del innebär en ökning med en timme.

Remissyttranden

Mot förslagets utformning av bestämmelsen om säsongvariation har *lantbruksstyrelsen* (majoriteten) inte någon erinran. Styrelsen tillstyrker vi-

dare, att nuvarande speciella regler för blandat arbete och trädgårdsarbete utgår såsom överflödiga.

En motsatt uppfattning företrädes av *Svenska lantarbetsgivareföreningen*, som anser, att den föreslagna arbetstidsförkortningen med tre timmar i veckan under den tid, då arbetsbehovet är som störst, ingalunda kan betecknas som en följsam anpassning av arbetstiden efter de naturliga förutsättningarna för arbetet inom jordbruket. Enligt föreningens åsikt hade det varit önskvärt, att i lagen fastställts en längre sommararbetstid än 47 timmar i veckan. Föreningen hyser också den meningen, att specialreglering för arbetare med blandat arbete bör finnas i lagen.

Riksförbundet landsbygdens folk anser, att det med hänsyn till den starka säsongväxlingen av arbetskraftsbehovet inom jordbruket, vilken bl. a. tagit sig uttryck i en inte oväsentlig arbetslöshet under vinterperioden, bör kunna hävdas, att veckoarbetstiden under de brådaste perioderna borde få utsträckas utöver 47 timmar eller ungefär så långt som föreskrives i nu gällande lagstiftning, om en motsvarande avkortning kommer till stånd under lågsäsongerna. En sådan ordning synes kunna bli till fördel både för arbetsgivare och arbetare, anför förbundet, som förmenar, att det med hänsyn till att lantarbetarna har kortare avstånd till arbetsplatsen och till att de lättare än stadsbefolkningen kan skaffa sig sådan fritidssysselsättning och rekreation som friluftsliv och bad knappast torde kunna göras gällande, att någon form av diskriminering genom större bundenhet under sommarmånaderna härigenom skulle uppstå.

Liknande synpunkter uttalas av *Sveriges lantbruksförbund*, som särskilt uppehåller sig vid vinterarbetslösheten inom lantarbetarkåren och anför.

Inom södra Sveriges slättbygder medför säsongarbetslösheten stora olägenheter för lantarbetarna. Från olika håll framhålles, att något måste göras häremot, om jordbruket skall få behålla sin arbetskraft. En arbetstidsförkortning av det slag, som nu föreslås, kan genomföras på ett sådant sätt att säsongarbetslösheten ökar men också, om man det vill, så att den minskar. Lantbruksförbundet vill fästa uppmärksamheten på den möjlighet, som nu finns, att inom berörda bygder åtminstone i någon mån minska säsongarbetslösheten genom att förlägga större delen av arbetstidsförkortningen till vinterperioden. Nog måste väl detta vara ett mindre ont än en omfattande säsongarbetslöshet. Lagen bör alltså enligt förbundets mening utformas så, att arbetstiden kan differentieras olika mycket inom skilda delar av landet.

Svenska lantarbetareförbundet yttrar, att en tendens till permittering av lantarbetare även mellan arbetstopparna under sommaren börjat visa sig. Av vissa anförda siffror angående sommarpermitteringarna under åren 1953—1956 drar förbundet den slutsatsen, att arbetslöshetsrisk föreligger för lantarbetarna inte bara under vintermånaderna utan att friställandet av arbetskraft under sommarhalvåret också ökat kraftigt. Med stöd härav hävdar förbundet, att något hinder för en arbetstidsförkortning inom jordbruk

och trädgårdsskötsel inte föreligger utan att den tvärtom kan medverka till en jämnare sysselsättning. Inom trädgårdsodlingen anser förbundet, att man utan olägenhet bör kunna tillämpa en arbetsvecka av 45 timmar året om, och finner därför, att det inte finns anledning att bibehålla möjligheten till säsongvariation för denna näringsgren.

I fråga om begränsningsperioden för djurskötarnas arbetstid anser *arbetskyddsstyrelsen* vissa skäl föreligga att bibehålla tvåveckorsberäkningen och anför.

Djurskötseln måste normalt ombesörjas även på söndagar. Om arbetstiden beräknas per tvåveckorsperiod, finns större möjligheter än vid veckoberäkning att förlägga fridagarna så att ersättartjänstgöringen underlättas. Även djurskötarens önskemål rörande förläggningen kunna lättare tillgodoses. Detta har särskild betydelse i de icke så få fall, där djurskötarens dagarbetstid överstiger 8 timmar och antalet fridagar alltså blir mer än en per vecka. Det anses, att uppskattningsvis cirka 30 procent av antalet djurskötare ha sådan dagarbetstid som nyss nämnts. Om begränsningsperioden sättes till två veckor, kunna fridagar sammanföras under en dylik period eller i gränsen mellan två sådana perioder, vilket är till fördel såväl ur ersättersynpunkt som för de berörda djurskötarna.

Denna uppfattning delas av *lantbruksstyrelsen* (majoriteten), som vidare framhåller.

Utredningens åsikt, att de bestämmelser som föreslås i 4 a § om kollektivavtalsreglering skulle öppna tillräckliga möjligheter att komma tillrätta med denna fråga, kan styrelsen icke dela med hänsyn till att ett jämförelsevis stort antal arbetsplatser skulle komma att stå utanför avtalen enär arbetsgivarna icke tillhöra avtalsslutande organisation. Icke heller med hänsyn till intresset av att enhetliga bestämmelser åstadkommas på detta område kan det anses motiverat att ta bort denna bestämmelse, då liknande särbestämmelser om längre begränsningsperioder bibehållas i de övriga arbetstidslagarna — således skulle för treskiftsarbete tre veckors begränsningsperiod alltså vara tillåten enligt allmänna arbetstidslagen, och för försäljningsställe som har öppet även på söndagarna får två veckors begränsningsperiod även framdeles tillämpas enligt arbetstidslagen för detaljhandeln.

Liknande synpunkter anföres av *Svenska lantarbetsgivareföreningen*, som bestämt vänder sig mot principen att i enhetlighetens namn skriva lagen på ett sätt, som uppenbart ej passar verkligheten, och sedan hänvisa avtalsparterna till att genom överenskommelse lägga lagbestämmelserna till rätta.

Något skäl att bibehålla det nuvarande dygnsmaximum å 9 timmar för djurskötare anser *lantbruksstyrelsen* inte föreligga, medan *Svenska lantarbetareförbundet* intar motsatt ståndpunkt.

Departementschefen

Såsom jag i det föregående understrukit torde det för lantbruksnäringen inte vara någon fördel att bli ställd utanför en arbetstidsförkortning, som genomföres för näringslivet i övrigt. Med hänsyn till jordbrukets konkur-

rensförmåga gentemot andra näringar i fråga om arbetskraften är det angeläget, att arbetstidsregleringen för lantarbetet så litet som möjligt avviker från vad som eljest gäller. Att detta från social synpunkt måste framstå som någonting önskvärt behöver inte särskilt betonas. På grund härav kunde synas mest följdriktigt att i lagen stadga samma regler om den ordinarie arbetstiden inom lantbruk och trädgårdsskötsel som i allmänna arbetstidslagen. Härmed vore inte sagt, att inte viss elasticitet i arbetstiderna med hänsyn till olika årstider skulle vara erforderlig på jordbrukets och trädgårdsodlingens områden. Åtminstone med nuvarande produktionsförhållanden torde möjligheter till en viss koncentration av den årliga arbetstiden till vegetationsperioden inte kunna undvaras. Sådana möjligheter till anpassning av arbetstiden inom näringen efter där rådande särskilda förhållanden öppnas för lantbruk och trädgårdsskötsel såväl som för andra näringsgrenar genom den dispositiva karaktären hos den föreslagna lagstiftningen.

I och för sig skulle det kunna göras gällande, att behovet av säsongvariation av arbetstiden härigenom blivit tillgodosett. Utredningen har emellertid gått fram på en mera försiktig väg och föreslagit, att den ordinarie arbetstiden under viss tidrymd kan få uppgå till 47 timmar i veckan under förutsättning av motsvarande förkortning under annan period, så att en utjämning till 45 timmar i genomsnitt för vecka uppnås under en tidrymd av 12 månader. I vissa yttranden föreslås, att den siffra, till vilken veckoarbets-tiden utan avtalsöverenskommelse skall få ökas under viss period under förutsättning av motsvarande minskning under en annan tidrymd, sättes högre än 47 timmar. Att på detta sätt göra spännvidden mellan arbetstiderna under olika perioder större i förhållande till vad som för närvarande är fallet skulle innebära, att lantbrukets undantagsställning i arbetstidshänseende förstärktes, vilket man enligt min mening bör undvika. Inte heller känner jag mig övertygad om att en dylik anordning skulle få någon nämnvärd effekt som medel mot säsongarbetslösheten bland lantarbetarna. Enligt nutida betraktelsesätt är det för övrigt inte arbetstidslagstiftningens uppgift att motverka sysselsättningssvårigheter. Jag finner mig därför böra förorda utredningens förslag i denna del. Någon anledning att därvid undanta trädgårdsodlingen från möjligheten till säsongvariation av arbetstiden anser jag inte föreligga.

Enligt lagrummets nya avfattning blir det i motsats till nu möjligt att inom lantbruket utan dispens tillämpa enhetlig arbetstid året om. Som begränsningsperiod bibehålles arbetsveckan, dvs. tiden från och med måndag till och med söndag, och dygnsmaximum blir oförändrat 10 timmar.

Utredningens förslag innehåller inte någon motsvarighet till gällande speciella regler för arbetare, som sysselsättes med djurskötsel, vare sig huvudsakligen (djurskötare) eller jämte annat arbete (arbetare med blandat arbete). Under remissbehandlingen har rests krav på att begränsnings-

perioden för djurskötares ordinarie arbetstid även i fortsättningen skall vara två arbetsveckor i följd. Främst synes man härvid ha fäst avseende vid att ersättningsfrågan lättare kan få sin lösning om fridagarna för två veckor koncentreras kring ett veckoskifte. Arbetarskyddsstyrelsen har anfört, att en sådan anordning är till fördel både för djurskötarna och deras arbetsgivare. Med hänsyn härtill synes det mig som om möjligheterna till samförstånd mellan parterna om en för arbetsområdet lämplig förläggning av arbetstiden skulle vara goda. Jag anser mig därför kunna godtaga den av utredningen föreslagna ordningen, vari jämväl innefattas, att dygnsmaximum för djurskötare blir detsamma som för övriga av lagen berörda arbetstagare.

4 a §.

Paragrafen överensstämmer med motsvarande i allmänna arbetstidslagen. Avtalsfriheten avser naturligtvis även det förhöjda veckomaximum å 47 timmar, varom stadgas i 4 §.

5 §.

Stadgandet är i sak lika med 5 § i allmänna arbetstidslagen.

Någon ändring av praxis i dispensärenden i vare sig mildare eller strängare riktning, vilket senare *Svenska lantarbetsgivareföreningen* synes befara, är inte avsedd.

9 §.

Paragrafen har samma lydelse som 9 § i allmänna arbetstidslagen.

10 §.

Beträffande skälen för upphävande av 1 mom. gäller vad som anförts vid 10 § 2 mom. allmänna arbetstidslagen.

Övergångsbestämmelser

Dessa bestämmelser är utformade på samma sätt som motsvarande stadganden i allmänna arbetstidslagen. Ändringarna träder således i kraft den 1 januari 1958, varvid specialregleringen för olika årstider och olika arbetarkategorier upphäves. Förslagets huvudregel om ett veckomaximum av 45 timmar genomföres — i händelse ej annat överenskommes på sätt 4 a § stadgar — successivt genom att veckoarbetstiden med utgångspunkt från 48 timmar nedbringas med en timme från och med den 1 januari ettvarvt av åren 1958, 1959 och 1960. Det förhöjda veckomaximum av 47 timmar, som enligt 4 § medges i viss utsträckning, är på motsvarande sätt under första och andra året av lagens giltighetstid två timmar respektive en timme högre. Utgångspunkten är här den nuvarande sommararbetstiden, 50 timmar i veckan. Möjligheten till kollektivavtalsreglering kan såsom utvecklats i kommentaren till allmänna arbetstidslagen utnyttjas för att anpassa övergången till kortare arbetstid efter förutsättningarna inom de näringar, som beröres av lantarbetstidslagen.

Förslagen till lag om ändring i arbetstidslagen för detaljhandeln samt lag om ändring i arbetstidslagen för hotell, restauranger och kaféer

Beträffande dessa förslag torde någon kommentar utöver en hänvisning till motsvarande bestämmelser i allmänna arbetstidslagen inte vara erforderlig.

Departementschefens hemställan

Departementschefen hemställer, att lagrådets utlåtande över ifrågavarande inom socialdepartementet upprättade förslag till

lag angående ändring i lagen den 16 maj 1930 (nr 138) om arbetstidens begränsning,

lag om ändring i lantarbetstidslagen den 4 juni 1948 (nr 281),

lag om ändring i arbetstidslagen för detaljhandeln den 18 juli 1942 (nr 652), samt

lag om ändring i arbetstidslagen den 23 maj 1947 (nr 216) för hotell, restauranger och kaféer,

av den lydelse bilaga¹ till detta protokoll utvisar, måtte för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamålet inhämtas genom utdrag av protokollet.

Denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan bifaller Hans Maj:t Konungen.

Ur protokollet:

Karin Wickström

¹ Denna bilaga har här utelämnats, då de däri upptagna förslagen i huvudsak är av samma lydelse som de vid propositionen fogade lagförslagen. Det genom propositionen framlagda förslaget till lag angående ändring i lagen om arbetstidens begränsning skiljer sig från det remitterade förslaget — förutom såtillvida att i det senare gjorts vissa redaktionella ändringar — därutinnan att 4 § tredje stycket, 4 a § och andra stycket i övergångsbestämmelserna i anledning av anmärkningar av lagrådet fått ändrad lydelse, varjämte ett i det remitterade förslaget upptaget tredje stycke i övergångsbestämmelserna på lagrådets hemställan utslutits. De övriga remitterade lagförslagen har underkastats motsvarande ändringar. De nyssnämnda stadgandena i det remitterade förslaget till lag angående ändring i lagen om arbetstidens begränsning hade följande lydelse.

4 § tredje stycket

Med vecka avses i denna lag en tidrymd av 7 dagar i följd.

4 a §

Arbetsgivare och arbetare må överenskomma om avsteg från de begränsningar, varom i 4 § stadgas.

Överenskommelse, som i första stycket avses, skall äga form av kollektivavtal och å arbetarsidan vara sluten eller godkänd av organisation, vilken enligt lagen om förenings- och förhandlingsrätt är att anse såsom huvudorganisation.

Arbetsgivare, som är bunden av kollektivavtal varom i andra stycket stadgas, äger tillämpa avtalet jämväl beträffande arbetare, som ej är medlem av den avtalsslutande organisationen på arbetarsidan men som sysselsättes i sådant arbete, för vilket avtalet gäller. Vad nu sagts skall dock ej gälla i fråga om arbetare, som omfattas av annat tillämpligt kollektivavtal.

Övergångsbestämmelserna andra och tredje styckena

Det i 4 och 5 §§ angivna timantalet 45 skall dock ersättas, vad gäller år 1958 med 47 och såvitt rör år 1959 med 46.

Fråga om medgivande enligt 5 § må av arbetarskyddsstyrelsen prövas redan före den 1 januari 1958.

Utdrag av protokollet, hållet i Kungl. Maj:ts lagråd den 7 februari 1957.

Närvarande:

justitieråden WALIN,
SJÖWALL,
HAGBERGH,
regeringsrådet KLACKENBERG.

Enligt lagrådet den 30 januari 1957 tillhandakommet utdrag av protokoll över socialärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet den 18 januari 1957, hade Kungl. Maj:t förordnat, att lagrådets utlåtande skulle för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamålet inhämtas över upprättade förslag till

- 1) lag angående ändring i lagen den 16 maj 1930 (nr 138) om arbetstidens begränsning,
- 2) lag om ändring i lantarbetstidslagen den 4 juni 1948 (nr 281),
- 3) lag om ändring i arbetstidslagen för detaljhandeln den 18 juli 1942 (nr 652) samt
- 4) lag om ändring i arbetstidslagen den 23 maj 1947 (nr 216) för hotell, restauranger och kaféer.

Förslagen, som finnas bilagda detta protokoll, hade inför lagrådet föredragits av hovrättsfiskalen B. O. Hamdahl.

Förslagen föranledde följande yttranden.

**Förslaget till lag angående ändring i lagen den 16 maj 1930 (nr 138)
om arbetstidens begränsning**

Lagrådet:

4 §.

I tredje stycket av paragrafen utsäges, att i lagen med vecka avses en tidrymd av 7 dagar i följd. Avsikten med bestämmelsen är att utmärka, att vecka ej behöver motsvara kalendervecka. För ändamålet synes bestämmelsen böra innehålla, att vecka i lagen räknas från och med måndag eller annan dag, som tillämpas för arbetsstället (jfr 4 § lantarbetstidslagen).

4 a §.

Första stycket i den föreslagna paragrafen anger helt generellt, att avsteg från begränsningarna i 4 § må ske genom överenskommelse mellan

arbetsgivare och arbetare. Genom andra stycket göres emellertid en högst betydande inskränkning i den regel som uttalats genom första stycket. Detta innebär risk för missförstånd. De båda styckena kunna med fördel sammanföras till en punkt utan att den behöver bli svårläst. Lagrådet förordar att stadgandet får innehålla, att från de begränsningar som stadgas i 4 § avsteg må göras genom kollektivavtal, som å arbetarsidan slutits eller godkänts av organisation vilken enligt lagen om förenings- och förhandlingsrätt är att anse såsom huvudorganisation. Tredje stycket i förslaget måste i så fall jämkas.

Enligt förslaget kan arbetsgivare, som själv är bunden av åsyftat kollektivavtal, tillämpa detta jämväl beträffande arbetare som ej är medlem av den avtalsslutande organisationen på arbetarsidan. Utredningen har icke närmare berört förhållandena för arbetsgivare som stå utanför kollektivavtalet utan endast påpekat, att sådan arbetsgivare är hänvisad till att söka dispens enligt 5 § om han vill tillämpa enahanda reglering. Till följd av kollektivavtals normativa genomslagskraft torde sannolikt talrika mindre arbetsgivare inom olika branscher — måhända särskilt de som falla under lantarbetstidslagen och arbetstidslagen för detaljhandeln — följa sådant avtal utan att vara bundna därav. En dylik arbetsgivare blir enligt förslaget underkastad straffansvar, om han tillämpar i kollektivavtalet angivna avsteg från begränsningarna i 4 §. Man lär icke kunna bestrida, att detta kan leda till vissa mindre tilltalande konsekvenser. Ansökningar om individuella dispenser måste också befaras bli talrika och kunna föranleda ett tyngande onödigt arbete. Olägenheterna undvikas, om till 4 a § i förslaget fogas ett nytt stycke, enligt vilket sådana avsteg från begränsningarna i 4 § som bestämts genom kollektivavtal varom i förslaget sägs må tillämpas även av arbetsgivare som icke är bunden av kollektivavtalet, om han i övrigt följer detta. Därest betänkligheter skulle anses möta att upptaga en sådan bestämmelse i lagen, kan det bli behövt att generella dispenser må i någon form lämnas för lämpligt avgränsade områden, varvid närmast ifrågakommer att låta arbetarskyddsstyrelsen meddela dylika dispenser (jfr SOU 1954: 22 och 23). Stadgandet i 5 § synes icke vara avsett att kunna tillämpas på detta sätt, ehuru ordalagen, med beaktande jämväl av att 10 § 2 mom. upphäves, icke i och för sig lägga hinder i vägen. Finnes lagrummet ej böra få utgöra grundval för meddelandet av generella dispenser, synes ett särskilt stadgande böra upptagas i förslaget, om ej den först antydda vägen väljes.

Justitieråden Walin, Sjöwall och Hagbergh:

9 §.

Ifrågavarande paragraf har samband med 3 § i lagen. Första stycket i sistnämnda lagrum stadgar, att arbetarskyddsstyrelsen har att på begäran av domstol, allmän åklagare, yrkesinspektör, bergmästare eller den,

vars rätt därav beröres, avgöra huruvida visst arbete är att hänföra till sådant, varå lagen äger tillämpning, eller huruvida viss arbetstagare är att enligt lagen räkna såsom arbetare. Och andra stycket i samma paragraf föreskriver, att om mål som handlägges vid domstol är beroende av fråga varom i första stycket förmäles, domstolen skall hänskjuta frågan till arbetarskyddsstyrelsen, när part sådant äskar eller domstolen finner det nödigt, samt att slutligt utslag ej må meddelas förrän arbetarskyddsstyrelsens beslut kommit domstolen tillhanda.

Bestämmelserna i 3 § kunna härledas från en reservation av hr Pettersson i Södertälje m. fl. till andra särskilda utskottets utlåtande nr 5 vid 1919 års lagtima riksdag. För att 3 § skulle kunna få där äskat innehåll ansågs påkallat, att i 9 § infördes vissa konstitutiva bestämmelser om arbetsrådets sammansättning (s. 49). Dessa skola emellertid enligt nu förevarande förslag utgå och Kungl. Maj:t sålunda äga att bestämma, vem eller vilka som inom arbetarskyddsstyrelsen skola avgöra hithörande ärenden.

Om ändringen av 9 § genomföres, bör enligt vår mening 3 § jämkas. I den mån styrelsen fungerar som ett administrativt ämbetsverk synes väl berättigad erinran ej kunna framställas mot att dess arbetsformer bestämmas genom instruktionen. Enligt 3 § i lagen anses styrelsen emellertid ha till uppgift att i mål om överträdelse av lagen med bindande verkan uttala sig även om vad som förekommit i förfluten tid (jfr NJA 1924 s. 646 och 9 § 10 mom.). Denna befogenhet synes icke böra kvarstå, om 9 § ändras på sätt föreslagits. Enligt vad lagrådet inhämtat har befogenheten icke heller nämnvärd praktisk betydelse, enär styrelsens beslut mycket sällan påkallas för bedömning i aktuellt mål.

Det riktiga synes oss vara, att arbetarskyddsstyrelsens befogenhet att träffa slutligt avgörande i fråga som avses i 3 § begränsas till att gälla för tid efter beslutets meddelande och att 3 § första stycket därför får innehålla, att styrelsen på begäran av yrkesinspektör, bergmästare eller den, vars rätt därav beröres, skall pröva huruvida lagen är att tillämpa beträffande visst arbete eller viss arbetare.

Andra stycket i 3 § torde från nu angivna utgångspunkter böra innehålla, att om mål, som handlägges vid domstol, är beroende av fråga varom i första stycket förmäles, domstolen skall inhämta utlåtande av arbetarskyddsstyrelsen, när part så äskar eller domstolen finner det nödigt. Härjämte bör utsägas, att jämväl allmän åklagare äger inhämta sådant utlåtande. Styrelsens efterhandsuttalande får med denna ordning i målet verka med sakkunnigutlåtandets tyngd men kommer icke att bli prejudiciellt avgörande för frågan, om den tilltalade brutit mot lagens bestämmelser eller ej. Som nyss nämnts bör däremot styrelsen få meddela föreskrift som har bindande verkan för framtiden. I enlighet härmed lär tillvägagångssättet i förekommande fall bli, att styrelsen först meddelar ett be-

slut hur lagen är att tillämpa och därefter, om beslutet till äventyrs icke får efterföljd, föranstaltar om åtal därför. I sådant mål blir enligt det anförda styrelsens beslut att lägga till grund för domen.

Iakttages vad nu sagts, bör även tredje stycket i 3 § redaktionellt jämkas något.

Det må framhållas, att förfarandet vid domstolarna reformerats efter det att bestämmelserna i 3 § av lagen tillkommo och att det numera framstår som särskilt egendomligt att huvudfrågan i ett mål skall avgöras helt vid sidan av det muntliga förfarandet i rättegången.

Lagrådet:

Slutstadgandet

Andra stycket i slutstadgandet synes lämpligen böra utformas så, att där stadgas att den i 4 och 5 §§ angivna arbetstiden för vecka skall, i stället för 45 timmar, utgöra 47 timmar under år 1958 och 46 timmar under år 1959.

I tredje stycket stadgas, att fråga om medgivande enligt 5 § må prövas av arbetarskyddsstyrelsen redan före den 1 januari 1958. Att styrelsen på sätt är avsett må redan före lagens ikraftträdande tillämpa de nya materiella dispensreglerna för tiden efter lagens ikraftträdande lär vara uppenbart utan särskilt stadgande. Nämda stycke torde därför böra utgå ur förslaget.

Övriga lagförslag

Lagrådet:

Beträffande 4 och 4 a §§ samt slutstadgandena i förslagen — utom såvitt angår 4 § i lantarbetstidslagen — erinras om vad lagrådet anfört rörande motsvarande lagrum i förslaget angående ändring i lagen om arbetstidens begränsning.

Justitieråden Walin, Sjöwall och Hagbergh:

Iakttages vår här förut under 9 § gjorda hemställan om ändring av 3 § i lagen om arbetstidens begränsning, bör 3 § i nu förevarande tre lagar ändras på motsvarande sätt.

Vi hemställa vidare, att om dessa ändringar vidtagas, motsvarande ändring genomföres i butikstängningslagen den 21 juli 1948.

Ur protokollet:

Torsten Johansson

11
1958
1958
1958

Utdrag av protokollet över socialärenden, hållet inför Hans Kungl. Höghet Regenten, Hertigen av Halland i statsrådet å Stockholms slott den 15 februari 1957.

Närvarande:

Ministern för utrikes ärendena UNDEÉN, statsråden STRÄNG, ERICSSON, ANDERSSON, HEDLUND, PERSSON, LINDELL, LINDSTRÖM, LINDHOLM, NÄSGÅRD, KLING, ELIASSON.

Chefen för socialdepartementet, statsrådet Ericsson, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter lagrådets den 7 februari 1957 avgivna utlåtande över de den 18 januari 1957 till lagrådet remitterade förslagen till

- 1) *lag angående ändring i lagen den 16 maj 1930 (nr 138) om arbetstidens begränsning,*
- 2) *lag om ändring i lantarbetstidslagen den 4 juni 1948 (nr 281),*
- 3) *lag om ändring i arbetstidslagen för detaljhandeln den 18 juli 1942 (nr 652), samt*
- 4) *lag om ändring i arbetstidslagen den 23 maj 1947 (nr 216) för hotell, restauranger och kaféer.*

Efter redogörelse för lagrådets utlåtande anför föredraganden.

**Förslaget till lag angående ändring i lagen den 16 maj 1930 (nr 138)
om arbetstidens begränsning**

Enligt 4 a § i det remitterade förslaget kan avsteg från de i 4 § angivna begränsningarna av den ordinarie arbetstidens längd göras genom kollektivavtal, som på arbetarsidan slutits eller godkänts av huvudorganisation. Lagrådet har fäst uppmärksamheten på att en arbetsgivare, som står utanför ett inom hans bransch gällande kollektivavtal varigenom dylika avsteg gjorts, enligt förslaget blir underkastad straffansvar, om han utan att ha erhållit dispens enligt 5 § tillämpar kollektivavtalets reglering av arbetstiden. Detta kan enligt lagrådets mening leda till vissa mindre tilltalande konsekvenser. Lagrådet uttalar också, att ansökningar om individuella dispenser måste befaras bli talrika och kan föranleda ett onödigt tyngande arbete. Enligt lagrådets mening undvikes olägenheterna, om till 4 a § fogas ett nytt stycke, enligt vilket sådana avsteg från begränsningarna i 4 § som bestämts genom kollektivavtal enligt 4 a § får tillämpas av arbetsgivare som inte är bunden av avtalet, om han i övrigt följer detta. Därest betänkligheter skulle möta att upptaga en sådan bestämmelse i

lagen, kan det, framhåller lagrådet, bli behövt att generella dispenser får i någon form lämnas för lämpligt avgränsade områden. Finnes 5 § ej böra få utgöra grundval för meddelandet av dylika dispenser bör enligt lagrådets mening ett särskilt stadgande upptagas i förslaget.

Enligt gällande bestämmelser kan en arbetsgivare, som önskar över-skrida lagens maximigränser för arbetstidens längd, under vissa förutsättningar erhålla dispens av arbetarskyddsstyrelsen. Denna möjlighet föreligger även enligt förslaget, som emellertid i fråga om den ordinarie arbetstiden även öppnar en annan väg till avsteg från lagens begränsningar. Förslaget innebär i sistnämnda avseende, att parterna får rätt att överenskomma om längre ordinarie arbetstid och om annan fördelning av densamma än som anges i lagen under förutsättning att överenskommelsen har karaktär av kollektivavtal, som på arbetarsidan slutits eller godkänts av huvudorganisation. Under remissförfarandet har inte från något håll anmälts behov av en regel, som skulle ge en av ett kollektivavtal obunden arbetsgivare rätt att utan dispens tillämpa i avtalet gjorda avsteg från lagens begränsningar. Konsekvenserna av en bestämmelse av denna innebörd synes ur mera allmänna arbetsrättsliga synpunkter så svåra att överblicka, att jag inte anser mig kunna förorda, att en sådan bestämmelse nu upptages i lagen. Frågan om generell dispens för visst arbetsområde i anslutning till kollektivavtalsreglering av arbetstiden inom området har behandlats av arbetstidsutredningen i dess år 1954 avgivna betänkande om ny arbetstidslagstiftning och partiell arbetstidsförkortning (SOU 1954: 22 s. 345 f, 353 ff och 364 f). I ett preliminärt framlagt förslag upptog utredningen, ehuru med stor tvekan, en bestämmelse som skulle ge arbetarskyddsstyrelsen befogenhet att meddela dylika dispenser. Detta förslag blev föremål för delade meningar i de yttranden, som inhämtades däröver, och avstyrktes bl. a. av arbetsdomstolens ordförande. Vid sitt slutliga ställningstagande övergav också utredningen tanken på en bestämmelse av angivet slag. För egen del finner jag det synnerligen tveksamt, om ett system med generella dispenser är en lämplig eller ens framkomlig väg att komma till rätta med de problem, som berörts av lagrådet, och jag är inte för närvarande beredd att förorda en sådan ordning. Med det anförda har jag inte velat uttala annat än att de av lagrådet väckta frågorna enligt min mening fordrar överväganden av mera ingående art än som varit möjligt i detta sammanhang. Vid dylika överväganden torde det vara till fördel om erfarenheter föreligger från tillämpningen av de bestämmelser, som innefattas i det remitterade förslaget.

Enligt det remitterade förslaget skall själva lagen (9 §) inte innehålla andra bestämmelser om arbetarskyddsstyrelsens sammansättning vid behandlingen av ärenden, som avses i lagen, än att i handläggningen skall, i den omfattning Konungen bestämmer, deltaga särskilda ledamöter, utsedda efter förslag av rikssammanslutningar av arbetsgivare och av ar-

betare. De närmare bestämmelserna om styrelsens sammansättning och verksamhet avses skola inflyta i styrelsens instruktion. Tre av lagrådets ledamöter har ansett, att om de konstitutiva bestämmelserna om arbetarskyddsstyrelsens sammansättning inte anges i lag, styrelsen inte bör äga rätt att på sätt som stadgas i lagens 3 § med för domstol bindande verkan uttala sig rörande lagens tillämplighet, såvitt angår förfluten tid. Det riktiga synes dessa ledamöter vara, att styrelsens befogenhet att träffa slutligt avgörande i fråga som avses i 3 § begränsas till att gälla tid efter beslutets meddelande och att 3 § därför ändras på visst, i lagrådets protokoll närmare angivet sätt.

Den befogenhet att meddela för domstol bindande beslut, som enligt 3 § tillkommer arbetarskyddsstyrelsen, har såsom de tre ledamöterna av lagrådet framhållit inte någon nämnvärd praktisk betydelse. Med hänsyn härtill och då frågan om en ändring i denna befogenhet lämpligen bör prövas i samband med en mera fullständig reformering av arbetstidslagstiftningen, anser jag mig icke böra i detta sammanhang förorda någon saklig ändring i 3 §. De ändringar, som jag föreslagit i 9 § är föranledda av rent praktiska skäl. De har utformats efter mönster av 13 § butikstängningslagen, som i 3 § tillerkänner arbetarskyddsstyrelsen motsvarande befogenheter som tillkommer styrelsen enligt 3 § i förevarande lag. Tilläggas må, att det givetvis inte är avsett att i instruktionen för styrelsen skall upptagas regler som i sak avviker från vad 9 § nu innehåller. Med hänsyn till det anförda finner jag anledning ej föreligga att ge 9 § annat innehåll än som upptagits i det remitterade förslaget.

Vad lagrådet i övrigt anført anser jag böra godtagas. Förslaget har ändrats i överensstämmelse härmed. Därjämte har vissa redaktionella jämkningar företagits i förslaget.

Övriga lagförslag

Dessa förslag har ändrats på motsvarande sätt som det tidigare behandlade lagförslaget.

Föredraganden hemställer härefter, att de sålunda ändrade lagförslagen måtte jämlikt § 87 regeringsformen genom proposition föreläggas riksdagen till antagande.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdade hemställan förordnar Hans Kungl. Höghet Regenten, att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Karin Wickström